

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Ненад Б. Ивановић

**Апстрактне именице у српском језику
(творбени и семантички аспекти)**

магистарски рад

Београд, 2008.

АПСТРАКТНЕ ИМЕНИЦЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

(творбени и семантички аспекти)

Апстракт

Рад је посвећен творбеној, семантичкој и стилистичкој анализи категорије изведених апстрактних именица у српском језику. Посебна пажња посвећена је утврђивању скупа критеријума који дефинишу ову категорију.

Развој апстрактних именица разматран је кроз упоредни приказ два слоја у дијахроном развоју српског језика. Први слој је представљен грађом из средине 19. века, чију основу чине друго издање Вуковог *Рјечника* (1852) и Вуков и Даничићев превод *Свештог њисма старога и новог завешта*; а други слој (на коме почива тежиште рада) – грађом из друге половине 20. века, која је ексцерпирана из савремених описних речника САНУ и МС.

Рад се састоји од три целине. На крају сваке целине, наведен је сумаран закључак. У првој целини, дат је опис деадјективних именица (које се завршавају на суфиксе **-ост**, **-ота**, **-оћа**, **-ина** и **-ило**), са нарочитим освртом на семантичку конкуренцију изложених творбених типова у српском језику.

Други део рада је посвећен је анализи деноминалних апстрактних именица (које се завршавају на суфиксе **-ство**, **-штина** и **-лук**), односно прегледу семантичких функција њихових творбених типова у друштвеном окружењу говорника српског језика.

Трећи део рада (који је заснован на грађи из контролног корпуса) посвећен је стилистичкој анализи апстрактних именица у књижевноуметничком и новинарско-публицистичком стилу.

Кључне речи: *изведена ајсџрактџна именица, џтворбена анализа, комџоненцијална анализа семантичког садржаја, стџилистџичка анализа, срџски језик средине 19. века (Вуков језик), савремени срџски језик.*

ABSTRACT NOUNS IN THE SERBIAN LANGUAGE

(word-formational and semantic aspects)

Summary

This paper deals with word-formational, semantic and stylistic analysis of the category of derived abstract nouns in the Serbian language. Special attention is given to determining the set of parameters that define this category.

The development of abstract nouns is analysed diachronically. The first layer, which dates from the middle of the nineteenth century, is based on the second edition of *Serbian Dictionary* by Vuk Stefanović Karadžić (1852) as well as the translation of the *Bible* by Vuk Stefanović Karadžić and Đuro Daničić, whereas the second layer, on which this paper mainly focuses, represents the language material dating from the second half of the twentieth century, which was excerpted from the following descriptive dictionaries: SANU dictionary and Matica Srpska dictionary.

This paper consists of three chapters and a summary. In Chapter One, we gave a description of deadjectival nouns (ending in the following suffixes: **-ost**, **-ota**, **-oća**, **-ina** and **-ilo**), with a special commentary on the semantic links among the analysed morphological types in the Serbian language.

Chapter Two presents the analysis of deadjectival abstract nouns (ending in **-stvo**, **-ština** and **-luk**), that is, gives a comprehensive overview of the semantic functions of their morphological types in the social environment of the speakers of Serbian.

Chapter Three (based on the data from the control corpus) deals with stylistic analysis of abstract nouns in the literary and publicistic register.

Keywords: *derived abstract noun, word-formational analysis, componential analysis of semantic content, stylistic analysis, mid-nineteenth century Serbian language, present-day Serbian language.*

САДРЖАЈ

АПСТРАКТ.....	2
SUMMARY.....	3
САДРЖАЈ.....	4
I. УВОД.....	10
1. О основним принципима истраживања апстрактних именица у српском језику.....	10
1. 1. Предмет истраживања.....	10
1. 2. Циљ истраживања.....	12
1. 3. Временски оквир истраживања.....	14
2. Метод анализе.....	16
3. Критеријуми за поделу грађе.....	19
3. 1. Подела према творбеном критеријуму.....	19
3. 2. Подела према семантичком критеријуму.....	20
4. Деадјективне именице: опште напомене.....	23
5. Деноминалне именице: опште напомене.....	24
6. Општи преглед прикупљене грађе.....	25
7. Преглед литературе.....	27
7. 1. Општа питања творбе речи.....	27
7. 2. Истраживања категорије апстрактних именица у српском језику.....	28
7. 3. Испитивања творбених типова апстрактних именица у српском језику.....	30
8. Завршне напомене.....	31

II. ДЕАДЈЕКТИВНЕ ИМЕНИЦЕ.....	33
ИМЕНИЦЕ НА -ОСТ	33
1. Уводно разматрање.....	33
2. Именице на -ост у Вуковом језику.....	34
2. 1. Творбена анализа.....	34
2. 2. Напомена о употреби именица на -ост у односу на њихову творбену структуру.....	36
2. 3. Реакција на Вукову рестриктивну употребу именица на -ост у тексту <i>НЗ</i>	37
2. 4. Именице на -ост према структурном и семантичком аспекту.....	39
2. 4. 1. Изведенице од основа простих и секундарно простих придева.....	39
2. 4. 2. Изведенице од сложених придевских основа.....	45
3. Именице на -ост у савременом српском језику.....	47
3. 1. Уводне напомене.....	47
3. 2. Творбена анализа.....	49
3. 3. Именице на -ост према структурном и семантичком аспекту.....	52
3. 3. 1. Изведенице са општим значењем ДУХОВНИХ ОСОБИНА у односу на њихову творбену структуру.....	52
3. 3. 2. Изведенице са општим значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА у односу на њихову творбену структуру.....	56
4. Закључно разматрање.....	58
 ИМЕНИЦЕ НА -ОТА И НА -ОЋА	 60
1. Уводно разматрање.....	60
2. Акцентска и морфофонолошка обележја.....	63
3. Општи преглед употребе именица на -ота и -оћа у прикупљеној грађи.....	63
4. Именице на -ота у Вуковом језику.....	65
4. 1. Творбена анализа.....	65
4. 2. Именице на -ота према семантичком аспекту.....	66
5. Именице на -оћа у Вуковом језику.....	69
5. 1. Творбена анализа.....	70

5. 2. Именице на -оћа према семантичком аспекту.....	70
6. Именице на -ота у савременом српском језику.....	72
6. 1. Творбена анализа.....	72
6. 2. Именице на -ота према семантичком аспекту.....	73
7. Именице на -оћа у савременом српском језику.....	75
7. 1. Творбена анализа.....	75
7. 2. Именице на -оћа према семантичком аспекту.....	76
8. Међусобни однос значења и употребе типичних именица на -ота и на -оћа у савременом српском језику.....	80
8. 1. Именице које деле заједничку творбену основу.....	81
8. 2. Именице са основама у антонимском односу.....	83
9. Закључно разматрање.....	86
 ИМЕНИЦЕ НА -ИНА	87
1. Уводно разматрање.....	87
2. Именице на -ина у Вуковом и савременом српском језику.....	88
2. 1. Творбена анализа.....	88
2. 2. Морфонолошка обележја.....	90
2. 3. Базични семантички модел апстрактних именица на -ина	90
2. 3. 1. Именице са значењем ПРОСТОРНИХ ДИМЕНЗИЈА.....	92
2. 3. 2. Именице са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА.....	92
2. 3. 3. Именице са значењем ПРОЦЕНЕ ОСОБИНА, СТАЊА И ПОЈАВА.....	93
3. Преглед развоја полисемне структуре именица на -ина у Вуковом језику.....	94
3. 1. У служби изражавања ДУХОВНИХ ОСОБИНА.....	95
3. 2. МЕТОНИМИЈСКЕ КОНКРЕТИЗАЦИЈЕ именица на -ина	96
4. Преглед развоја полисемне структуре именица на -ина у савременом српском језику.....	97
4. 1. У служби изражавања ДУХОВНИХ ОСОБИНА.....	98
4. 2. МЕТОНИМИЈСКЕ КОНКРЕТИЗАЦИЈЕ именица на -ина	101
4. 3. Терминолошка употреба именица на -ина у савременом српском језику.....	104
5. Закључно разматрање.....	107

ИМЕНИЦЕ НА -ИЛО	109
1. Уводно разматрање.....	109
2. Именице на -ило у Вуковом језику.....	109
2. 1. Творбена анализа.....	111
2. 2. Именице на -ило према семантичком аспекту.....	112
2. 2. 1. Са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА.....	112
2. 2. 2. Са значењем ДУХОВНИХ ОСОБИНА.....	114
3. Именице на -ило у савременом српском језику.....	115
3. 1. Творбена анализа.....	115
3. 2. Именице на -ило према семантичком аспекту.....	115
3. 2. 1. Са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА.....	115
3. 2. 2. Са значењем ДУХОВНИХ ОСОБИНА.....	116
4. Закључно разматрање.....	117
Закључак: О структурним и семантичким аспектима употребе деадјективних апстрактних именица у српском језику.....	118
III. ДЕНОМИНАЛНЕ АПСТРАКТНЕ ИМЕНИЦЕ.....	125
1. Уводно разматрање.....	125
2. Семантичка структура деноминалних апстрактних именица.....	126
2. 1. Именице на -ство	127
2. 2. Именице на -штина и на -лук	129
3. Концепт и структура стереотипа.....	132
ИМЕНИЦЕ НА -СТВО	136
1. Уводно разматрање.....	136
2. Именице на -ство у Вуковом језику.....	136
2. 1. Творбена анализа.....	136
2. 2. Морфонолошка обележја.....	138
2. 3. Именице на -ство према структурном и семантичком аспекту.....	138
2. 3. 1. Са примарном реализацијом значења особине.....	139
2. 3. 2. Са секундарном реализацијом значења особине.....	140
3. Именице на -ство у савременом српском језику.....	142

3. 1. Творбена анализа.....	142
3. 2. Именице на -ство према семантичком аспекту.....	143
3. 2. 1. Са примарном реализацијом значења особине.....	143
3. 2. 2. Са секундарном реализацијом значења особине.....	145
4. Закључно разматрање.....	148
ИМЕНИЦЕ НА -ШТИНА	149
1. Уводно разматрање.....	149
2. Именице на -штина у Вуковом језику.....	150
2. 1. Творбена анализа.....	150
2. 2. Именице на -штина према семантичком аспекту.....	151
3. Именице на -штина у савременом српском језику.....	152
3. 1. Творбена анализа.....	152
3. 2. Именице на -штина према семантичком аспекту.....	154
3. 2. 1. Са примарном реализацијом значења особине.....	154
3. 2. 2. Са секундарном реализацијом значења особине.....	156
4. Закључно разматрање.....	159
ИМЕНИЦЕ НА -ЛУК	160
1. Уводно разматрање.....	160
2. Именице на -лук у Вуковом језику према творбеном и семантичком аспекту.....	161
2. 1. Са примарном реализацијом значења особине.....	161
2. 2. Са секундарном реализацијом значења особине.....	161
3. Именице на -лук у савременом српском језику према творбеном и семантичком аспекту.....	163
3. 1. Са примарном реализацијом значења особине.....	163
3. 2. Са секундарном реализацијом значења особине.....	163
Закључак: О структурним и семантичким аспектима употребе апстрактних деноминалних именица у српском језику.....	166

IV. АПСТРАКТНЕ ИМЕНИЦЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ ПРЕМА ФУНКЦИОНАЛНО-СТИЛСКОМ АСПЕКТУ	169
1. Општи преглед прикупљене грађе.....	170
2. Употреба апстрактних именица у оквиру књижевноуметничког стила.....	171
3. Употреба апстрактних именица у оквиру новинарско-публицистичког стила.....	173
Закључак: О стилским аспектима употребе апстрактних именица у савременом српском језику.....	176
ЛИТЕРАТУРА.....	177
I. Ексерпирани извори.....	177
II. Ексерпирана књижевна дела и часописи.....	177
III. Стручна литература.....	178

I. УВОД

1. О основним принципима истраживања апстрактних именица у српском језику

Предмет нашег рада представљен је творбеном, лексичко-семантичком и стилистичком анализом апстрактних именица у српском језику. Рад садржи податке о структурном развоју творбених типова који улазе у састав ове категорије; на њега се надовезује преглед значења и међусобних значењских односа апстрактних именица у различитим стилским оквирима и етапама развоја српског језика.

Да би на овај начин замишљено истраживање у раду било спроведено на одговарајући начин, било је потребно да тему рада најпре одредимо према следеће три групе чинилаца:

1. 1. Дефинисање *предмета истраживања*, које има за циљ утврђивање критеријума на основу којих се апстрактне именице издвајају из лексичког система, представљеног корпусом на чијој основи се спроводи анализа изведена у раду;

1. 2. Откривање *циља истраживања* које, у светлу актуелне творбене и семантичке проблематике, има за циљ представљање апстрактних именица као лингвистичке категорије у српском језику;

1. 3. Утврђивање *временског оквира истраживања*, односно његовог теоријско – методолошког поступка који великим делом произилази из временске перспективе теме.

1. 1. Предмет истраживања. О томе шта су, заправо, апстрактне лексеме, која су њихова дистинктивна обележја, и по којим се структурним, семантичким и стилистичким елементима оне разликују од конкретних лексема, постоји обимна полемика у литератури о лингвистици и њеним прелазним областима (психо-, социо-, неуролингвистика, функционална стилистика, когнитивна лингвистика и друге дисциплине). У словенској лингвистици, апстрактне лексеме су разматране са становишта творбе (Даничић 1876, Драгићевић 2001, Бабић 1986, Клајн 2003²), лексичке семантике (Уфимцева 1986, Згуста 1991, Д. Г. Премк 1997), номинализационе семантике (Радовановић 2006, са ретроспективним прегледом), номинализационе синтаксе са генеративним приступом (Бугарски Н. 2004), затим са становишта психо-, социо- и когнитивне лингвистике (Ристић–Дугоњић 1999, Ристић С. 2004, Драгићевић 2006, Хлебец 2006), стилистике текста (Бошковић Ј. 1887, Маретић 1925, Петровић 1937), као и дијахронијске анализе (за нас нарочито значајни радови Ристић О. 1969, Тјапко 1997 и Тјапко 2005; в. **Преглед литературе**). При томе, у поменутих радовима не долази увек ни до слагања о основним

поставкама проблема, нпр. о граматичкој природи апстрактне лексике¹. Стога се питање односа апстрактних лексема према конкретним на фону откривања њихових лексичко-семантичких разлика не може сматрати до краја решеним, делом и због недостатка јасног критеријума за њихову поделу на апстрактне и конкретне.

Ради илустрације ћемо навести следећи пример. У раду Прановна 1974 (стр.: 5 и д.), обележја на основу којих се апстрактне лексеме издвајају из општег лексичког састава утврђена су не помоћу једне, већ три групе критеријума: творбене, синтаксичке и стилистичке. Тако се, са становишта **номинализационе семантике**, међу апстрактне лексеме могу сврстати нпр. суфиксалне изведенице од придева (*шврдоћа*) или глагола (*љевање*); са **синтаксичког** становишта, у апстрактне лексеме сврставају се речи у синтагматским спојевима са именицама апстрактног значења (нпр. *рука* у синтагми *рука сјаса* може се сматрати апстрактном лексемом); док се, са **стилистичког** становишта, у апстрактне лексеме сврставају речи које имају апстрактну метафоричну реализацију (нпр. *дно* у значењу *пројастии* (*моралне, финансијске и сл.*) – „Чуо сам да је пао тако ниско да је дотакао *само дно*“). Према нашем мишљењу, у ова три приступа се ради о различитом поимању појма „апстракције“ у лингвистици, што није чудно, будући да овај термин има филозофску, а не лингвистичку позадину.

Вођени овим искуством и тежњом да рад тематски и структурно ограничимо, под термином „апстрактна именица“ у овом раду ћемо подразумевати искључиво суфиксални именички дериват, у чијој структури је присутан спој одређених творбених (формалних) и семантичких средстава. Према томе, апстрактне именице у нашем раду су идентификоване према сасвим одређеним суфиксима (**-ост, -оћа, -ота** и сл.)²; док, на плану семантичких

¹ Тако се, за лингвисте **примарне семантичке оријентације**, опозиција 'апстрактно : конкретно' може, на пример, јавити код именица, придева и глагола подједнако, будући да је везана за природу њихове референције. Према томе, поред апстрактних именица, по њиховом мишљењу постоје и апстрактни придеви (нпр. *диван, мио, срећан* и сл.), и апстрактни глаголи (нпр. *волећи, мрзећи* и сл.). Такође, апстрактним се у овом систему сматрају и ознаке времена (нпр. *јуче, сутра*), просторна обележја (нпр. *север, зајад, најред, назад*), квантификатори (бројеви и јединице мере), обележја разликовности (нпр. *иши, карактер, облик*; затим варијанте облика попут: *круг, квадрат* и сл.), називи за делове језика (нпр. *звук, реч, реченица*), као и општи апстрактни појмови (нпр. *проблем, метод, идеја, истина, резултат*) – будући да референција ових класа појмова није везана за конкретне предмете (уп. Диксон 2005: 82). Међутим, код лингвиста структуралне оријентације, који се у већој мери ослањају на **граматички систем**, апстрактност као дистинктивно семантичко обележје речи природно је једино именицама, које се сматрају универзалним носиоцима апстрактног значења – док се придеви, глаголи и бројеви обрађују према другим значењским критеријумима. Овај приступ, којег налазимо и у радовима неких семантичара, истиче чињеницу да се сама начела на којима почива референција разликују код различитих врста речи, те да их према томе не треба ни поистовећивати: појам апстракције природно је само граматичкој категорији именица.

² Захваљујући опсежном истраживању речи са префиксима у српском језику, које је спровела М. Р. Тешић, утврђено је да апстрактне именице по својој творбеној структури не спадају у префиксално-суфиксалну

односа између творбене основе и изведене речи, ове именице деле заједничку службу исказивања ОСОБИНА (ИЛИ СТАЊА), ЛЈУДСКИХ (ДУХОВНИХ И ТЕЛЕСНИХ) И ФИЗИЧКИХ, У НАЈШИРЕМ СМISЛУ ТЕ РЕЧИ. При том ће за апстрактну именицу, овако схваћену, подједнако важна бити и њена структурна идентификација према суфиксу, као и њена семантичка идентификација према општем лексичком значењу. Стога је разумљиво да под „апстрактним именицама“ у раду подразумевамо и разматрамо суфиксалне изведенице са ЗНАЧЕЊЕМ ОСОБИНЕ, до кога је дошло транспозицијом, модификацијом или мутацијом значења мотивне речи: *лей* → *лейоџа*, *ојасан* → *ојасносџ*, *јунак* → *јунашџиво*, *лојов* → *лојовлук*, *Србин* → *срџисџиво* и сл.³

Овакав приступ теми из нашег истраживања искључује следеће две групе именица које се, у литератури, најчешће помињу као апстрактне: неизведене апстрактне именице: *сџиуд*, *бол*, *зло*, *добро*, *дух*, *душа* и сл. – због неиспуњавања формалног, творбеног критеријума⁴; као и девербативне, одн. глаголске апстрактне именице (*Verbalabstracta*): *мишљење*, *јамћење*, *сневање*, *завеслај*, *молба* и сл. – због неиспуњавања семантичког критеријума⁵.

1. 2. Циљ истраживања. Испитивање развоја на овај начин дефинисане творбено-семантичке категорије апстрактних именица у основи тежи да одговори на два питања.

творбу. „Пре ће бити“ – пише ова ауторка – „да су то суфиксалне изеденице од префиксалних ... придева“, при чему префиксални формант ту представља део морфемске, а не деривационе структуре (исп. М. Р. Тешић 2002: 31). Префиксалним изведеницама у раду стога није даван посебан формални статус.

³ Изведене апстрактне именице, које у српском језику настају суфиксалном творбом од именица, придева и других врста речи, данас чине најбројнији скуп лексичко-семантичке категорије апстрактних именица у целини. Велика бројност ових именица последица је творбене супстантивизације (поименичавања) појмова који су садржани у различитим морфолошким класама речи. То значи да се именице настале суфиксалном творбом најчешће поимају као резултат семантичке транспозиције других врста речи (придева, именица конкретног значења, бројева, прилога и др.). Производи тога процеса транспозиције јесу, дакле, изведене апстрактне именичке речи са сопственим граматичким, семантичким и синтаксичким обележјима, које се у литератури називају општим називима *Nomina qualitatis* (Чермак 1990; Копривица 2006) и *Nomina essendi* (Конески 2003), везаним за њихову семантичку структуру; као и називима *Adjectivabstracta* и *Nomenabstracta* (Бошковић Р. 1936 [2000]), везаним за њихову творбену структуру.

⁴ Бројне концептуалне анализе неизведених апстрактних именица, као и анализе контекста у коме се оне употребљавају, показале су да ове именице, поред формалних, не задовољавају ни семантичке критеријуме за нашу тему. Другим речима, њихово значење најчешће није везано за исказивање ОСОБИНА, чак ни у најширем смислу те речи, већ се формира у зависности од интеракције језичке личности говорника са антрополошким категоријама ОСЕЊАЊА, ПОБУДА И МОРАЛА (Ристић–Дугоњић 1999: 155 и д.).

⁵ Апстрактне именице изведене од глагола задржавају највише семантичких и граматичких особина своје творбене основе, што мотивише њихово формално-граматичко одвајање од остатка апстрактних именица. Као што је већ утврђено (Терзић 1969; Ристић О. 1969; Појатић 1996), глаголске именице у српском језику представљају посебну лексичко-граматичку врсту, са општим значењем НОМИНАЛИЗАЦИЈЕ ГЛАГОЛСКЕ РАДЊЕ, односно апстрактне представе процеса те радње (и њеног вршиоца). „Поставља се питање: какву представу у нашој свести оставља права глаголска именица као појам. Пре свега она оставља представу апстрактног протицања радње именички уобличене. Ту апстрактност даје глаголска основа“ (Терзић 1969: 37).

Прво питање одражава проблематику два међусобно повезана аспекта деривације апстрактних именица у односу на њихову семантику, које је осветлила И. Грицкат (2005): значења творбене основе и значењских елемената суфикса. Основу ове проблематике чини опсервација, коју налазимо још код Б. Ћорића (1983), Г. Г. Тјакко (1997) и Р. Драгићевић (2001) – да суфикси апстрактних именица, који се сматрају синонимним, одају неједнак значењски потенцијал мотивне речи у различитим приликама свог активирања.⁶ Наше истраживање потврђује ову тезу: у описним речницима САНУ и МС, различити суфиксални деривати који деле исту творбену основу имају неједнако значење и неједнаку контекстуалну употребу. Њихова конкурентна реализација зависи од споја сигнификативне компоненте суфикса са денотативном компонентом творбене основе апстрактне именице у посебним семантичким и стилистичким условима.

Узмемо ли за пример следеће низове творбених синонима: *густџина : густџило : густџоџа : густџоџа : густџосџи ; кривда : кривеж : кривосџи : кривоџа : кривоџа ; глуџосџи : глуџоџа : глуџоџа : глуџоџиња : глуџсџиво ; белило : белина : белосџи : белоџа : белоџа*, запазићемо да неки од ових облика у језичкој употреби важе за доминантне, док се други, њима конкурентни, готово никада не употребљавају (или је њихова употреба ограничена на посебне функционалне стилове). У речничким дефиницијама ових других најчешће срећемо упућивање на значење доминантних облика (нпр. *глуџоџа*, *глуџоџа* и *глуџсџиво* упућују се на облик *глуџосџи*).

У другим случајевима, апстрактне именице у овом односу развијају семантичке разлике, потврђене у описним речницима САНУ и МС, према осам „апстрактно : конкретно“ (нпр. *белина : белило*); „духовна особина : физичка особина“ (нпр. *кривица : кривина*); или „неутрална особина : пејоративно конотирана особина“ (нпр. *бећарсџиво : бећарсџина*).

Различит избор суфикса у различитим језичким контекстима И. Грицкат објашњава теоријом интуитивних језичких сазнања о уобичајеној служби појединих суфикса у домену о којем је реч (Грицкат 2005: 45). Према њеном мишљењу, одређени суфикс је у стању да из творбене основе са развијеном полисемном структуром у дериват „издвоји“ само она значења која су везана за његов сигнификативни домен. Према овој теорији, суфикс -*да* из

⁶ „Придев *џоџао* показује свој индивидуални значењски развој: у температурном смислу: *џоџа џећ*, а у психолошком: *џоџа џоглед*. Паралелно с таквом врстом дистинкције настаје *џоџлоџа џећи* и *џоџлина џогледа*. Не би данас било исправно да се каже „*џоџлина* пећи“ а није стандардно ни „*џоџлоџа* погледа“, и већ никако „*џоџлоџа* погледа. Тако се проблематика усмерава на посебно питање: на значењске потенцијале суфикса у неједнаким приликама њиховог активирања. Овим се доказује могућна издиференцираност семантичких служби код оних суфикса који би се иначе могли сматрати као 'синонимични': -*ина*, -*ост*, -*ога*, -*оџа*“ (Грицкат 2005: 43).

придева *крив*, који стоји у основи апстрактне именице *кривица*, из основе издваја друге елементе значења него суфикс **-ина**, којим се гради апстрактна именица *кривина*. Слично ситуацију налазимо у творби речи које немају развијену полисемију, где суфикси апстрактних именица функционишу као „семантички филтери“ који се спајају само са творбеним основама које се, према свом основном значењу, сврставају у њихов сигнификативни домен. Тако, на пример, постоји само облик *ѿокорносѿ*, а не и облици **ѿокорноћа*, **ѿокорноѿа*, **ѿокорсѿво*; само облик *давнина*, а не и облици **давносѿ*, **давноћа*, **давноѿа* и сл.⁷ Ова теорија даје нам простора да размотримо постојање сталних семантичких домена који су везани за суфиксе апстрактних именица у српском језику, а чије расветљавање сматрамо основним задатком нашег рада. Домене о којима је реч ћемо представити изразом упрошћеног модела категорије апстрактних именица у српском језику, у коме ће бити презентоване информације везане за формални и семантички статус сваког творбеног типа.

Друго питање везано је за културно-историјску перспективу теме. У ширем контексту претходног излагања, потребно је утврдити у коликој мери творбено-семантички модел апстрактних именица у савременом језику, фиксиран у описним речницима САНУ и МС, представља еволутиван продужетак модела апстрактних именица које смо затекли у почетној фази развоја савременог књижевног језика – а у коликој мери је његова еволуција везана за друге језичке факторе. Ово питање, као што ћемо видети, код деноминалних апстрактних именица подразумева активирање нових семантичких домена, па развој овог творбеног типа (за разлику од деадјективних именица) на плану значења показује нагле и скоковите прелазе. И поред овога, добро је познато да апстрактне именице у језику одражавају културно наслеђе његових говорника, њихове основне, општеобразовне, професионалне и стручне појмовнике, чије богаћење зависи од општег културног развоја дате нације. Узимајући у обзир важност која се, с правом, често придаје овом питању, на нама је да укажемо на место дијахроних језичких фактора у поменутом развоју.

1. 3. Временски оквир истраживања. Резултати истраживања разних творбено-семантичких типова именица у српском језику, која су спровођена у протеклом времену, показали су да је њихово проучавање најплодније ако се стави у дијахроно оријентисан оквир (уп. нпр. Ћорић 1982; Киршова 1998; Г. Г. Тјапко 2005 и сл.). У току сондажног истраживања теме, делом и због њене специфичне проблематике, као најрелевантнија су се

⁷ „Разуме се, за све ово што се управо овако а не друкчије укоренило у нашем данашњем језику *морају* постојати издиференцирани разлози“ (Грицкат 2005: 41; курзив: Н. И.).

искристалисала два дијакрона слоја српског језика. Први слој одговара времену средине 19. века, односно периоду ширег прихватања Вукове реформе српског језика. Српски језик половине 19. века назива се, у литератури, још и „Вуковим језиком“⁸. У перспективи нашег рада, изложеним терминима одговара језик следећих референтних дела: другог издања Вуковог *Рјечника* (1852, у даљем тексту: *Рјечник* или *Рј.*); као и *Светѿога ѿсма сѿарога и новога завјетѿа* (у даљем тексту: *СЗ*; *НЗ*), које су В. С. Караѿић и Ђ. Даничић преводили током већег дела прве половине 19. века.⁹

Под другим дијакроним слојем подразумева се савремена фаза српског књижевног и народног језика, чијем фиксирању одговара настанак његова два велика описна речника: *Речника срѿскохрватѿског књижевног и народног језика САНУ* (Р. САНУ; том 1–17, 1959–2006), односно *Речника срѿскохрватѿскога књижевног језика МС* (Р. МС; том 1–6, 1967–1976). На функционално-стилском плану, ове речнике чини језик из књижевних и стручних дела, речника, енциклопедија, биографија, историјских дела, педагошких и религијских дела, политичких и социјалних списа, књига поезије и драме, новинских чланака, научно-популарне литературе, есеја, уџбеника и других, многобројних и

⁸ Термин „Вуков језик“, под којим подразумева савремени српски језик у почетној фази његовог формирања (у првом издању *Рјечника* из 1818. године), у науку је увела М. Ивић, још 1957. године. Иста ауторка је, током времена, наставила да указује на специфичне разлике Вуковог у односу на савремени српски језик. У току времена, усталило се мишљење (присутно код Тјапко 2005) да под декларативним термином „Вуков језик“ треба подразумевати један шири појам: језик Вука и Даничића, српски језик половине 19. века, у познијој фази свог историјског развоја, односно времену његове пуне културне афирмације. У раду Бошковић et al. 1944, стр. х, истом појму одговара термин „нашег класичног језика“. Културна афирмација Вуковог језика подразумевала је, између осталог, и способност тога језика да служи као медијум у превођењу библијских текстова најапстрактније садржине, односно способност да, кроз ове преводе, дели верско, књижевно и културно наслеђе других народа.

⁹ 1850. године у Бечу излази Даничићев избор *Пријоведака из Сѿарога и Новог завјетѿа*; 1864. године, такође у Бечу, излази *Псалѿир Давидов*, у издању Библијског друштва; а од 1865. до 1868., у издању Библијског друштва, штампан је целокупни Даничићев превод *Сѿарог завјетѿа*. Говорећи о предлошцима овога превода и ослањајући се на мишљења Р. Бошковића и Р. Врховца, Д. Јовић (1981: 85) тврди да су за превођење *СЗ*, које је трајало и у првој половини 19. века, Даничићу послужили сви најбољи преводи *Библије* с коментарима (међу којима се издваја онај Лутеров), а сасвим сигурно и сви њени словенски преводи, са којима је Даничић, као свештенички син, морао бити упознат. Такође, мишљење је Р. Врховца да је „Даничић имао на бризи и сва издања *Библије* ’до у седамдесете године’, што га је морало обавезивати да упоређује и изграђује свој став према датој материји и у лингвистичком погледу“ (у: Јовић 1981: 85). Са друге стране, рукопис Вуковог превода *Новог завјетѿа* је био готов још 1819. године (Стојановић 1924: 601). Од готовог рукописа, преко првог штампаног превода из 1847. године, протекле су готово три деценије истрајне борбе за његово објављивање, током којих је превод морао бити редигован и мењан, што доказују фазе редакције библијског текста: првобитни рукопис, Оглед 1822, Оглед 1824 (Липиска), и текст 1847. год. (наведено према: Грицкат 1964: 230). О предлошцима за свој превод *НЗ* говори сам Вук, у његовом *Предговору*: „Код гдјекојијех стихова, кашто и око једне ријечи, и преводѿи и штампајући, ѿражио сам ѿмоћи у десѿѿ ѿријевода, пак сам најпосле питао, прије покојнога Копитара а сад Ф. Миклошића, како је у оригиналу“ (стр. I–II, курзив: Н. И.). Оба превода сматрају се обрасцима нашег класичног језика и стила, будући да се у њима укршта више регистара српског језика половине 19. века.

разноврсних извора; док је корпусу Р. САНУ поред овога прикључен и обиман корпус из 248 збирки речи које обухватају дијалекте народног језика (уп. Белић 1955: xiii и д.).¹⁰

Између ова два пресека налази се период, дуг око 150 година, који диктира следећи методолошки поступак примењен у нашем раду: творбenu, семантичку и стилистичку анализу апстрактних именица у њиховој еволутивној динамици, која би се могла образложити као синхронијско истраживање, базирано на компонентијалној анализи семантичког садржаја лексема у односу на њихову творбenu структуру, са елементима дијахронијске синтезе (ређе контрастивне анализе различитих слојева лексике). Оваквом истраживању одговара метода системно-функционалног испитивања прикупљене грађе, која за циљ има да прикаже еволутиван развој апстрактних именица кроз дефинисане дијахроне слојеве.

Овако успостављеном систему опозиције између грађе из Вуковог савременог српског језика придружићемо, додуше само начелно, и грађу која се тиче најсавременије фазе развоја српског језика. Овој фази одговара временски период од 90-тих година 20. века па до данас.

2. Метод анализе

Анализа прикупљене грађе, на основу које смо дошли до поменутог модела категорије апстрактних именица у српском језику, вршена је кроз следеће одељке рада:

2. 1. Творбена анализа апстрактних именица у Вуковом језику. У овом одељку рада представљене су, пре свега, творбене основе које улазе у састав појединачних творбених типова, разврстане према граматичкој категорији којој припадају (именице, придеви, друге врсте речи).

Творбене основе даље су разврставане према критеријумима који су се показали релевантним за идентификацију модела. Придевске основе поделили смо на просте, секундарне просте и сложене, док је за именичке основе било важно предочити о ком се типу именице ради: властитом имену, имену етника, имену сродника и сл. Такође смо представљали и морфолошке алтернације на творбеном шаву између творбене основе и суфикса апстрактне именице. Предочавали смо и акценатске моделе творбених типова, посебно онда када су се показали релевантним за њихово значење. Када смо наилазили на

¹⁰ И поред тога што оба ова речника обухватају и изворе из Вуковог језика, тежиште њихове грађе (и сплета значења које се из ње изводи) ипак почива на лексци из савременог српског језика (од друге половине 20. века до данас).

случајеве Вукове стилске интервенције на одређеном творбеном типу, у *Рјечнику* или у преводу *Новог завјешта*, те чињенице смо посебно образлагали.

2. 2. Ајсџракџине именице у Вуковом језику љрема семанџичком ајекџу. У овом одељку рада, апстрактне именице су анализиране према семантичко-стилским доменима у које се сврставају, и који, показало се, стоје у складу са њиховом формалном творбеном структуром. Именице смо поделили у семантичке групе, у оквиру којих смо издвојили засебне подгрупе.

Током ове анализе, дефиницијом из Вуковог *Рјечника* служили смо се само изузетно. Ево и зашто. По речима лексикографа који су се бавили овим проблемом (Ђ. Даничић, Љ. Стојановић, А. Белић и други), семантичка обрада грађе у Вуковом *Рјечнику* по методолошком поступку обраде сродна је оном у Гримовом речнику, што значи да се заснива на принципу „1 реч = 1 предмет“. Тај принцип дефинисања одредница доследно је спроведен у оба издања *Рјечника*, где је најопширније (понекад и читавом краћом прозном формом) дефинисана контекстуална употреба речи и појмова које имају конкретно, предметно значење; док је дефиниција апстрактних речи сведена на њихове преводне еквиваленте.¹¹ Стога је већина апстрактних именица у *Рјечнику* дефинисана типски, латинским и немачким преводним еквивалентима, што отежава њихову семантичку анализу.¹² Стога нам је Вукова дефиниција апстрактних именица у анализи служила само онда када је одступала од модела преводне еквиваленције, показујући енциклопедијску разраду, разуђену полисемију, обиље примера или је, путем квалификатора, пружала податке о територијалној распрострањености речи.¹³ У току анализе, испомагали смо се њеним дословним преводима с немачког и латинског језика, који су доследно забележени у Р. ЈАЗУ и Броз – Ивековићевом речнику.

¹¹ „[Наука о језику остала је дужна Хацићевој мисли] ... да речи нису само називи љредмета, да не постоје само њихова основна значења, већ и богати односи међу њима, да изражавају мисао човекову у свој њеној сложености. Говорећи о томе како је Вук сакупио велико лексичко богатство, А. Белић каже да је било 'потребно да се изнесу не само основна значења него и сви преливи међу њима', што није учињено“ (Селимовић 1975: 104; курзив: Н. И.).

¹² Још је Даничић, у *Огледу Рјечника ЈАЗУ* из 1878. године, критикујући Гримов (и Вуков) метод дефинисања одредница приметио следеће: „Нити је потребно нити би довољно било ... показивати значења и њихове промјене и разлике рјечима другог којег језика: на тај би се начин показало само како се што каже у једном језику како ли у другом ... а не би се показало ништа више, управо оно не, што треба, т. ј. што је оно о чему би се на речени начин дознало да се у једном језику каже овако а у другом онако, и то се још особито онда губи, распада и у ништа обраћа, кад и ријеч другог језика има више значења, а то је готово свагда“ (стр.: 5).

¹³ Вуково одступање од преводне дефиниције, у случају апстрактних именица, најчешће означава конкретизацију њиховог основног значења.

Семантичку анализу апстрактних именица у Вуковом језику извели смо, стога, како на основу грађе из текстова Светог писма, тако и на основу (доста оскуднијих) примера из *Рјечника*. Велику помоћ у овој анализи имали смо у најстаријем слоју обраде апстрактне лексике у савременим описним речницима САНУ и МС, будући да је та обрада изведена управо на основу Вуковог језика. У наставку смо давали податке о савременом семантичком лику ових именица у српском језику до средине 20. века, тамо где је он одступао од стања утврђеног у Вуковом језику.

Ради илустрације овог поступка навешћемо један сликовит пример. Именица *вредности* у тексту *Светог писма* има следеће значење: *позитивна (духовна) особина, врлина* (према Р. САНУ, 1. а.): „Од корала и бисера нема спомена, јер је *вриједности* МУДРОСТИ већа него драгом камењу“ (СЗ: 482)¹⁴. Семантичка структура ове именице, забележена у Р. САНУ, показује да је временом дошло до губљења компоненте блискости из основног семантичког садржаја, што представља увод за њено увођење у терминолошке системе различитих научних и стручних области: **2. б.** трг. обично у мн. *предмети од драгоцених метала, кредитне исправе, акције итд.*; **3.** *величина која се мери (висина, јачина и др.)*; **4.** *реални садржај, значење (речи, знака, броја)* (Р. САНУ). Целокупна фразеологија именице *вредности*, која се јавља у савременом језику, такође је везана за друштвене домене финансија и банкарства, који свој пуни развој бележе тек у 20. веку: **вишак вредности; номинална вредност; средња вредност; хартија (папир) од вредности** (Р. САНУ).

2. 3. Творбена анализа апстрактних именица у савременом српском језику. У току једног релативно кратког временског периода, од око 150 година, у српском језику готово да није дошло до знатнијих „материјалних“ промена на језичком ткиву. Фонема *x*, која је у Вуковом језику нестабилна, усвојена је у потпуности; екавски облици речи установљени су, у речницима млађег порекла, као основни; одустало се од јекавског јотовања у књижевном језику, и др. Међутим, у оквиру општег развитка модела апстрактних именица, дошло је до сложенијих промена друге природе. На творбеном плану, ове промене се очитују у промени продуктивности суфикса апстрактних именица, која је праћена променом творбених средстава уз помоћ којих се ове именице граде. На пример, именице на **-штина**, које у Вуковом језику настају и од придевских и од именичких основа, у савременом српском језику се граде само од именичких основа; именице на **-ост**, које се у

¹⁴ Иако у анализи наводимо дословне цитате, примери одредница наведени курсивом биће дати у екавском облику.

Вуковом језику граде претежно од основа неизведених и секундарних простих придева, у савременом српском језику се граде од основа сложених придева, и др.

Стога је, у овом одељку рада, акценат стављен на оне структурне промене модела до којих је, током времена, дошло у творби именица са истим суфиксима, било да се те промене тичу пораста или смањења њихове продуктивности, било да су везане за граматичку или структурну промену њихових творбених основа. И поред овога, преглед развоја творбених типова показао је да пораст продуктивности не мора бити сигуран показатељ њиховог развоја. Уместо „у ширину“, именице се могу развијати и „у дубину“, порастом броја значења која су везана за именице изведене одређеним суфиксом. Стога смо термину **творбена продуктивност** у току анализе придружили и други, **семантичка продуктивност** (в. следећу тачку).

2. 4. Апстрактне именице у савременом српском језику према семантичком аспектима. Поменуте промене до којих је, почев од средине 19. века, дошло у току развоја модела апстрактних именица у српском језику, највише су се одразиле на његовом семантичком плану. Једна од општих тенденција тога развоја јесте прелазак изведеница из категорије живог у категорију неживог (Киршова 1998: 28), која се систематски одвија крајем 19. века. Тако се, на пример, апстрактне именице на **-ост**, испрва везане за домен људских духовних особина, већ у првој половини 19. века развијају у правцу номинације термина из природних наука (математике, физике и сл.), што прате одговарајуће трансформације тих именица на творбеном плану. Семантичке екстензије творбених типова, заправо правац у коме се они развијају мотивисани социјалним, научним и другим процесима у друштву; као и стилистичке промене које из тога произилазе, представљаће основни проблем овог одељка рада.

3. Критеријуми за поделу грађе

3. 1. Подела према творбеном критеријуму

Поред бројних подела апстрактних именица које су се, у току нашег истраживања, наметнуле као могуће¹⁵, одлучили смо се да грађу која је изложена у раду организујемо према нивовима творбених и семантичких критеријума.

¹⁵ Апстрактне именице у српском језику могли бисмо груписати на разне начине: **према разуђености полисемне структуре** (на моно- и полисемичне); **према времену формирања, односно дужини употребе у српском језику** (са пореклом из Вуковог, односно из савременог језика); **према потенцијалу грађења нових именица** (продуктивни и непродуктивни суфикси); **према конотацији** (неутралне, експресивне и експресивно-пејоративне), **према функционалном стилу у коме се употребљавају** (књижевне, народне,

Први низ критеријума везан је за граматичку категорију творбених основа које улазе у састав апстрактних именица. Општи преглед ових именица на творбеном плану указао је на постојање две основне групе, којима ћемо подредити структуру нашега рада:

а. Деадјективне изведенице, или *Adjektivabstracta* (суфикси: **-ост, -ота, -оћа, -ина, -ило**);

б. Деноминалне изведенице, или *Nomenabstracta* (суфикси: **-ство, -штина, -лук**).¹⁶

Иако у српском језику обе наведене групе апстрактних именица имају опште значење особина, њих данас одликују различите сфере употребе (в. следећу тачку).¹⁷

3. 2. Подела према семантичком критеријуму

Са друге стране, настојање да успоставимо семантички модел проучаване категорије речи у српском језику, исходovalo је потребом да установимо уопштен систем семантичких критеријума према коме бисмо могли сврстати сваки творбени тип понаособ, као и множину творбених типова у целини.¹⁸ На основу ове класификације, били бисмо у могућности да проучимо сплет међусобних семантичких односа апстрактних именица, као и да утврдимо опште законитости њихове дистрибуције и развоја у српском језику.

Базичне семантичке категорије према којима смо се равнали при анализи апстрактних именица у српском језику јесу следеће:

1. ПРИМАРНО РЕАЛИЗОВАНО ЗНАЧЕЊЕ ЉУДСКЕ ОСОБИНЕ ИЛИ СТАЊА, у које спадају:

а. ПОЗИТИВНА ДУХОВНА ОСОБИНА, СТАЊЕ ИЛИ СВОЈСТВО (деадј. – ден. им.), нпр.: *чедносћ, смерносћ, ведросћ, доброта, дивота* и сл.;

специјалне); **према сфери књижевне употребе** (у центру, на периферији књижевног језика); **према објекту номинације** (номинација усмерена на бића/предмете), **према тенденцији ка конкретизацији**, и сл. Иако су многе од ових подела заступљене у мањим целинама нашег рада, оне су подређене подели апстрактних именица према творбеним основама.

¹⁶ Треба имати на уму да називи *Adjektivabstracta*, односно *Nomenabstracta* не одговарају у потпуности структури испитиваних творбених типова, већ су везани за опште семантичке карактеристике које прате већину творбених основа у саставу појединих суфикса. Тако се, на пример, именице на **-ство** или на **-ост** граде и од придевских и од именичких основа, али је њихов квантитативни однос код ових творбених типова различит: док код именица на **-ство** преовлађују именичке, код именица на **-ост** преовлађују придевске основе.

¹⁷ Због ограниченог простора и оптерећености модела, није нам био циљ да представимо све апстрактне именице у српском језику. Тако су из рада изостале именице на **-да, -оба, -је** и **-ије**, које се и у Вуковом и у савременом језику налазе на периферији општег лексичког фонда (о овим именицама в. у: Ивановић 2005).

¹⁸ „Творбено (деривационо) значење је опште значење одређеног творбеног типа. То је оно уопштено категоријално значење које занемарује конкретна лексичка значења појединих речи и искључиво изражава оно што је исказано у њиховој структури, тј. што је везано за значење творбене основе и форманца. Задатак творбе није проучавање значења сваке појединачне речи, већ значења речи везаног за њено грађење“ (Копривица 2006: 18, курзив: Н. И.).

б. НЕГАТИВНА ДУХОВНА ОСОБИНА, СТАЊЕ ИЛИ СВОЈСТВО (деадј. – ден. им.), нпр.: *йоквареностй, незајажљивостй, грубоћа, лукавстйво; безобрашйина, лојовлук, лажовлук* и сл.;

в. ПОЖЕЉНА ТЕЛЕСНА ОСОБИНА (деадј. им.), нпр.: *лейоџа, чистйоћа, јачина* и сл.;

г. НЕПОЖЕЉНА ТЕЛЕСНА ОСОБИНА И СТАЊЕ, ОДНОСНО ТЕЛЕСНИ НЕДОСТАТАК (деадј. им.), нпр.: *босоџа, нагоџа, глувоћа, голоџа, хромостй, сакаџостй, йпраџавостй, краййковидостй* и сл.;

2. ЗНАЧЕЊЕ ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ, У КОЈЕ СПАДАЈУ:

а. ОСОБИНА (СВОЈСТВО) ПРЕДМЕТА КОЈА ЈЕ НЕПОСРЕДНО САГЛЕДИВА ЧУЛИМА, И ВЕЗАНА ЈЕ НАЈЧЕШЋЕ ЗА ПЕРЦЕПЦИЈУ ЧУЛОМ ВИДА, СЛУХА И ДОДИРА (деадј. им.), нпр.: *висина, ширина, дебљина, йойлоџа, хладноћа, йврдоћа* и сл.;

б. ОСОБИНА (СВОЈСТВО) ПРЕДМЕТА КОЈА ЈЕ ПОСРЕДНО, ИСКУСТВЕНО (ЕМПИРИЈСКИ) САГЛЕДИВА (ПУТЕМ МЕРЕЊА, ЕКСПЕРИМЕНТА ИЛИ КАКО ДРУКЧИЈЕ) (деадј. им.), нпр.: *избрушеностй, сйтерилизованостй, аеродинамичностй, синйеййичностй* и сл.;

3. СЕКУНДАРНО РЕАЛИЗОВАНО ЗНАЧЕЊЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ ИЛИ СТАЊА, КОЈЕ ЈЕ МОТИВИСАНО СТЕРЕОТИПНИМ ПРЕСТАВАМА:

а. МОДЕЛА ДРУШТВЕНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ (ден. им.), нпр.: *срйстйво, хрвайстйво, йарййизанстйво* и сл.;

б. МОДЕЛА ДРУШТВЕНЕ ИНТЕРАКЦИЈЕ (ден. им.), нпр.: *донжуанстйво, љиласовиййина, недићевиййина, комраковиййина* и сл.

До изложеног система значењских категорија дошли смо путем свођења дефиниција апстрактних именица у описним речницима САНУ и МС на семантичке константе. Остала значења, која срећемо код појединих група апстрактних именица у српском језику, попут: КОНКРЕТНИХ, нпр. *грубоћа* у значењу *грубог, ружног изгледа, ружноће* (Р. САНУ); ТЕРМИНОЛОШКИХ, нпр. *белина* у значењу *йростйора на сйранама књиге, новина* и сл. *неисйуњеног шйамйанним йекстйом (са сйране или између речи)* (Р. САНУ штамп.); или ПРЕНЕСЕНИХ, нпр. *хладноћа* у значењу *мирноће, сйаложеностйи* (Р. МС фиг.), воде порекло од базичних семантичких категорија према којима смо сврстали прикупљену грађу. Стога смо, тек у оквиру сваког творбеног типа понаособ, приказали она подзначења која произилазе из основног модела.

У вези са изложеним, треба указати на једну важну појаву. У науци о творби речи постоји оправдано мишљење према коме, када се користи функционално-семантички приступ суфиксима, творбени тип (како се уобичајено поима у дериватологији) не би требало да служи као главна компонента у семантичком истраживању, и то из следећег

разлога. Без обзира на припадност истој семантичкој групи, изведенице са истим суфиксом и различитим творбеним основама (различитим са гледишта врсте речи) припадају различитим творбеним типовима. Тако, на пример, именице *безобрашћина* (од прид. основе) и *лојовишћина* (од им. основе) спадају у два различита творбена типа, иако имају заједничко опште значење НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ ИЛИ ПОСТУПКА. Да би се решио овај проблем, у анализу се уводе термини „архитип“ или „супертип“, који обједињују више творбених типова у оквиру једног значења (Киршова 1998: 30).

Свесни ових решења, ми ћемо се придржавати система који је у раду о моционим суфиксима изложио Б. Ћорић (1982: 14–15), и који донекле одступа од устаљеног схватања термина „творбени тип“. На овај начин се успоставља следећи хијерархијски систем: **творбени тип** је основна јединица творбеног система, која има идентичан суфикс и идентично творбено значење; док је **творбени модел** хијерархијски нижи појам од творбеног типа, и јавља се као производ морфолошке поделе творбених основа у оквиру творбеног типа. Према овом систему, већ поменуте именице *безобрашћина* и *лојовишћина* припадају истом творбеном типу, али различитим творбеним моделима, што се, на семантичком плану, очитује тако што поменуте именице поседују различите нијансе истог значења¹⁹. Творбени модели могу се, по потреби, разложити на **творбене подмоделе**, који зависе од даљих морфолошких подела у оквиру творбеног модела (нпр. именице *радосћ* и *заћаласаносћ* припадају различитим морфолошким подмоделима, будући да је првој у основи неизведени, а другој сложени придев; ову поделу прати додатно семантичко нијансирање). Са друге стране, систему творбених типова надређен је појам **творбене категорије**, као семантичке макроструктуре која обједињује исто творбено значење и различите начине његовог изражавања (Смољска 2001: 30).

На семантичком плану, изложеном систему одговарају следећи термини: **лексичко-семантичка група** (или **парадигма**), која је комплементарна са појмовима **творбеног типа** и **творбеног модела**; и **лексичко-семантичка подгрупа**, која је најчешће (али не и увек) комплементарна са појмом **творбеног подмодела**.

¹⁹ На овај начин, били смо у стању да из творбених типова издвојимо само оне моделе који се изграђују према следећем обрасцу: „придев, именица (друга врста речи) + суфикс → ОСОБИНА ИЛИ СТАЊЕ (У НАЈШИРЕМ СМISЛУ) који су везани за придев, именицу (другу врсту речи)“. Тако, на пример, *бандишћиво*, *лакомшћиво* и *изасланшћиво* спадају у три различита творбена модела, према врсти своје творбене основе (именица, придев, глагол): прве две именице имају апстрактно, а трећа конкретно значење.

4. Деадјективне именице: опште напомене

Будући да се деадјективне апстрактне именице махом граде од основа описних придева оне, уопштено говорећи, номинују појмове који су везани за антропоцентрично поимање света. Значење деадјективних именица везано је за системе вредности и односа који имају упоришта у перцептивном систему самог говорника, из кога се, често и различитим трансформацијама у полисемној структури речи, изражавају различите особине, односно читав вредносно-морални систем: *лејоџа, доброџа, ширина, милина, хладноћа* и сл. Сходно творбеним основама из којих су изведене, деадјективне именице могу имати развијену полисемну структуру, која уз помоћ метафоричних трансформација кореспондира са фигуративним нивоом изражавања.

Постојање великог броја деадјективних апстрактних именица у српском језику правда се постојањем две паралелне граматике, адјективне и номиналне, које опслужују два паралелна стила изражавања: адјективни и номинални (Радовановић – Бугарски 2007: 201). Номинални стил изражавања настаје као производ процеса интелектуализације и кондензације исказа у савременом језику. „Начин нам је живота и мишљења о стварима био тај који је условио да кажемо, напишемо односно „мислимо“: „*одсутџво темелне незаинџересованостџи за разматџрање својеџврсне инерџиностџи у сџрвоџењу тих џеџжњи*“ ... – а не као утицај енглеског или било којег другог језичког система, структурног обрасца или чега сличног“ (Радовановић 2006: 228; пример је ауторов).²⁰

Према своме значењу, деадјективне именице које обрађујемо у раду представљају одраз говорникове перцепције која се креће од центра према периферији, односно од ЉУДСКИХ ОСОБИНА ИЛИ СТАЊА, које карактеришу говорника и саговорника (*радосџи, жалосџи, џобожносџи, смерносџи* и сл.), према ФИЗИЧКИМ ОСОБИНАМА, које чине саставни део говорникове перцепције спољашњег света (*расџегљивосџи, дужина, ширина, хладноћа* и сл.).

На творбеном плану, деадјективне именице смо поделили на три групе. У прву творбену групу сврстали смо апстрактне именице које су изведене од простих придева (њима смо придружили нејасно мотивисане именице); у другу апстрактне именице изведене од секундарних простих придева, а у трећу творбену групу апстрактне именице

²⁰ У раду се нећемо детаљније бавити питањем семантичких категорија у светлу граматичких питања, односно референцијалним разликама придева и од њима мотивисаних апстрактних именица у оквиру исказа. Довољно је да напоменемо како лингвисти функционалистичког усмерења, попут нпр. О. Јесперсена, О. Чернејко или К. Бејкера сматрају да је морфолошка категорија именица, за разлику од придева, у стању да носи идентитет исказа – те се, према овом својству, искази у којима су употребљене апстрактне именице у великој мери разликују од исказа у којима се употребљавају придеви. Ова подела може се тумачити и на когнитивно-психолошком плану (исп. Миливојевић 2005: 201 и д.).

које су изведене од сложених придева. У току творбене и семантичке анализе, у великој мери служили смо се методама које је, разрађујући структуру деривационог система придева са значењем људских особина у српском језику, у својим докторској тези презентовала Р. Драгићевић (2001); као и грађом коју је, у својој студији о творби именица од придева у чешком и српском језику, презентовала В. Копривица (2006: 128-144).

5. Деноминалне именице: опште напомене

Деноминалним именицама, које много чешће у језику имају експресивну вредност, именују се, уопштено, само оне особине које су имплицитно заједничке свим члановима одређеног колектива, због чега се у неким граматицама деноминалне именице називају још и збирно-апстрактним именицама:²¹ *брајсџиво, срџиво, малограђанишћина, лајшинишћина, лојовлук* и сл. Семантичкој структури деноминалних апстрактних именица инхерентно је значење ЗБИРНОСТИ (одн. КОЛЕКТИВНОГ ИДЕНТИТЕТА), који одликује све припаднике одређене друштвене групе. Тај идентитет се онда повезује са скупом одређених ДУХОВНИХ, КАРАКТЕРНИХ И ДРУГИХ ОСОБИНА; затим ВЕШТИНА; СТРУЧНИХ ЗНАЊА и сл., чије поседовање дефинише припадност датом колективу.

Реализација апстрактне особине код овог типа именица може бити **примарна**, при чему се збирно значење супституише значењем духовне особине (*вандалсџиво, дамсџиво*) – или **секундарна**, при чему је особина у већој или мањој мери имплицирана у збирном значењу (*џлебејсџиво, мађарсџиво*).

Овакав систем вредности и односа, за разлику од онога који представљају деадјективне именице, иницијално није антропоцентричан, и репрезентује друге нивое перцепције: перцепцију друштвене организације и духовних, односно моралних особина које ова организација рефлектује. Ова перцепција је тесно повезана са СЕМАМА КОЛЕКТИВНЕ ЕКСПРЕСИЈЕ, које налазимо код многих деноминалних именица. Будући да ове именице представљају надградњу своје основне функционалне структуре²², оне имају сасвим

²¹ Тако, на пример, у својој тези о апстрактној лексици у старобелоруским споменицима од XV – XVII века, В. Прановна (1974: 5–6) ове именице дефинише као „полуапстрактне“ или „збирно-апстрактне“.

²² Од једног индивидуалног ентитета који је представљен именичком основом, нпр. *варварин*, суфиксом -**СТВО** се, у савременом језику, добија именица обележена значењем *скућности, џоштенцијално неограниченог мноштва* (Чернејко 1997: 32): *варварсџиво*. Захваљујући процесу номинализације, овако настала именица има ЗБИРНО ЗНАЧЕЊЕ; а захваљујући основном значењу именице *варварин*, то значење је повезано са АПСТРАКТНИМ ЗНАЧЕЊЕМ ОСОБИНЕ. За стилску обојеност збирно-апстрактног значења задужени су засебни творбени форманти: -**шћина** и, ређе, -**лук**, које често имају улогу експресивних варијаната именица на -**СТВО** *варварсџиво* : *варваришћина*; *германсџиво* : *германишћина*; *лојовсџиво* : *лојовлук* и сл. (в. о овоме у одељку посвећеном тим именицама).

ограничено поље номинације око кога се у већој мери групишу конотативна него денотативна значења. Стога деноминалне именице имају и ограничену полисемну структуру.

Специфичан семантички лик збирно-апстрактних именица, који смо истакли, проузрокује тешкоће у покушају утврђивања њиховог места у деривационом систему српског језика, па према томе и у оквиру наше теме. Код именица са суфиксима **-штина** и **-лук** током времена се, творбено-семантичким модификацијама, развила експресивно-пејоративна семантичка компонента, којој је примарно ОПШТЕ ЗНАЧЕЊЕ ЉУДСКЕ ОСОБИНЕ (или СТАЊА). То ове именице данас несумњиво сврстава међу апстрактне, нпр. *францускиштина*: *француско њонашање* (Р. МС); *карамазовиштина*: *нездрави односи, изојаченост, болесно сјање карактеристично за Карамазове* (Р. САНУ); *обломовиштина*: *лењост, нејокејност, учмалост, широмост, неодлучност, безвољност* (Р. МС); *богајашлук*: „Хоћемо да народ сачувамо да не усвоји погрешке западног индустријског друштва, где се ствара ... неизмерни *богајашлук*“ (Пашић Н., Р. САНУ), и сл. Са друге стране, нисмо увек у стању да поуздано утврдимо већу заступљеност семантичке компоненте особине од компоненте збирности код именица на **-ство**. Семантички распон именица на **-ство**, као што смо напоменули, иде од значења особине (Nomina abstracta), нпр. *лакејство*: **2.** *фиг. њонашање, ојхођење типично за лакеје, њонизност, додворавање* (Р. САНУ); према значењу колектива (Nomina collectiva), *љемство*: *зб. љемци* (Р. МС). Као што смо већ истакли, овде нам у помоћ морају прискочити други чиниоци, везани за перцепцију апстрактне именице у свести говорника српског језика.

6. Општи преглед прикупљене грађе

6. 1. Грађа из Вуковог језика

Грађа из Вуковог језика ексцерпирана је из следећих извора: *Српског рјечника* (четврто државно издање из 1935. године) и *Светлог њисма Старога и Новог завјешта* (превод Ђ. Даничића и В. С. Карацића у издању Библијског друштва). Из поменутих извора смо издвојили 481 апстрактну именицу, и то: 346 деадјективних, 109 деноминалних и 26 именица које у основи имају друге врсте речи (прилоге, бројеве и сл.). Такође, при ексцерпцији нисмо заобишли ни *Основе српског и хрватског језика* Ђ. Даничића (Београд, 1876), са чијим регистром смо сравнили све ексцерпирани именице; као ни *Рјечник хрватског језика* И. Броза и Ф. Ивековића, који је дигитализован за потребе овог рада.

6. 2. Грађа из савременог српског језика

Грађа из савременог српског језика ексцерпирана је из следећих извора: *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (томови: 1–16, слова: А–Н) и *Речника српскохрватског књижевног језика МС* (томови: 3–6, слова: О–Ш). Поменути извори, према нашим сазнањима, садрже 9678 апстрактних именица, и то: 7704 деадјективних, 1634 деноминалних, и 340 именица које у основи имају друге врсте речи (укључујући ту и сложенице).

У вези са овако прикупљеном грађом, дужни смо да скренемо пажњу на следеће. Будући да описни речници САНУ и МС својим лематским саставима не одражавају природно стање у књижевном језику, већ настоје да, путем култивисаних генерализација, својим корисницима пруже податке о целини савременог језика у свој множини његових књижевних и народних регистара и варијетета – уочили смо да многе апстрактне именице ексцерпирани из ових речника никада нису чиниле саставни део књижевног језика, нити су у њему имале ширу употребу. Са друге стране, многе изведенице које у језику настају *ad hoc*, сагласно потребама тренутка, нису остале забележене у речницима САНУ и МС. Стога смо, у оквиру конкретних творбено-семантичких типова, посебно наглашавали онда када би једно или друго било случај.

6. 3. Грађа из најновијих књижевних извора и штампе (в. одељак

Ексцерпирана књижевна дела и часописи у списку литературе) у оквиру претходно изложеног служила је као контролни корпус рада. Због свог квантитета, сматрали смо да ова грађа има другостепен значај, те је њена анализа дата тек на крају рада, у општим знацима.

Табела 1: *Творбена продуктивност апстрактних именица по творбеним типовима у Вуковом и савременом српском језику*

Суфикс	Број изведеница	
	Вуков језик	Савремени српски језик
-ост	151	7552
-ота	26	81
-оћа	33	198
-ина	78	89
-ило	22	44
-ство	136	1235
-штина	19	429
-лук	16	50

7. Преглед литературе

7. 1. *Општиа њивања њворбе речи*

Већ у почетној фази науке о грађењу речи, својим делом *Основе српског или хрватског језика* из 1876. године (које се надовезује на Вуков текст *Главна свршивања сушћестивителни и њрилагателни имена* из 1827. године), Ђ. Даничић групише именице према суфиксима и идентификује проблеме везане за структурне и семантичке аспекте овога процеса. Неке од Даничићевих констатација наћи ћемо одражене у радовима Р. Бошковића, М. Стевановића и других лингвиста који су живели у 20. веку; а према речима А. Смољске (2001: 19) Даничићеве *Основе* су током истога века успешно користили дериватолози не само у Србији, већ и у Пољској и Русији.

Током 20. века, а посебно у његовој другој половини, решавана су многа теоријска питања везана за систем творбе речи у српском језику (и сродним словенским језицима). Овим питањима се, после Ђ. Даничића, нарочито бавио Р. Бошковић (1936 [2000]), који је, у компаративној проблематици, осветлио проблеме динамике творбених односа и творбеног система. Р. Бошковић је разлучио апстрактне именице са придевском, именичком и глаголском основом (*Adjectivabstracta*, *Nomenabstracta*, *Verbalabstracta*), и дао назнаке о семантичком систему који стоји у позадини овакве поделе. После Бошковића, идентификацију формално-семантичких образаца у творби речи наставио је да разрађује А. Белић (1949 [2000]), коме имамо да захвалимо за неке од најзначајнијих открића на овом пољу.

У другој половини 20. века, систем хронолошке дисперзије творбених типова у српској лингвистици установила је О. Ристић (1969); док се системом хронолошко-ареалне дисперзије у својој студији позабавио Б. Ћорић (1982). Из последње две деценије истог века дата и уџбеник *Творба речи* С. Бабића (1986); после којег је уследила и *Творба речи у савременом српском језику* И. Клајна (2003).

Проблемима идентификације система структурно-семантичких образаца у творби речи нарочито су се бавиле А. Смољска, у дисертацији *Развићак именске њворбе речи у српскохрватском језику* (1993), и Д. Г. Премк, чије је истраживање о структури и семантици деривата (1997) мотивисало рад на *Семантичко-деривационом речнику* српског језика (св. 1: 2003; св. 2: 2006). У оквирима творбених истраживања савременог српског језика настао је и *Обрајни речник* М. Николића (2000), у коме је изложен преглед продуктивности апстрактних именица по суфиксима у српском језику.

Увид у проблематику творбено-семантичке анализе творбених категорија различитих група именица у оквиру главних тенденција развоја књижевног језика пружили су, поред

већ поменутих, и радови М. Киршове (1998) и В. Копривице (2006). Велики део творбене проблематике излаган је паралелно у граматикама, почев од Т. Маретића (1899 [1963]); преко М. Стевановића (1964); па до граматике Ж. Станојчића и Љ. Поповића (2006).

7. 2. Истраживања категорије ајстракћних именица у српском језику

И поред обимне литературе из области творбе речи, ретки су радови који се баве структуром и семантиком апстрактних именица као категоријом у српском језику. У већ поменутом раду *Лексичко-семантичке одлике творбе именица у неких српских и хрватских романџичарских џесника* из 1969. године, О. Ристић је изложила потпун списак суфикса који улазе, или су улазили, у састав апстрактних именица у српском језику. Она је уједно покренула и питања семантичке дисперзије конкурентних творбених типова у оквиру изложене категорије, која ће резултовати првим закључцима о дистрибуцији творбених синонима у нашем језику. Питањима дистрибуције конкурентних суфикса деадјективних апстрактних именица (**-ост**, **-ота**, **-оћа** и **-ина**) на структурном и семантичком плану, на аргументован и прегледан начин, у више наврата се позабавила и Р. Драгићевић (2001, 2007). Посебан значај рада Р. Драгићевић садржан је у тежишту разматране теме, који у већој мери почива на семантичком него на структурном аспекту творбе речи.

Концептуалној анализи неизведених апстрактних именица (изоловање гешталта и архетипа) у односу на њихову културну и антрополошку димензију посвећена је студија О. Черњејко (1997). У нашој лингвистици, поменута тема предмет је обимних научних истраживања С. Ристић (1999; 2006). Комбинујући теорије језичке личности (Караулов 1989), универзалне семантике (Вјежбицка 1991) и концептуалне анализе (Черњејко 1997), С. Ристић долази до закључка да семантичка реализација неизведених апстрактних именица у српском језику зависи од социопсихолошке сфере њихове употребе, која условљава психички, емоционални, морални, духовни и друге контексте у којима се ове именице јављају. Анализом лексичке спојивости неизведених апстрактних именица, С. Ристић је идентификовала основне типове контекстуалних окружења разматраних речи, утврдивши да њихове семантичке реализације попримају облик *сценарија* која интуитивно усвајају припадници одређене језичке културе (уп. Ристић С. 1999: 158 и д.).

Аспектима употребе изведених апстрактних именица у односу на дискурс у коме се јављају посвећени су радови М. Стакића (1994), Б. Чигоје (1994) и Д. Неринга (1996). У раду о творбеним ликовима и синтаксичким функцијама апстрактних именица у Андрићевом роману *На дрини ћурија*, М. Стакић је изнео списак суфикса

најфреквентнијих апстрактних именица у овом Андрићевом делу, као и преглед основних функција које ове именице заузимају у његовој реченици и синтагми. На тај начин, обликована је теза, која је потврђена и у нашем раду, да употреба апстрактних именица у језику књижевности представља специфичну, препознатљиву црту пишчевог стила. Ову тезу потврдило је и истраживање језика босанског фрањевачког писца П. Папића које је, у контексту испитивања творбено-семантичког односа апстрактних именица на **-ост** и на **-ство**, спровела Б. Чигоја. На основу анализе именица које припадају овим творбеним типовима у Папићевом језику, ауторка је установила специфична одступања од очекиваног односа продуктивности поменутих суфикса која сачињавају карактеристична стилска обележја како језика поменутог писца, тако и епохе у којој је стварао своје дело.

Промену структуре и значења апстрактних именица у односу на дијахрони контекст њихове употребе представио је Д. Неринг (1996), који је истраживање спровео на корпусу бечких и сарајевских новина у периоду од 1878. године до краја 19. века.

У монографији под називом *Развој айстрактне лексике у српском књижевном језику* Г. Г. Тјапко (2005) се посветила истраживању семантичких, творбених и функционално-нормативних фактора развоја језичке динамике која је пратила залазак славеносрпског и успон новог, вуковског језичког израза на нашем културном простору. На овај начин, у поменутом раду ауторка је извела дијахрону синтезу апстрактне лексике српског књижевног језика, почев од његове хуманистичке концепције изложене у *Писму Хараламџију*, па до Даничићеве синтаксичке концепције метода превођења с руског језика. Иако је предмет истраживања Г. Г. Тјапко сродан нашем, она анализира прикупљену грађу из другог угла: питања стилске интеграције апстрактних лексема у језик поменутих раздобља, с аспекта утицаја предвуковског на вуковски идиом. Такође, ауторка није успоставила уже граматичке и семантичке критеријуме за идентификацију апстрактне лексике, ослањајући се пре свега на социолингвистичке параметре, тако да се резултати њене анализе у одређеној мери разликују од наших.

У нашој лингвистичкој литератури постоји скуп радова који питању синтаксичко – семантичке категоризације апстрактних именица у српском језику приступају са становишта кондензације реченичног значења²³. У српском језику, кондензација реченице

²³ Под појмом **синтаксичке кондензације** (који се понекад доводи у везу са појмом **лингвистичке транспозиције**), подразумева се појављивање нереченичних језичких средстава која служе сажимању реченичног саопштења, односно кондензовању значења унутар реченице. На пољу изучавања словенских језика, овај појам (кога су у лингвистичку теорију увели чешки лингвисти, представници Прашког лингвистичког круга, превасходно В. Матезиус) најчешће се, сужавањем на тематско-методолошки оквир лингвистичке синтаксе, везује за улогу апстрактних номинализација у општој информативној структури

се остварује путем деривације апстрактних именица од различитих категоријално – семантичких типова творбених основа, у циљу „изражавања таквих синтаксичких функција као што су време (темпоралност), узрок (каузалност), циљ, објекат, атрибут“ и других (уп.: В. Л. Мединскаја, у: Радовановић 1978: 80). Овим питањем, са становишта генеративног приступа граматички, семантици, синтакси и стилистици, бавили су се: М. Ивић (пored њених универзитетских предавања посвећених овој теми, још и у раду: Ивић М. 1975); М. Радовановић, са посебним освртом на улогу функционалних стилова у мотивацији феномена номинализације (Радовановић 1978; 1990^{1,2,3,4}; 2006); Н. Бугарски, са прегледом типова контекстуалних редукција кондензоване реченице (Бугарски 2004); као и П. Пипер, који је оцртао моделе кондензације у оквиру прости реченице српског језика (Пипер 2005). Као централни сегмент овог типа истраживања најчешће се појављују девербативне, одн. глаголске именице, будући да се, на творбено-семантичком плану, ови деривати одликују динамиком и процесуалношћу – што као последицу има њихову интензивну употребу у оквиру сасвим одређених стилско-функционалних контекста, попут нпр. „бирокуратског језика“ (уп.: Терзић 1969 и Кликовац 2001).

7.3. Истраживања творбених типова апстрактних именица у српском језику

У раду о семантичком регистру именица с наставком **-ост**, М. Павловић (1953²) је скренуо пажњу на чињеницу да многе именице овог типа имају појмовну вредност, која није подложна програмској дефиницији у контексту њихове лексикографске обраде. Поред тога што је семантику ових именица везао за интерпретацију исказа у коме се реализују, при чему је скренуо пажњу да различиту значењску вредност истих именица на **-ост** у различитим контекстима, аутор је размотрио низ примера који указују на постојање две семантичке групе: адјективно и вербално оријентисаних именица на **-ост**. М. Павловић је планирао да напише обимну студију о овом питању, која би обухватала анализу кретања именица на **-ост** у еволуцији српског књижевног језика од најстаријих епоха до половине 20. века.

Питањима односа именица на **-ота** и **-оћа** бавили су се, почев од Р. Бошковића (1936 [2000]), још и А. Белић (1949), М. Стевановић (1964), Р. Драгићевић (2001). У контексту овог питања, посебно је значајан рад Г. Г. Тјапко (1997), који осветљава однос именица на

реченице (уп. нпр. следеће примере: „Са *настајанком* филма настаје и термин биоскоп“ : „*Упоредо док је настајао филм*, настајао је и термин биоскоп“; Радовановић 1978: 70-71 и д.).

-ота и **-оћа** у времену првих писмених фиксација савременог српског језика: Вуковом *Рјечнику* из 1818. и преводу *Новог заветџа* из 1847. године.

О трансформацијама основног значења деадјективних именица на **-ина**, као и о употреби ових именица у контексту духовних особина према другим творбеним типовима, писала је И. Грицкат (2005). У свом раду, она је осветлила главне аспекте семантичке дисперзије именица на **-ина**, на које смо се у великој мери ослонили у анализи овог творбеног типа у српском језику.

Прва књига нове серије часописа *Наш језик* из 1950. године обележена је полемиком И. Секулић и М. Стевановића о значењу именица на **-ило** (Секулић 1950; Стевановић 1950). Будући да се главни део ове полемике одвијао око значења наведених именица, овај творбени тип је, на семантичком плану, већ половином 20. века у потпуности дефинисан.

У раду В. Вулетић (1972), развој значења именица на **-штина** у српском језику поређен је са развојем значења именица на **-щина** у руском. На тај начин, анализирана је улога коју именице овог творбеног типа групе играју у функционалним стиловима савременог српског и руског језика, а изложени су и основни аспекти његовог значења.

У саставу своје докторске дисертације о турским суфиксима у српском језику, основним правцима развоја апстрактних именица на **-лук** у периоду од Вуковог до савременог српског језика позабавио се П. Радић (2001).

8. Завршне напомене

Анализа прикупљене грађе указала је на сложени сплет семантичких и стилистичких односа између деадјективних и деноминалних апстрактних именица, и то у домену људских духовних, карактерних и моралних особина, које се реализују у нарочитим условима. Заједно са чињеницом да су ове две групе тесно повезане за систем људских духовних особина, неопходност њиховог заједничког презентовања у раду се сама наметнула.

У закључку рада, који се доноси за деадјективне и деноминалне именице засебно, настојали смо да прикажемо међусобне значењске односе који су се, током времена, издиференцирали код апстрактних именица различитих творбено-семантичких типова. Основна замисао је била у томе да се укаже на концептуалне промене семантичког модела апстрактних именица у српском језику у времену од Вука до данас; као и да се, у

контексту овог проблема, издвоје и упореде апстрактни именички деривати који на први поглед изгледају синонимни.

II. ДЕАДЈЕКТИВНЕ ИМЕНИЦЕ

ИМЕНИЦЕ НА -ОСТ

1. Уводно разматрање

Творбени тип апстрактних именица на **-ост** у српском језику, судећи према описним речницима САНУ и МС, броји око 7.500 чланова. Заједно са њиховом живом употребом у множини функционалних стилова савременог српског језика, ова чињеница је доказ да се ради о једној од најпродуктивнијих творбених група апстрактних именица у језику уопште. Суфикс **-ост** у стању је да номинализује готово сваку врсту речи (поред придева, још и бројеве, заменице, чак и неке узвике), заправо све речи које имају семантичког и стилистичког потенцијала за номинализацију. Услед тога, он је веома продуктиван. Продуктивност именица ове групе запазио је још П. Скок, тврђом да је суфикс **-ост**, прасловенског порекла, „веома плодан и жив” (Скок 1971, III).

Стога не чуди то што су средином 19. века питања дистрибуције именица на **-ост** у српском језику чинила неке од најважнијих аргумената у полемици око природе књижевног језика, у којој је важну улогу заузео један од најзначајнијих филолога тога доба, др Јован Стејић²⁴. Присутност именица на **-ост** готово у свим сферама српског језика, изазвана великом продуктивношћу овог суфикса, учинила их је погодним материјалом за аргументацију филолошких спорова који су тек имали да уследе.

Из истог разлога, анализа ових именица у Вуковом језику не може бити чисто лингвистичка, већ се у њој морају употребљавати и филолошки аргументи – будући да је историја односа према именицама на **-ост**, која је, заједно са другим факторима, поделила српски филолошки простор на Вукову струју и њену реакцију, у одређеној мери постала пресудна за развој структуре и специфичних значења унутар творбеног типа.

У поређењу са бројем ових именица у савременом српском језику, њихова употреба у Вуковом језику делује рестриктивно. *Српски рјечник* из 1852. фиксира 84 именице на **-ост**, а превод *Светлог њисма* још 61. Сасвим очигледно, до творбене продуктивности ових именица у српском језику није дошло угледањем на Вуков модел творбе ових именица.

²⁴ Значају дела др Јована Стејића у области српске науке о језику 19. века тек од скоро се посвећује обимнија научна пажња. Можда најбољу општу карактеристику Ј. Стејића дао је П. Ивић (1998: 194), који га сматра припадником струје писаца – присталица народног језика у књижевности, али ипак не у свему сложном са Вуком. О Стејићевој критици језика *Новог завјетџа* је писао и М. Селимовић (1975: 120 и д.) – који Ј. Стејића назива и „првим озбиљним критичарем Вуковог језика“. О Стејићу су писали још и Ј. Јовановић (1967), Ј. Нуорлуото (1989), И. Грицкат (1993) и Љ. Поповић (1995), који је изнео до сада најобимнији приказ његове концепције књижевног језика.

Стога ћемо, поред Вуковог језика, нарочиту пажњу обратити на различите аспекте развоја именица на **-ост** у језику Вукових савременика, јер њихова главнина не потиче из књижевног језика који је Вук форсирао као узор.²⁵

Истраживање генезе именица на **-ост** у српском језику кретаће се, стога, у два смера. Прво, настојаћемо да успоставимо типологију значења која улазе у оквир овог творбено-семантичког типа, нарочито у светлу односа који Вук и Даничић развијају према њима. И друго, настојаћемо да установимо историјат стилске употребе различитих семантичких група именица на **-ост** у историјском развоју српског језика.

2. Именице на **-ост** у Вуковом језику

2. 1. Творбена анализа

Именице на **-ост** у Вуковом *Рјечнику*, као и у преводима библијских текстова, уз свега неколико изузетака, изводе се од основа описних придева.

2. 1. 1. Придевска образовања

а. Са неизведеним придевом у основи у Вуковом језику је 17 именица: *милосѿ*, *младосѿ*, *стѿаросѿ*, *лудосѿ*, *драгосѿ* (изведена од придева *драг* у значењу „скуп“), *немилосѿ*, *сиѿносѿ*, *несиѿносѿ*, *јакосѿ*, *стѿрогосѿ*, *ѿносѿ*, *целосѿ* итд.

б. Са секундарним простим придевом у основи је 13 именица, и то: 12 именица (са дијалекатским дублетима) које су заступљене у *Рјечнику*: *мудросѿ*, *ѿрулосѿ* (и *ѿрухлосѿ*), *хиѿросѿ* (и *иѿросѿ*), *храбросѿ* (и *рабросѿ*), *округлосѿ*, *ѿодмуклосѿ*,

²⁵ У раду посвећеном стилистичкој димензији Даничићевих превода, Т. Маретић (1924: 1–2) покушао је да оправда и образложи рестриктивни приступ апстрактним именицама који је, према његовом мишљењу, поред Вука практиковао и Даничић. Т. Маретић је именице апстрактног значења поделио на **примарне**: *власѿ*, *жеља*, *стѿид*, *стѿрах* и **изведене**: *висина*, *лејоѿта*, *мртѿвило*, *слабосѿ*, *јунаѿѿѿво*, *сиромашѿѿво*, *мржња*, *служба* (међу изведене апстрактне Маретић сврстава и глаголске именице). Дајући могуће објашњење Вуковог негативног односа према именицама на **-ост**, Маретић у њиховој употреби види утицај немачког језика, који је „сасвим утонуо у апстракцијама“ на српски. Стога он критикује наше писце што, поводећи се за моделом немачког језика, „одвише употребљавају апстрактне именице [на **-ост**], особито изведене, много више, неголи прија духу језика нашега”. Њихов продор у књижевни језик, према Маретићевом мишљењу, у сваком случају треба ограничавати и прилагођавати норми језика који је народан у Вуковом смислу тога појма. „Нека ме нико криво не схвати: ја из добра језика не избацујем с реда све именице апстрактног значења, а поготову не избацујем примарне, него осуђујем само прекомерну њихову порабу, особито порабу изведених, књижевничких апстрактних именица, као што су нпр. *оѿравданосѿ*, *ѿоврѿносѿ* ... Ако наши филозофи такве речи обилно употребљавају, просто им било, то њихова струка са собом доноси, али сви писци нису филозофи, па би на пр. приповедачи, историци и т. д. могли апстрактне именице, особито изведене, књижевничке мање употребљавати те их замењивати онако, како то чини природни народни говор ... Стилистичку погрешку наших писаца, о којој се овде говори, ја сам истакнуо већ одавно у мојој „Граматици и стилистици“ на стр. 665–666., где сам рекао: ’тежак и тром стил излази из непотребна употребљавања [изведених] апстрактних именица“ (подвукао: Н. И.).

свѣѣлосѣ (те *свиѣѣлосѣ* и *свѣѣлосѣ*) итд., и једна именица у преводу *Свѣѣог ѣисма*: *лакомосѣ* (која нема потврде у *Рјечнику*).

в. Из Вуковог језика смо ексцерпирали 109 именица које у основи имају сложени придев. Према врсти придева који им стоји у основи, ове именице могу се поделити на следећи начин:

- 64 именице изведене су од придева на **-ан**: *безбожносѣ*, *дужносѣ*, *уљудносѣ*, *харносѣ*²⁶, *благодарносѣ*, *сигурносѣ*, *ружносѣ*, *обилносѣ*, *незахвалносѣ*, *смерносѣ*, *чедносѣ*, *угодносѣ* итд.;

- 17 именица изведено је од придева на **-ив/-љив**: *језивосѣ*, *сѣрѣљивосѣ*, *немарљивосѣ*, *ѣрождрљивосѣ*, *мирољубивосѣ*, *дарежљивосѣ*, *колебљивосѣ*, *госѣољубивосѣ* итд.;

- 9 именица изведене су од придева на **-ак**: *кроѣосѣ*, *љуйкосѣ*, *једнакосѣ*, *нискосѣ*, *креѣосѣ* итд. (у свом преводу *СЗ*, Даничић користи искључиво јекавски облик *крѣѣосѣ*, који је непотврђен у *Рјечнику*);

- 7 именица изведено је од придева на **-ен**: *безазленосѣ*, *ѣоквареносѣ*, *величансѣivenessѣ*, *обдареносѣ*, *скрушеносѣ* итд.;

- 4 именице изведене су од придева на **-ит**: *разборѣѣосѣ*, *чесѣѣѣѣосѣ*, *ѣоносѣѣѣосѣ*, *ѣлемениѣѣосѣ*;

- 2 именице изведене су од придева на **-ав**: *ѣуњавосѣ* и *мрѣѣѣосѣ*;

- Од присвојног придева на **-ски** гради се само именица *људскосѣ*.

Без обзира на природу творбене основе или њен акценат, све именице на **-ост** у Вуковом језику одликује дужина на последњем слогу. Та дужина доследно се бележи и у описним речницима САНУ и МС. Међутим, И. Клајн (2003²: 178) примећује следеће: „ни Белић, ни Скок, ни Павловић (1953²) не бележе дужину на *о*, него пишу само *-осѣ*. Биће да су се повели за савременим градским изговором, у коме је та дужина потпуно нестала“.

2. 1. 2. Друга образовања

Међу именице на **-ост** које, синхронијски посматрано, у основи имају глагол, спадају: *срдосѣ*, *јаросѣ*, *радосѣ* и *жалосѣ* (Клајн 2003¹: 71, 180). Међутим, набројане именице,

²⁶ Именица *харносѣ*, према П. Скоку (1971, III), води порекло од придева *харан*, који потиче од дубровачког грецизма *хѣр*, у значењу „милост, захвалност“. У Дубровнику ју је забележио и Вук, који јој даје исто значење које има и придев у њеној основи.

судећи према П. Скоку, имају друге мотивне основе: *јаросѣи* придев *јар*, *радосѣи* придев *рад*, а *жалосѣи* – *жао*, реч коју Скок убраја међу прилоге²⁷; док су именице *ѣакосѣи* и *ѣрошлосѣи* немотивисане. Мотивне основе ових именица тешко је утврдити из следећег разлога: током дуготрајног семантичког развоја, који је обухватао већину историјских етапа српског језика, именице овог творбено-семантичког типа изгубиле су везу са својим творбеним основама. Оне имају самостално значење, и стога не чуди што их И. Клајн на синхронном плану повезује са глаголима, који у језику имају најразвијенију полисемију.

Именица *скоѣосѣи* у значењу *ћуди*, *нарави*, коју Вук квалификује као покрајинску (говори се у Црној Гори), потиче од грчког музичког термина *скоѣос*, у значењу „арија“²⁸; док именица *једносѣи*, коју користи Вук у преводу *НЗ*²⁹, у основи има прилог *једино*.

2. 2. Напомена о употреби именица на -ост у односу на њихову творбenu структуру

Општи преглед прикупљене грађе према сложености њихових творбених основа показао је да, при употреби апстрактних именица на -ост, између Вука и Даничића постоје јасно оцртане разлике. Ове разлике се огледају у књижевној употреби именица на -ост у тексту *Светѣог ѣисма*, а најлакше их је уочити на плану сложености њихових творбених основа.

Вуков конзервативни став према употреби именица на -ост у књижевном тексту, који је у великој мери утицао на доцније ставове филолога Вуковог правца према тим именицама, видљив је нарочито у односу према изведеницама које у основи имају сложени придев. *Предговор Новом завјету*, у том контексту, свакако представља текст вредан пажње, јер не само да открива Вуков поступак уобличавања нових именица на -ост са сложеном придевском основом којих нема у *Рјечнику*, а које су се наметнуле као неопходне при превођењу библијског текста – већ показује и Вуков однос према њима.

²⁷ И према Ђ. Даничићу (1876: 227) у основи именице *жалосѣи* стоји „адјектив у ком основа није у обичају, него адв.(ербијално) *жао*, *жалъ*, кор.(ен) биће исти кога је *жеља*“.

²⁸ Према П. Скоку, именица *скоѣосѣи* је испочетка била у употреби само у црквеном језику, где је чувала свој изворни, грчки облик. Преласком у народни језик, „тамо где се *скоѣосѣи* говори“, наставак -ос могао је добити финално -т аналогичом „према деklinацији *радос*, ген. *радосѣи*“. Прешавши у народни језик, ова именица почела је да се изједначава са осталим именицама на -ост, добивши своје апстрактно значење. Ми смо је убројали међу именице на -ост како због природе њеног значења, тако и због постојања изведеног придева *скоѣосѣиан*, који сведочи о утемељености ове именице у народном језику.

²⁹ „Ово су они што се одвајају (од *једносѣи* вјере), и јесу тјелесни, који духа немају“ (*НЗ*: 250).

Именице *ревностӣ* и *јединостӣ*, сазнајемо из овог текста, иду међу словенске речи „које се у нашем народном језику не говоре, али се ласно могу разумијети и с народним ријечима помијешати“ (стр. VI); док употребу именица *нерасїадљивостӣ*, *гостїољубивостӣ*, *расїадљивостӣ*, *дрвеностӣ*, *мртївостӣ*, *смјерностӣ* и *їроїадљивостӣ* Вук сврстава међу „ријечи ... којијех нијесам чуо у народу да се говоре, него сам их ја начинио ... Највише овијех ријечи казао би овако и најпростији Србин, само кад би му затребале; а може бити да их и говоре“ (стр. VII).

Насупрот овоме, у Даничићевом преводу *СЗ* нашли смо забележене 53 именице на **-ост** које у основи имају сложени придев, и којих нема у Вуковом *Рјечнику*. За разлику од Вука, Даничић показује већи степен креативности у избору лексема на **-ост** које ће уврстити у текст *СЗ*, не придржавајући се строго лексичког материјала који постоји у *Рјечнику*. У *Рјечнику* нема придева *незахвалан*, *оїасан*, *великодушан*, *чедан*, *малодушан*, *необуздан*, *обдарен*, *скрушен*, *неумјерен*, *дарежљив*, *колебљив*, *разметљив* и других, који чине деривациону основу већине именица на **-ост** у Даничићевом преводу *СЗ*.

Стога можемо закључити да се Даничић, у овом домену, није по сваку цену придржавао Вукове творбене норме, већ ју је, у извесној мери, редиговао и проширио сходно функционалним потребама текста.

2. 3. Реакција на Вукову рестриктивну употребу именица на **-ост** у тексту *НЗ*

Вукова рестриктивна употреба именица на **-ост** са сложеним придевом у основи убрзо је постала мета критике његових савременика, и још више од тога: један од главних разлога за полемику око основе српског књижевног језика. Тако је Јован Стејић 1849. године у свом најзначајнијем језичком спису, *Језикословним їримедбама на їредговор г. Вука Сїеф. Караџића к їреводу Новог Завјейта*, са филолошког гледишта критиковао Вуков рестриктивни принцип у избору апстрактних именица на **-ост** у односу на сложеност њихове основе. Стејић, аналогно Вуку, у тексту *Примедби* наводи мноштво именица на **-ост** „које би и најпростији Србин казао само кад би му затребале“, а којих нема код Вука. Међу примерима које је набројао највише је именица са сложеним придевом у основи, а готово половина тамо наведених је данас у језику сасвим прихваћена: *оїасностӣ*, *їодлостӣ*, *скромностӣ*, *усїеиностӣ*, *неусїирашимостӣ*, *образованостӣ*, *самостїалностӣ*, *необразованостӣ*, *недораслостӣ*, *уљудностӣ*, *угодностӣ*, *удобностӣ*, *райавостӣ*, *їлиїкостӣ*, *одважностӣ*, *човечностӣ*, *усїавностӣ*, *државностӣ*, *друшїивеностӣ*, *народностӣ*, *їрисїојностӣ*, *садашњостӣ*, *їрошлостӣ*, *будућностӣ*, *разузданостӣ*,

йохойљивостй, нейраведностй, йрисйрасностй, измишљеностй, истйинийностй и многе друге (Стејић 1849: 27-28 и 31; Пешикан 1988: 35).

Критику Вукове рестриктивне употребе именица на **-ост** Стејић је искористио као основу критике његовог приступа књижевном језику. Његов највећи допринос овој полемици остао је у указивању на чињеницу да се термин *народни језик*, садржавајући у основи појам *народа* у свој ширини свога значења, мора заснивати на језику три класе становништва: 1) простих људи, 2) варошана (урбаног становништва), и 3) учених људи (уп. Поповић 1995: 5–6). Према овој теорији, свака класа поседује сопствени лексички фонд који се при успостављању стандарда новог књижевног језика мора узети у обзир. Тиме је Стејић замерио Вуку што свом лексичком фонду, ствараном под именом *народни језик*, није придружио и лексичке фондове „варошана“ и „учених људи“, којима, у оквиру идиома под називом *писани језик*, припада главнина апстрактних именица на **-ост** од сложених придева у српском језику Вуковог времена.

Још један доказ присутности сложених именица на **-ост** у различитим сферама писаног језика Вуковог времена представља текст огледа *Називословног речника*, који је изашао 1847. године у првом броју *Гласника Друшћива српске словесности*. Из овога огледа сазнајемо да је Друштво српске словесности имало намеру да изда речник у коме би многе стране речи у српском језику биле превођене апстрактним именицама, међу којима би се нарочито истицале оне на **-ост** са сложеним придевом у основи: *неограниченостй, йостйейеностй, неумностй, нескладностй, окрејностй, йодобностй, сујројностй, йринадлежностй, безнаследностй, безбрачностй, сйособностй, целомудреностй, саобразностй, йрисйојностй* и друге (ГлДСС 1: 1–9).³⁰ Према мишљењу И. Грицкат, многе од ових именица нашле су пут у савремени књижевни језик.³¹

³⁰ Резултати социолингвистичке анализе грађе *Називословног речника*, коју је спровео М. Јовановић (2002: 107-113) показују да је пажња састављача овог предлога за речник била усмерена у два основна правца, који стоје у непосредној вези са писаним језиком тога времена. „Први је изражавао тежњу да се изнађу адекватни политички и правни термини којима би се, након промена у државном и политичком животу, олакшала свакодневна комуникација, док је други био усмерен ка увођењу у употребу оних појмова који су били неопходни за друштвену (у том смислу и научну и културну) комуникацију српског друштва средином 19. века“ (стр. 109). У лексикографском материјалу овог речника могу се приметити елементи политичке и социјалне модернизације српског језика, преко апстрактних именица које су везане за привредну и културну еманципацију, модернизацију забаве и сл. (Јовановић 2002: 109–112).

³¹ „Изведенице на **-ост**, тј. на један од најпродуктивнијих суфикса, могу остати као прилог обогаћењу језика уколико су живи придеви у њиховим основама. То се може рећи за [у Називословном речнику] предложене термине *нескладностй, безбрачностй, случайностй, узрочностй, саобразностй*“ (Грицкат 1964: 139).

2. 4. Именице на -ост према структурном и семантичком аспекту

У претходном делу овог поглавља указали смо на чињеницу да у српском језику Вуковог времена постоје значајне разлике у употреби именица на **-ост**, које се ослањају на њихову творбену структуру, као и да се ова разлика, на структурном плану, одражава унутар самог *Светлог ѿисма*. Са једне стране, у преводу *НЗ* сусрећемо се са доследном употребом народног језика у функцији књижевног, која искључује именице на **-ост** изведене од сложених придевских основа; док, са друге стране, у преводу *СЗ* налазимо слободнију употребу деривационо сложених именица, у складу са моделима које можемо наћи у стручним, књижевним и новинским текстовима Вуковог времена.

Вуков однос према изведеним именицама на **-ост** у *Рјечнику*, који је обрадила Г. Г. Тјапко, објашњава, у великој мери, мотивацију његовог односа према именицама на **-ост** у преводу *НЗ*. Именице изведене од сложених придева у *Рјечнику* су оквалификоване као део лексичког фонда урбаног становништва. Такав је случај са именицама: *дужности* (у војв.(одини)); *ненавидости* (у Боци); *обилности* (на Задварју); *йраведности* (у Дубр.(овнику)); *харности* (у Дубр.(овнику)); *језивости* (у Далм.(ацији)); *људскости* (у Паштр.(овићима)); *могућности* (у војв.(одини) по варошима); чија употреба у складу са Вуковом лексичком нормом, према речима Г. Г. Тјапко (2005: 174), у то време и није била могућа.

У наставку рада ћемо изложити семантичку класификацију апстрактних именица на **-ост** у Вуковом језику. Полазну тачку ове класификације представља њихова творбена структура.

2. 4. 1. Изведенице од основа *йрости*х и секундарно *йрости*х *йридева*; *немоћивисане* именице.

У тексту *Светлог ѿисма*, најфреквентније су именице на **-ост** које припадају овом творбеном моделу: *милости* (СЗ: 315 примера; НЗ: 42 примера); *мудрости* (СЗ: 174, НЗ: 7); *радости* (СЗ: 73; НЗ: 69); *младости* (СЗ: 49; НЗ: 6); *св(и)јейлости*³² (СЗ: 71; НЗ: 16); *жалости* (СЗ: 48, НЗ: 24); *стиарости* (СЗ: 22; НЗ: 2), *лудости* (СЗ: 18; НЗ: 6); *свешлости* (СЗ:

³² Именицу *св(и)јейлости* Даничић, у преводу СЗ, употребљава у две варијанте, са ијекавском и јекавском заменом јата: *свијейлости* (44 примера) и *свјейлости* (27 примера). У *Првој књизи Мојсијевој* Даничић између њих прави и семантичку разлику: именица *свијейлости* ту је употребљена у значењу *божанске свешлости*, *свешла*: „И рече Бог: нека буде *свијейлости*. И би *свијейлости*. И видје Бог *свијейлости* да је добра; и растави Бог *свијейлости* од таме” (СЗ: 1); док је именица *свјейлости* употребљена у значењу *свешлости дана*: [Господ се обраћа Ноју:] „Пусти доста *свјейлости* у ковчег; и кров му сведи озго од лакта; и удари врата ковчегу са стране; и начини га на три боја: доњи, други и трећи.” (СЗ: 6). Ијекавска варијанта ове именице није остала забележена у *Рјечнику*, док се у Р. МС оба облика упућују на екавски.

8; *НЗ*: 3); *слабосѣ* (*СЗ*: 3; *НЗ*: 16), и сл. Поред њих, у Вуковом језику спорадично срећемо и именице: *јакосѣ*, *сѣрогосѣ*, *охолосѣ*, *ѣуносѣ*, *храбросѣ*, *лакомосѣ* и друге. О значењу ових именица у српском језику, како у односу на њихове творбене основе, тако и у односу на њихову општу семантику у књижевном тексту, у науци је већ било речи.

Према мишљењу Г. Г. Тјапко (1997: 265), ове именице се, на семантичком плану, приближавају лексички простим, неизведеним апстрактним именицама, и „функционишу у старим записима као речи широког значења, као *речи-синкретѣ*“. У складу с изложеним треба тумачити претпоставку И. Клајна о томе да неке изведене речи могу изгубити мотивацију, развијајући сопствену семантичку структуру, која иде и ка конкретизацији основног значења (нпр. *милосѣ* нема семантичке везе са придевом *мио*, нити *радосѣ* са придевом *рад*; док именице *свѣѣлосѣ* или *ѣечносѣ* означавају конкретне појмове; исп. Клајн 2003²: 180). Наиме, присуство ових именица на **-ост** у српском језику од средине 15. века (судећи према Р. ЈАЗУ), сведочи у прилог томе да се наведени процес губљења мотивације одвија на дијахроном плану: што је старије порекло изведене речи, то је она у већој мери развила своју полисемну структуру, независну од значења творбене основе.

У односу на ову групу именица, настојали смо да установимо две ствари: 1) Разлоге за високу фреквенцију (у односу на именице сложене основе) употребе набројаних именица на **-ост** са простом основом у књижевном тексту *Свѣѣог ѣисма*; и 2) Преглед семантичког садржаја ових именица у Вуковом језику. Прво питање је тражило филолошко, а друго лингвистичко разјашњење.

1) Анализирајући употребу именице *милосѣ* у српском преводу *Свѣѣог ѣисма* у односу на руски, Г. Г. Тјапко је указала на следеће: именица *милосѣ* у српском језику стоји као супституција значења за четири еквивалентне лексеме у руском преводу библијског текста: *милосѣѣѣ*, *милосердие*, *благоволение*, *благодатѣѣ* (Тјапко 2005: 281–282)³³. Множина различитих ситуација у којима је употребљена именица *милосѣ* (као и друге именице на **-ост** ове творбене групе) у потпуности се слаже са Вуковом тежњом за рестриктивном употребом апстрактних именица у тексту *НЗ* (неизведене именице на **-ост**, судећи према прикупљеној грађи, на исти начин употребљава и Даничић).

³³ Уп. следеће парове: „Горе вам, книжници и фарисеи, лицемеры, что даете десятину ... и оставили важнейшее в законе: суд, **милость** и веру“ : „Тешко вама књижевници и фарисеји, лицемјери, што дајете десетак ... а остависте што је најпретежније у закону: правду и **милоост** и вјеру“ (Мат. 23-23); „Если отвргнувшийся закона Моусеева при двух или трех свидетелях, **без милосердия** наказывается смертью“ : „Ко преступи закон Мојсијев, **без милости** умирае код два или три свједока“ (Јевр. 10-28); „И даровал ему **благоволение**“ : „И даде му **милоост**“ (Дела 7-10); „Сей обрел **благодать** пред Богом“ : „Који нађе **милоост** у Бога“ (Јован 7-46).

Овакав поступак преводиоца *Светлог њисма* одговара општој тенденцији творбеног упрошћавања преведеног текста, која чини један од основних принципа Вукове концепције књижевног језика на народној основи. Мотивацију овог поступка потврдио је, још 1887. године, један од најзначајнијих филолога Вуковог правца, Ј. Бошковић – који је, говорећи о овој теми, навео следећи цитат из Ј. Грима: „Свака проста реч [за Вука] претежнија је од педесет изведених, а свака изведена вреди за десет сложених“ (Бошковић Ј. 1778: 172). Више од једног века касније, на сличан начин ће се о Вуковом преводу *НЗ* изразити и Г. Г. Тјакко: „Ослобођеност од творбено сложених књижевних речи [у преводу *НЗ*] даровала је тексту превода не само простоту и већу семантичку прозачност, већ и својствену „фолклорну“ ритмику, карактеристичну ... за усмени исказ, што је приближило превод В. С. Караџића делима усменог народног стваралаштва“ (Тјакко 2005: 285, превод: Н. И.).

2) Именице на **-ост** које припадају овој творбеној групи могу се семантички класификовати према две врсте критеријума: своме основном значењу и општем контексту своје употребе. Према основном значењу, које је код ових именица веома уопштено, диференцирају се три базичне лексичко-семантичке групе:

1. Именице са општим значењем ПОЗИТИВНИХ ИЛИ НЕГАТИВНИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА, ЕМОЦИЈА ИЛИ МОРАЛНИХ СВОЈСТАВА, која су садржана у мотивној речи: *милосѝ*, (*ѝре*)*мудросѝ*, *сѝрогосѝ*, *лијеносѝ*, *ѝакосѝ*, *наглосѝ*, *храбросѝ*, *лакомосѝ*, *свешосѝ*, *лудосѝ*, *охолосѝ*, *јаросѝ*, *срдосѝ* и сл.

Примери: „Ти си учинио велику *милосѝ* служи својему Давиду оцу мојему ... и сачувао си му ову велику *милосѝ*, те си му дао сина да сједи на пријестолу његову“ (*СЗ*: 314); „А Исус син Навин беше пун духа *мудросѝи*“ (*СЗ*: 201); „Не претвори ли Бог *мудросѝ* овога свијета у *лудосѝ*?“ (*НЗ*: 157); „С *лијеносѝи* угибље се кров“ (*СЗ*: 588); „Крађе, лакомства, *ѝакосѝи*, злоће, лукавство, срамоте, зло око, хуљење на Бога, понос, безумље“ (*НЗ*: 47); „Јер је ријеч крстова *лудосѝ* онима који гину; а нама је који се спасавамо сила Божија“ (*НЗ*: 185); „Од *наглосѝи* на гола коњица“ (Вук, *Pj.*); „Остави *срдосѝ* у баба“ (Вук, *Pj.*), итд.

Судећи према *Рјечнику*, именице *милосѝ* и *немилосѝ* као секундарна бележе КОНКРЕТНА ЗНАЧЕЊА ПОСТУПКА: *милосѝ*: дар који се чини од љубави – „Браћа сеју врло миловала, | Сваку су јој *милосѝ* доносила, | Најпослије ноже оковане“ (Вук, *Pj.*); *немилосѝ*: *начињена увреда* (Вук, *Pj.*). И у савременом српском језику, већина именица које припадају овој творбеној групи у својој семантичкој структури показује регуларну полисемију: од основног значења особине, ка секундарном значењу поступка. Уп.:

йакоcт̄: **б.** гадан, ружан *йос̄т̄уѣак* с циљем да се неко увреди, *йонизи* – „Умеш да чиниш *йакоcт̄и*, а после бежиш“ (Ранк. С., Р. МС); *радос̄т̄*: **2.** уживање, весеље – „Негдје далеко ... чека га *радос̄т̄*“ (Леск. М., Р. МС); *лудос̄т̄*: **б.** лудорија, *глујос̄т̄*, *бесмислица*: „Свака *лудос̄т̄* ... је сада добила права на поштовање“ (Домановић Р., Р. САНУ), и сл.

2. Именице са општим значењем ОСЕЋАЊА, ЕМОЦИОНАЛНИХ СТАЊА ИЛИ РАСПОЛОЖЕЊА, КОЈА ПРАТЕ ОДРЕЂЕНЕ ЖИВОТНЕ СИТУАЦИЈЕ, и која су, према томе, ОГРАНИЧЕНОГ ТРАЈАЊА: *слабос̄т̄*, *жалос̄т̄*, *радос̄т̄*, *нерадос̄т̄*.

Примери: „За то сам добре воље у *слабос̄т̄има*, у ружењу, у невољама ... јер кад сам слаб онда сам сиљан“ (НЗ: 193); „Неста *радос̄т̄и* срцу нашему, игра наша претвори се у *жалос̄т̄*“ (СЗ: 701); „Онда Исуса с *радош̄ћу* узеше у лађу“ (НЗ: 101); „Боља је *жалос̄т̄* него смијех, јер кад је лице невесело, срце постаје боље“ (СЗ: 585), итд.

3. Именице са општим значењем ОБЈЕКТИВНО НЕИЗМЕРЉИВОГ, ИНДИВИДУАЛНО ПЕРЦИПИРАНОГ ПЕРИОДА ВРЕМЕНА, КОЈЕ СЕ ПРОВОДИ У ЈЕДНОМ ОДРЕЂЕНОМ СТАЊУ: *младос̄т̄*, *ст̄арос̄т̄*, *жалос̄т̄*, *йрошлос̄т̄*, *вјечнос̄т̄*.

Примери: „Мени *младос̄т̄* у нерадост прође“ (Вук, Рј.); „Вјером и сама Сара нероткиња прими силу да затрудни, и роди преко времена *ст̄арос̄т̄и*“ (НЗ: 231); „Јосиф учини *жалос̄т̄* за оцем својим за седам дана“ (СЗ: 51); „У то вријеме ја Данило бјех у *жалос̄т̄и* три недјеље дана“ (СЗ: 762); „Овако говори високи и узвишени, који живи у *вјечнос̄т̄и*“ (СЗ: 635), итд.

Дефиниција именица *младос̄т̄* и *ст̄арос̄т̄* у Рјечнику показује да у народном језику Вуковог времена ове именице имају конкретна, збирна значења *ст̄аријих људи*, *ст̄араца*, односно *младих људи*, *младежи* – што одговара општој тенденцији ка метонимијској конкретизацији апстрактних именица са временском компонентом значења у српском језику. На сличан начин, именица *жалос̄т̄*, са основним значењем емоционалног стања, развија конкретно значење погребних обреда (в. примере уз ову именицу).

Бројни примери употребе овог типа именица на **-ост** у Вуковом језику, на основу којих смо изнели њихову оквирну семантичку класификацију, показују нам да је њихово значење, за разлику од других изведених апстрактних именица, веома сложено, и да се не може одредити без позивања на шири контекст њихове употребе и врсту текста у коме су употребљене. Тако, на пример, значење именица *милос̄т̄* и *немилос̄т̄* реализује се на оси 'апстрактно – конкретно' у зависности од тога да ли су оне употребљене у *Свѣйом йисму* (у коме се најчешће јављају са апстрактним значењем) или у *Рјечнику* (који бележи и њихова конкретна значења).

Посматрано из равни структурног плана исказа, значење апстрактних именица на **-ост** које припадају овом творбеном моделу немогуће је одредити без анализе значења речи које улазе у лексичке спојеве са њима. Тако, на пример, контекст употребе апстрактне именице *милосѝ*, као и њено значење у Вуковом језику, на структурном плану одређује глагол чија је именица *милосѝ* рекцијска допуна. У Вуковом језику, ова именица има конкретно значење онда када се јавља у синтагмама са глаголима *чиниѝи* или *донеѝи* (Учинити *милосѝ*: *учиниѝи услугу*; ДОНЕТИ *милосѝ*: *донеѝи ѝоклон* (в. горе); а апстрактно значење у синтагмама са глаголима *наѝи* или *сеѝиѝи се* (нпр. „Ноје **НА**ђе *милосѝ* пред Господом“; СЗ: 5; „У гњеву **СЕТИ** **СЕ** *милосѝи*“; СЗ: 792, и сл.). Другим речима, семантичка реализација именице *милосѝ* (као и других именица на **-ост** које припадају овој ЛС групи) није могућа без знања о томе како се, на семантичком и стилистичком плану, реализују друге лексичке јединице у оквиру исказа.³⁴ Стога ове именице, у складу са начелима њихове употребе у књижевном тексту које смо изложили у претходној тачки, још у овом периоду можемо сматрати јединицама које имају развијену полисемну структуру и које се, овим својим својством, по реализацији могу поистоветити са неизведеним апстрактним именицама.

У савременом српском језику долази до ширења контекстуалних оквира реализације значења именица које припадају овој групи. Навешћемо пример већ помињане именице *милосѝ*, која, судећи према дефиницијама и примерима из Р. САНУ, има богату семантичку структуру. Примарна (и најопштија) семантичка реализација ове именице гласи: **1.а.** *осећање, расѝоложење које ѝроисѝиче из наклоносѝи, љубави, нежносѝи, милоѝа, драгосѝ* – „Сетиће те на материну *милосѝ*, сетиће те на кућу“ (Нушић Б., Р. САНУ); док се, у својим секундарним реализацијама (судећи према примерима из Р. САНУ), ова именица перципира као: *леѝо, ѝријаѝино расѝоложење* – „Што не могу онде стати, | Где ће оно српски свати | у *милосѝи* поиграти“ (Јакшић Ђ.); *миловање, мажење* – „Док је дијете малено, не ваља г мног ни миловати, јер се у *милосѝи* може најприје урећи“ (Грђић-Белокосић Л.); *сажаљење, самилосѝ, милосрђе* – „Да ја нешто сутра ... допаднем ове исте невоље, па да ме гледа и негује човек, који нема *милосѝи* у срцу“ (Ђорђевић В.); *добро, ѝлемениѝо дело, доброчинсѝиво* – „Мој би отац у њега *милосѝи* тражио“ (Ковачић А.); *оно шѝо доноси уѝеху, умирење, сѝокојсѝиво* – „Он је наше младости радост ... он је наше старости *милосѝ*“ (Војновић И.); *добра воља, доброѝа* –

³⁴ „Изучавање *сѝојивосѝи* речи из сфере духовности један [је] од начина да се представи њихова апстрактна суштина, њихова концептуализација“ (Ристић 1999: 157, курзив: Н. И.).

„Родитељи ... могу молити да се њихово дете *милошћу* владоца прогласи за брачно“ (Аранђеловић Д.); *наклоност̄ њрема слабијем, зашћићиа слабијег* – „Умиљавала се и Јулишки, јер је знала, да је ова код баронице у великој *милошћи*“ (Игњатовић Ј.); *џомиловање, орошћиај* – „Сад кад се роди ћерка, краљица ће имати главну ријеч при одмјеравању *милошћи* робијашима“ (Чолаковић Р.); *особина онога који је мио, драг, џријатиан* – „Да још звона лију | С брежуљка *милошћ* звука поврх кућа и њива“ (Шантић А.), „У *милошћи* гласа и благом дочеку осјетише сада разабранија браћа његову очиту самилост“ (Ћипико И.); *оно шћио је драгоцено, вредно, драгоценост̄* – „Добра је и ова кућа; добар је и нов род – држаће је као најбољу *милошћ*“ (Вукићевић И.), и сл. (Р. САНУ, 1.б. – 5.б.).

Именице ове ЛС групе, према томе, нису дефинисане инхерентним семантичким својствима, већ конституишу функционалну лингвистичку класу. То значи да семантичка структура именице (па, према томе, и информација коју она пружа) не зависи од непроменљивих својстава имплементираних у њу саму, већ пре од контекстуалног окружења и семантичке функције дате јединице исказа у којој се јавља. Због тога што њихово значење зависи од пратећих лексичких јединица у окружењу, наведене апстрактне именице називају се, у литератури, још и „синтагматским апстрактима“ (Прановна 1974: 17–18). Широки спектар реализације њиховог значења тумачи се припадношћу сфери духовности говорника српског језика, у којој се апстрактни смисао препознаје на интуитиван начин, у сфери колективног сазнања, а прагматичка употреба одређује њихову семантику (уп. Ристић С. 1999: 156–157).³⁵ Стога не чуди што, посматране са становишта међусобних значењских односа, типичне именице на **-ост** које припадају овој творбеној групи сачињавају антониме: *слабост̄ – јакост̄, младост̄ – сћарост̄, лудост̄ – мудросћ, радост̄ – жалосћ, сћијосћ – несћијосћ, сћирогосћ – благосћ, милосћ – немилосћ*. Наиме, опште значење ових именица поларизује се, сходно изреченом, према двама супротстављеним крајњим вредностима у домену ЉУДСКИХ

³⁵ У овом смислу треба тумачити опаску И. Клајна о томе да именица *в(ј)ечност̄* у Речнику МС није на задовољавајући начин дефинисана (Клајн 2003²: 180). Наиме, дефиниција ове именице као *својсћива или сћиања онога шћио је вечно* из себе искључује нпр. њено просторно значење, које се огледа у следећем примеру: „Кад се у *вечност̄и* НАЋЕМО, мирно ћу слушати твоју критику“ (Весел., Р. МС). Исто тако, и рад Б. Хлебца о промени значења именице *ојасност̄* у зависности од контекста њене употребе, потврђује претпоставку о потреби за превредновањем значења именица на **-ост** које припадају овој творбеној групи: „Фраземе и уобичајене колокације у којима се јавља именица *ојасност̄* – пише Б. Хлебец – указују на њену реификацију (*бићи у ојасност̄и. Ојасност̄ је његов занай. Није видела ојасност̄*), или чак персонификацију: *гледаћи у очи ојасност̄и, ојасност̄ се надвила, ојасност̄ се скрива, ојасност̄ чучи*“ (Хлебец 2006: 239).

(ДУХОВНИХ, МОРАЛНИХ, ФИЗИЧКИХ) ОСОБИНА ИЛИ СТАЊА, чинећи семантички затворен и разрађен систем појмова, универзалних концепата, око којих се групишу позитивни и негативни духовни, религиозни, осећајни, морални и други видови човековог живота.

Према речима А. Каменкове, именице које припадају овој ЛС групи поседују својство објективизације мисаоних контрукција, одражено у дубоком асоцијативном потенцијалу који мотивише њихову широку полисемију (Каменкова 1994: 146). На ово упућују општа значењска својства њихових денотата, која се могу сумирати у следећем низу карактеристика: могућност адаптације, пластичност, универзалност, субјективност у употреби, могућност широке примене, амбивалентност, спојивост са асоцијативно блиским лексемама (исто: 147-148).

2. 4. 2. Изведенице од сложених придевских основа

У претходном делу рада, већ смо поменули чињеницу да је деривациони механизам обogaћивања речничког састава српског језика именицама на **-ост** које имају сложену основу још у Вуково време веома продуктиван. Покушавајући да одговори на питање због чега Вук искључује именице на **-ост** са сложенем основом из књижевног језика чију норму успоставља, Г. Г. Тјапко (2005: 174 и д.) нуди два могућа објашњења. Прво је везано за чињеницу да је Вук избегавао вишесложна образовања која су га подсећала на рускословенски језик, што је слабо вероватно у контексту Даничићеве употребе ових именица. Према другом, вероватнијем, које потврђује и Стејићева критика превода *НЗ*, творбени модел: „сложена придевска основа + суфикс **-ост**“ у Вуково време још није функционисао као деривациони механизам *чистио народног језика*. Према томе, Даничићев приступ апстрактним именицама на **-ост** сведочи о томе да је он, за разлику од Вука, у преводу *СЗ* настојао да, сагласно потребама текста, обогати фонд српског књижевног језика новим деривационим моделом.

На семантичком плану, именице на **-ост** са сложенем основом у Вуковом језику одликује опште значење ПОЗИТИВНЕ ИЛИ НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ ИЛИ СТАЊА. Ово значење реализује се у виду појмовне вредности унутар контекста система моралних категорија у библијском тексту. Уп. примере: „БЛАГОСЛОВЕНА ЈЕ *йобожносѝ* и поштење, ПРОКЛЕТА *безбожносѝ*“ (СЗ: 578); „*Послушносѝ* ЈЕ БОЉА ОД ЖРТВЕ И *йокорносѝ* ЈЕ БОЉА ОД ПРЕТИЛИНЕ ОВНУЈСКЕ“ (СЗ: 267); „*Правичносѝ* СЕ БЛАГОСИЉА, гријех се проклиње“ (СЗ: 565); „ПРАВЕДНЕ ВОДИ *безазленосѝ* њихова“ (СЗ: 565); „ПРИЈЕ СЛАВЕ ИДЕ *смерносѝ*“ (СЗ: 571); „ДА СЕ ДАЈЕ ЛУДИМА *разборийносѝ*, младићима знање и *йомњивосѝ*“ (СЗ: 559);

„Безуман је син мука оцу својему, и *свадљивост̄* женина НЕПРЕСТАНО ПРОКИСИВАЊЕ“ (СЗ: 572), и сл.

Међутим, ни код Даничића (који именице на **-ост** изведене од сложених придева употребљава слободније него Вук) ни код Вука ни у једном случају не налазимо именице на **-ост** које немају значење ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ. Наиме, именица на **-ост** са значењем ТЕЛЕСНЕ или ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ које, као што ћемо видети, данас чине већину у савременом српском језику, у Вуковом језику – једноставно нема. Чак и именица *дрвеност̄*, коју је, према мишљењу О. Цвијић (1964: 411) за потребе превода *НЗ* начинио сâм Вук, у тексту *НЗ* има значење НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ: „Него својом *дрвеност̄* и непокајанијем срцем сабираш себи гњев за дан гњева“ (*НЗ*: 157); иако у њеној основи стоји придев који, судећи према *Рјечнику*, нема то значење. У истом контексту духовних особина употребљавају се и именице изведене од придева (*не*)*рас̄иадљив* и *йро̄иадљив*.

Тек узимајући изложено у обзир, може се правилно тумачити тврдња Т. Маретића да „Даничић осећајући фино, што добар језик подноси, а што не подноси, није могао апстрактне именице [на **-ост**] употребљавати онако обилно, како то чине многи и премноги данашњи писци. Он се тим именицама уклањао, колико је год мислио, да им се може уклањати без штете за јасноћу мисли“ (Маретић 1925: 2). Преглед грађе сабране из Даничићевих превода књижевних текстова у односу на дословни превод оригинала, који је изнео Т. Маретић, показује да је Даничић, путем стилских конструкција, у својим преводима одиста избегавао употребу именица на **-ост** са сложеном придевском осномом – али да је овај поступак засновао на семантичким, а не на творбеним критеријумима.³⁶

³⁶ То потврђују и бројни примери Даничићевих превода који, у односу на изворни текст, показују да се именице на **-ост** чију је употребу Даничић у својим преводима избегавао не односе на духовне, већ само на физичке ОСОБИНЕ: „Мислим да су ТЕ ЗЕМЉЕ биле *свака за себе* прије Немање“ (Дан.) : „ТЕ су се ЗЕМЉЕ пре Немање налазиле у стању *раздробљеност̄*“ (дословно); „ЗА КОЈЕ се (т. ј. ЗЕМЉЕ) већ могаше мислити *да су йод једном* влашћу и *да се не могу одвајати*“ (Дан.) : „С КОЛИМА је већ могла бити свезана мисао о *јединству* ВЛАСТИ и *нераздељеност̄*“ (дословно); „Још једном кажем, што јој је (т. ј. Босни) ДРЖАВНИ ЖИВОТ *без боје* и што се у СВИМА СПОЉАШЊИМ ПОСЛОВИМА *йоказивала слаба*, то свједочи, да јој је било на погибао, што се *различна* НАЧЕЛА увукоше у њезину владу“ (Дан.) : „Понављам: *безбојност̄* ЊЕЗИНА ДРЖАВНОГ ЖИВОТА и *слабост̄*, коју је постојано показивала у СВИМ СПОЉАШЊИМ ПОСЛОВИМА, сведоче, да је *разноврсност̄* НАЧЕЛА, која су чинила основу њезина владања, имала зао утицај на њезину судбину“ (дословно), и сл. (Маретић 1899 [1963]: 356; истакао: Н. И.; курзив: Н. И.).

3. Именице на -ост у савременом српском језику

3. 1. Уводне напомене

У претходном делу рада, истакли смо Скоково мишљење о високој продуктивности суфикса **-ост** у грађењу апстрактних именица у српском језику. Исто мишљење о овом суфиксу имају и савремени дериватолози: С. Бабић (1986: 273) и И. Клајн (178 и д.); затим граматичари почев од Т. Маретића (1899 [1963]: 356), и други лингвисти. Међутим, као што смо предочили, историјска перспектива развоја именица на **-ост** у односу на њихов семантички аспект упућује на извесну ревизију овога става.

Наиме, у оквиру ових именица у савременом језику морају се разлучити две основне семантичке групе, чији развој у српском језику није паралелан. У основи, ту разликујемо именице на **-ост** са значењем ЛЈУДСКИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА (група која води порекло из Вуковог језика); и именице са значењем ФИЗИЧКИХ, ЕМПИРИЈСКИ САГЛЕДИВИХ ОСОБИНА, чијој употреби у српском језику се, видели смо, до у средину 20. векаprotиве заговорници Вукове језичке реформе. Разлике између ове две семантичке категорије именица на **-ост** у српском језику, поред дијакренијског и семантичког, заузимају и стилски план њихове употребе.

Као што показује прикупљена грађа, именице на **-ост** са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА употребљавају се само у посебним регистрима: пословно-канцеларијском, научно-техничком и сл.; док су именице које имају значење ДУХОВНИХ ОСОБИНА слободно употребљавају у савременом књижевном језику. Преглед контролног корпуса показује да се, у српском књижевном језику, најчешће употребљавају именице на **-ост** изведене од придева са значењем духовних особина које су користили још Вук и Даничић. Као што смо већ напоменули, ове именице чине основу основног лексичког фонда говорника српског језика, на који се наслојавају остале именице на **-ост** са истим значењем.

Са друге стране, посматрамо ли однос ове две групе именица на **-ост** са становишта творбене продуктивности, доћи ћемо до обратног закључка: да се огромна експанзија читавог творбено-семантичког типа у 20. веку везује управо за именице са значењем ЕМПИРИЈСКИ САГЛЕДИВИХ ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА. Њихов настанак у језику стимулишу следећи фактори: развој апстрактног мишљења и апстрактних модела у природним и друштвеним наукама, изазван преласком из позитивизма у структурализам; развој сложених терминолошких система као производ научно-технолошке револуције; усложњавање лексичког система, у складу са усложњавањем сфера људске интелектуалне делатности; као и потреба за безличним, објективним и кондензованим изразом, у коме се

нарочито истичу именице на **-ост** које припадају овој семантичкој категорији – у новинско-публицистичком, правном, административном, научном, политичко-бирокупатском стилу.

Изложено стање, као што ћемо видети, за последицу има сасвим различиту семантичку обраду две изложене категорије именица на **-ост** у описним речницима САНУ и МС. У исто време, и због истог разлога, морамо изразити извесну резерву према тврдњи да „апстрактне именице на **-ост** заузимају кључно место у систему српске деривације“ (Тјапко 2005: 136), која имплицира закључак да те именице представљају универзално средство за исказивање особина у српском језику. У пракси, њихова употреба далеко је од универзалности: у којој мери се, и од којих творбено-семантичких категорија придева оне заиста стварају у српском језику, зависи пре свега од функционалног стила у коме су употребљене. Стога и ову опсервацију морамо узети у обзир при њиховој семантичкој анализи.

Судећи према грађи из описних речника САНУ и МС, суфикс **-ост** у савременом српском језику може се довести у везу са великим делом придевског система, много већем него што је то случај са Вуковим језиком. При анализи значења именица на **-ост** треба имати у виду да се апстрактне именице овог творбеног типа, данас изводе по аутоматизму, при чему готово сви придеви могу добити свој именички еквивалент на **-ост**. Са друге стране, аутоматизам са којим се ове именице у српском језику граде као последицу има мноштво изведеница на **-ост** које са синхроног становишта изгледају као необичне, ретке речи, опажљиве једино у речницима који природно садрже мношину функционалних стилова српског језика. У речницима се оне јављају у једном извору, једнократно – мада се и ту углавном наводе без квалификатора *необ. (ично)* или *индив. (идуално)*. Таква је нпр. већина побројаних сложеница; таква је већина именица која у основи има **-аст**; такви су конструкти попут: *срозаносћ*, *ћушнућосћ*, *шућљосћ*, *беседљивосћ*, *моћносћ*, *наравнићосћ*, *највећосћ*, *бескажњивосћ*, *закржљавелосћ* и сл. То значи да је употреба именица на **-ост** у језичкој пракси (а то доказује и преглед контролног корпуса), зависна од функционалног стила у коме је употребљена, далеко мање интензивна у говору и књижевним текстовима него што би се то могло закључити на основу грађе из описних речника САНУ и МС.

3. 2. Творбена анализа

3. 2. 1. Придевска образовања

Описни речници САНУ и МС немају исти однос према апстрактним именицама на **-ост**. Ова неједнакост се огледа најпре у избору именица које улазе у лематски састав речника: сагласно већ изложеном, запазили смо да су у Речнику МС именице на **-ост** са сложеном основом у далеко мањој мери заступљене него у Речнику САНУ. Узимајући овом приликом у обзир и именице на **-ост** које су настале у последње две деценије, а које не бележе описни речници САНУ и МС, сасвим је исправан закључак према коме број од око 7.500 именица на **-ост** у савременом језику не сматрамо коначним.

а. У односу на целину прикупљене грађе, описни речници САНУ и МС бележе занемарљив број нових именица на **-ост** које у основи имају прост придев: *йравосїй, йрекосїй, йуїосїй, чилосїй, шкрїосїй, хромосїй, нагосїй, белосїй, бледосїй, грубосїй, мркосїй, йлавосїй, сивосїй, црносїй, седосїй, скуїосїй, врућосїй, горкосїй, дугосїй, кососїй, крїосїй, мекосїй, мркосїй, живосїй, круїосїй, лакосїй* и још по нека. Судаћи према контролном корпусу, ове се именице готово уопште не употребљавају у савременом српском језику.

б. Прикупљена грађа показује знатно више именица на **-ост** које у основи имају секундарно прост придев: *агилносїй, акїивносїй, алавосїй, ведросїй, врлосїй, здравосїй, згодносїй, дивљосїй* и сл.

в. Главнину именица на **-ост** у савременом српском језику сачињавају именице које у основи имају сложени придев. Њихова дистрибуција изгледа овако:

- Највише именица, 3.471, у основи има придев на **-ан**. Од основа ових придева су: *величајносїй, исїразносїй, йозамаиносїй, самоїносїй, чудовиносїй, живчаносїй, виїалносїй, легалносїй, фаїалносїй, кобносїй, душевносїй, ойсежносїй, сїручносїй, безузданосїй, бираносїй, груїисаносїй, деморалисаносїй, дейримираносїй, доказаносїй, зачараносїй, излизаносїй, моїивисаносїй, йоколебаносїй, размрсканосїй, скрханосїй* и многе друге.

- Нешто мање именице на **-ост**, њих 1.284, у основи имају придев на **-ен**. Од основа ових придева су: *скуїоценосїй, величансїйвеносїй, гозбеносїй, друшїйвеносїй, ойућеносїй, йойуљеносїй, йреїреденосїй, блаженосїй, йтворбеносїй, извешїаченосїй, осамљеносїй, остїрашїеносїй, йреурањеносїй, смиреносїй, загриженосїй, задивљеносїй, зайвореносїй, надареносїй, остїављеносїй, йрезасїћеносїй, наошїреносїй* и сл.

- Именица које у основи имају придев на **-ив (-љив/-њив)** у грађи има 1.130: *болешљивосћ, видљивосћ, гадљивосћ, говорљивосћ, жучљивосћ, подозривосћ, избројивосћ, изговорљивосћ, немерљивосћ, научивосћ, лейљивосћ, неодложивосћ, лажљивосћ, молећивосћ, дурљивосћ, делљивосћ, рањивосћ, расцлаљивосћ, сањивосћ, смешљивосћ, сјајивосћ, преврћљивосћ* и сл.

- Од придева на **-ав** из грађе смо издвојили 301 именицу на **-ост**: *љигавосћ, алкавосћ, блесавосћ, блисцјавосћ, њенушавосћ, њргавосћ, рђавосћ, слузавосћ, храјавосћ, безглавосћ, глујавосћ, клемјавосћ, кривудавосћ, лейршавосћ,* и сл.

- Именица које у основи имају придев на **-ит (-овит)** у грађи има 231: *вековитосћ, гласовитосћ, валовитосћ, дрзитосћ, збитосћ, љућитосћ, незаситосћ, ровитосћ, срдитосћ, њемељитосћ, убојитосћ, мешовитосћ, муњевитосћ, окомитосћ, њреситосћ, сценовитосћ, сврховитосћ, набуситосћ* и сл.

- Именица које у основи имају придев на **-(а)к** има 70: *гиткосћ, бријкосћ, горкосћ, глаткосћ, дрскосћ, житкосћ, јаркосћ, крхкосћ, нежиткосћ, њиткосћ, њрекосћ, рејкосћ, њешкосћ* и сл;

- Именица које у основи имају придев на **-ат** има 68: *бајатосћ, бахатосћ, крилатосћ, меснатосћ, неудаитосћ, обилатосћ, њризнатосћ, чудноватосћ, шљатосћ* и сл.

- У грађи из Р. САНУ и Р. МС, која чини основ анализе ових именица у саременом српском језику, пронашли смо 18 именица на **-ост** које у основи имају придев на **-аст**: *блесастосћ, будаластосћ, дежмекастосћ, дрвенастосћ, китњастосћ, магличастосћ, ружичастосћ, сцјакластосћ, њубастосћ, цомбастосћ, шљастосћ* и сл. Будући да је већина њих, судећи према изворима, преузета из *Речника српско-немачког* С. Ристића и Ј. Кангрге, или из *Правовиса српскохрватскога књижевног језика са њравовисним речником* (Нови Сад–Загреб 1960), можемо тврдити да оне у језику имају статус конструисаних речи. Ипак, то није тако са свим ексцерпираним именицама. Р. САНУ бележи ширу употребу следећих именица: *будаластосћ, дејитњастосћ, дежмекастосћ, китњастосћ, закучастосћ*: „Лудост више налази на мушкарце ... жене већма напада *будаластосћ*, блесавост“ (Кујунџић М., Р. САНУ); „Како су турски великаши наклоњени гојазности и како њихова *дежмекастосћ* није ни мало облакшана тесним униформама, те се онда парада често претвара у жалосну изложбу људи који се боре за ваздух“ (Мијатовић Ч., Р. САНУ); „Ђурђевићеве су еклоге ... ближе бујности барока него *китњастосћ*и рококоа“ (Комбол М., Р. САНУ); „*Закучастосћ*

малограђанског живота потеже за собом пишчев стил“ (Горан И. К., Р. САНУ) – што говори о њиховој дубљој интеграцији у књижевни језик.

- Известан мањи број именица на **-ост** у српском језику у основи има присвојне придеве: на **-ски**: *људскосӣ, зверскосӣ, земаљскосӣ, српскосӣ* и сл.; на **-њи**: *данашњосӣ, задњосӣ, крњосӣ, оближњосӣ, овдашњосӣ, њадашњосӣ, унутарњосӣ* и сл.; на **-ок**: *жесџокосӣ, високосӣ* и сл.; и придеве на **-цат**, у примерима *јединцајџосӣ* и *крцајџосӣ*.

- Од основа радног глаголског придева на **-л** су 334 именице на **-ост**, међу којима су најбројније оне изведене префиксом **за-**: *дозрелосӣ, доцрајалосӣ, загорелосӣ, задивљалосӣ, замрлосӣ, закаснелосӣ, закорелосӣ, залежалосӣ, залуцалосӣ, замрзлосӣ, занемелосӣ, заосџалосӣ, засџарелосӣ, израслосӣ, обраслосӣ, одбеглосӣ, црецавалосӣ, црисџелосӣ, црозоблосӣ* и сл.

- Мали број именица на **-ост** изведен је од основе трпног придева на **-т**: *забринуцосӣ, заглухнуцосӣ, зацегнуцосӣ, надуцосӣ, најрегнуцосӣ, окренуцосӣ, оцседнуцосӣ, цогнуцосӣ, разајџосӣ, сажџџосӣ, уклетосӣ, ццегнуцосӣ, цшинуцосӣ* и сл.

3. 2. 2. Образовања од сложеница

Из прикупљене грађе ексцерпирали смо и 233 именице на **-ост** које у основи имају сложене придеве, најчешће на **-ан**, ређе на **-ен** или на друге суфиксе: *благонаклоњеносӣ, благословеносӣ, великодушносӣ, веродосџојносӣ, високоцреосвећеносӣ, високоученосӣ, високоцречасносӣ, вишесџџеносӣ, власџољубивосӣ, вододржљивосӣ, водоиздашносӣ, громогласносӣ, дебелокожносӣ, једнообличносӣ, цолуколонијалносӣ, цравоснажносӣ, цросџосрдачносӣ, радиофоничносӣ, радиоакџивносӣ, себелубивосӣ, дарољубивосӣ, самољубивосӣ, часџољубивосӣ, човекољубивосӣ, хладнокрвносӣ, ццццццццносӣ, цсџавоверносӣ, слабомисленосӣ, сладосџцрасносӣ, шесџогласносӣ, ццродимензионалносӣ, назовилогичносӣ, назовимонуменџалносӣ, назовицобожносӣ, назовицособносӣ, назовицумџносӣ, назовицсџавносӣ, цтрагигроцескносӣ* и сл.

3. 2. 3. Друга образовања

С временом, продуктивност овог творбено-семантичког типа почиње да се шири на основе које нису искључиво придевске, иако су та образовања доста ретка. Именице на **-ост** спорадично и изузетно се граде и од заменичких основа (*каквосӣ, коликосӣ, нашосӣ, његовосӣ, нишџносӣ*); прилошких основа (*великосӣ, касносӣ, малосӣ*); чак и од

именица (*й̄сос̄ӣ*) или узвика (*бравос̄ӣ*). Као деривате суфикса **-ост** препознајемо суфиксе **-н̄ост** (*будућност̄ӣ, јасновидос̄ӣ*) и **-к̄ост** (*маленкос̄ӣ*), који долазе на прилошке основе.

3. 3. Именице на **-ост** према структурном и семантичком аспекту

Као што смо већ истакли, именице на **-ост** у савременом српском језику поделили смо на две базичне семантичке категорије: са значењем ДУХОВНИХ, и са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА. Те две категорије се значајно разликују на семантичко-функционалном плану – што, између осталог, показују и методе које карактеришу њихову семантичку обраду у описним речницима САНУ и МС.

Да разјаснимо. У *Уй̄ӯй̄с̄ӣвима за израду великог о̄й̄сног речника САНУ*, приручнику за савремену лексикографску обраду појединих типова речи, предлаже се да се значења апстрактних именица на **-ост** дају општом дефиницијом и синонимима: „Чл. 260: За апстрактне именице на **-ост** ... давати најпре општу дефиницију: особина (или стање, или стање и особина, или својство) онога који је ... онога што је ... (ту долази придев који је у основи те апстрактне именице), па евентуално додати 2–3 синонима ради допуне дефиниције“. Као што је показао М. Павловић у свом раду о значењу апстрактних именица на **-ост**, ово правило у дефинисању могуће је применити искључиво на именице са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА, будући да у лексикографској интерпретацији именица са значењем ДУХОВНИХ ОСОБИНА улогу играју чиниоци општег реченичног контекста у коме се именица јавља. Стога можемо тврдити да се, семантички посматрано, ради о две групе именица на **-ост**, којима одговарају различити нивои језичке употребе.

3. 3. 1. Изведенице са о̄й̄ш̄ӣм значењем ДУХОВНИХ ОСОБИНА у односу на њихову *й̄ворбену с̄ӣрук̄ӣуру*

а. На структурно-семантичком плану, у савременом језику се нарочито интензивно развијају апстрактне именице које у основи имају секундарно прост придев: *а̄љкавос̄ӣ, бодрос̄ӣ, кивнос̄ӣ, нехајнос̄ӣ, нехајнос̄ӣ, (не)јаснос̄ӣ, (не)с̄ӣалнос̄ӣ, (не)сувислос̄ӣ, (не)ш̄ачнос̄ӣ, (не)уч̄ӣивос̄ӣ, огрезлос̄ӣ, осинос̄ӣ, осорнос̄ӣ, й̄омнос̄ӣ, сировос̄ӣ, суровос̄ӣ, свирејос̄ӣ, й̄рајавос̄ӣ, уч̄ӣивос̄ӣ, храброс̄ӣ, ш̄ӣедрос̄ӣ, ш̄ӣурос̄ӣ* и сл. Од свих изведених именица од са значењем ДУХОВНИХ ОСОБИНА које се граде од секундарних простих придева, оне изведене суфиксом **-ост** се истичу највећом продуктивношћу (уп.:

Драгићевић 2001: 58). Његова „специјализација“ за уобличавање именица које означавају људску духовну особину приметна је у конкуренцији са другим творбеним типовима³⁷.

Готово сви деривати на **-ост** изведени од секундарних простих придева у српском језику имају значење ДУХОВНИХ ОСОБИНА. Тако је и са именицама изведеним од придева са примарним значењем ФИЗИЧКИХ, ЧУЛНО САГЛЕДИВИХ ОСОБИНА: *низак, бистар, крхак, илѝиак, сиров, гибак, млиѝав, ѝлиѝиак, шуѝаљ, лабав, љигав* и сл. Ове именице, готово без изузетка, у својој дефиницији као основна имају значења ДУХОВНИХ ОСОБИНА. Уп. примере:

нискосѝ: 1. а. особина онога шѝо је морално ниско, нечасно, ѝодло, онога који је нечасѝан, ѝодао, ѝодлосѝ – „Његове омиљене идеје јесу: неизлечива *нискосѝ* људске природе“ (Скерлић Ј., Р. САНУ);

гиѝкосѝ: ѝрилагодљивосѝ – „Тражиће од нас ... политичке *гиѝкосѝи*“ (Чолаковић Р., Р. САНУ);

млиѝавосѝ: неодлучносѝ, млакосѝ – „Осудио је *млиѝавосѝ* ... у вођењу акција (Чолаковић Р., Р. САНУ);

ѝлиѝѝкосѝ: „Оборио се на ѝлиѝѝкосѝ романтичарске поезије“ (Барац А., Р. МС);

крхкосѝ: ломљивосѝ, нежносѝ, ѝананосѝ (Р. МС), и сл.

Другим речима, мотивне основе овако изведених именица могу означавати и физичке и духовне особине, али се у семантички садржај њихових изведеница на **-ост** преносе искључиво семе ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ, што говори против тезе да се све именице на **-ост** у речницима могу дефинисати просто као „својство, стање“ садржаја исказаног придевом.³⁸

Код многих именица на **-ост** са сродном творбеном структуром и значењем, као секундарно се може јавити и КОНКРЕТНО ЗНАЧЕЊЕ ПОСТУПКА: *лукавосѝ, нискосѝ, машавосѝ, важносѝ, усрдносѝ, усѝрајносѝ* и сл. „Софија говораше ... да сваки други пре може учинити такву *нискосѝ* но он“ (Недић Љ., Р. САНУ); „Одлучи послужити се *лукавошѝу*“ (Томић Ј., Р. САНУ); „Висока зграда изазива *усрдносѝ* на послу“ (Лапчевић Л., Р. МС), и сл.

³⁷ На пример, уобичајенија је именица *храбросѝ* него **храброћа* или *наглосѝ* него **наглоћа* (према: Драгићевић 2001: 56).

³⁸ У овом контексту треба тумачити критику програмске лексикографске дефиниције деадјективних именица коју изриче К. Бејкер (2003: 285). Именице на **-ост**, према овом мишљењу, не означавају ’својство или стање’ придева, јер је реч која задовољава ову дефиницију – сам придев. Деадјективне именице тога типа, према овом аутору, имају значење *неке особине (својства, сѝања) које је донекле сродно са неким квалиѝетѝом који је означен ѝридевом*.

б. Аналогно значењу придева у њиховој основи, и именице на **-ост** са **сложеном придевском осномом** могу се, у контексту ДУХОВНИХ ОСОБИНА, сврстати у две семантичке подгрупе. У том смислу, можемо повући црту између неутрално маркираних именица на **-ост**, од којих су најбројније оне изведене од придева на **-ан** и на **-ен**; и експресивно маркираних именица изведених од придева на **-љив (-њив)**, које поседују пејоративну конотацију.

Употреба неутрално маркираних именица на **-ост** у савременом српском језику имплицира објективност говорниковог суда о ситуацији која се описује именицом, као и одсуство његове емоционалне ангажованости у оквиру структуре исказа. Овим именицама се номинују следеће појаве:

1. ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ, ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ СПОСОБНОСТИ, СТАЊА. Говорећи о овој семантичкој групи именица на **-ост**, М. Павловић (1953²: 297–298) је нагласио како се из ње, у зависности од врсте творбене основе именица, могу издвојити две значењске подгрупе. Именице чија је мотивација у основи придевска, према овом аутору, имају „пасивно-статичку“ вредност, и служе за изказивање ОСОБИНА ИЛИ СВОЈСТАВА (*видовићности, грабљивости, намећљивости, дисциплинованости, образованости* и сл.); док именице чија је основна мотивација глаголска имају „активно-динамичку“ вредност, и служе за изказивање СТАЊА (*захукћаности, извежбаности, култивисаности* и сл.). Међутим, како је сам аутор истакао, и како потврђује и наша грађа, „овакав однос компликује се, јер се кроз структурално усмерено значење преплићу психолошко-семантички процеси – тако да се паралелно испољавају вредности ова два основна типа“ (Павловић 1953²: 298).

Именице на **-ост** изведене од сложених придева са основним значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА, у оквиру ове групе као примарно, а често и као једино, реализују значење ДУХОВНИХ ОСОБИНА: *увијености, њокварености, оћуљености, зайећљаности, најећности, завезаности, закоћчаности, зайенушаности* и сл.

У литератури о творби нових речи у словенским језицима, спомињу се и бројне именице на **-ост** са интернационализмом у основи, којима се именују различите ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ И СТАЊА појединца у савременом друштву. У великој мери, ове особине су универзалне у различитим културама: *амбициозности, алтернативности, атирактивности, бесиперсективности, виртуозности, дискрећности, експираваганћности, индивидуалности, колегијалности, крећивности, мандаћности, мобилности, неконвенционалности,*

официјелности, сатиричности, субјективности, фиксираности и сл (уп. Аврамова 2003: 119).

2. ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ, ИЗРАЖЕНЕ КРОЗ КОНТЕКСТ МЕЃУЉУДСКИХ (ДРУШТВЕНИХ) ОДНОСА: *зближености (с неким), надређености (некоме), оишуђености (од некога), (не)зависности (од некога), сличности (с неким), различитости (од некога), раздвојености (од некога), сложености (с неким)*, и сл. Именицама овог типа, које су мотивисане дворекцијским глаголима, номинализују се особине које проистичу из интеракције јединке са њеним друштвеним окружењем. Као што показује изложена грађа, (предлошко-) падежне конструкције којима се ближе одређује тип именоване особине имплицитно су присутне у оквиру тематске структуре исказа: „Бележи трагичне акценте човекове *оишуђености* [ОД ДРУШТВА]“ (Б. М. Михиз, Р. МС); „Русо ... је имао све битне одлике правог филозофа: снажну интелигенцију, *независности* [ОД ВЛАДАЈУЋЕГ МИШЉЕЊА] (Јовановић М., Р. МС), и сл. (уп.: Диксон 2005: 85).

3. ЕМОЦИЈЕ. Иако се, у српском језику, емоције обично означавају неизведеним именицама (*бес, јад, срећа, туга* и сл.), оне се могу исказивати и уз помоћ именица на -**ост**. Примери попут: *забринућости, захвалности, заштитљивости, заљубљености, инфериорности, иришираности, (не)прихваћености, одбачености, одговорности, пријатности, равнодушности, радозналости, сигурности, усамљености* и сл., номинализацијом придевске основе која је на формалном плану испољена овим суфиксом, означавају трајање емоције у дужем временском периоду, чиме се значење СТАЊА у њиховој основи трансформише у значење ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ. У описним речницима САНУ и МС, ове именице се, стога, најчешће дефинишу као *осећања*. Примери: „Замислих Анино ... вечно осећање *усамљености*, јер је нико не разуме и она никога не разуме“ (Лазаревић Л., Р. МС); „У Бошку се ... успавала *одговорности*“ (Секулић И., Р. МС); „Усред те *забринућости*, наједаред му се разведри чело“ (Нушић Б., Р. САНУ); „У таквим приликама ... је пуковнику долазила незгодно *заљубљености* његове жене“ (Андрић И., Р. САНУ), и сл.

У засебну подрупу са значењем емоционалних стања издвајају се бројне именице на -**ост** у чијој основи стоји придев на -**љив (-њив)**. У језичкој употреби, ове именице имају експресивну, а често и пејоративну конотацију: *гадљивости, гануљивости, грабљивости, дурљивости, кокећљивости, насмешљивости, незајажљивости, нейодношљивости, њошкучљивости, суздржљивости, срамежљивости, њрпљивости, њугаљивости, убедљивости, њандрљивости, њезнуљивости* и сл. Придевима на -**љив** и њиховим дериватима на -**ост** доминантно је „значење обиловања или опскрбљености неком особином, која се **често** (и веома интензивно) испољава“ (Драгићевић 2001: 103). Према

речима ове ауторке, творбене основе тих именица, онда када означавају ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ или ЕМОЦИОНАЛНА СТАЊА, у знатно су већој мери негативног, него позитивног значења. То ове именице чини веома продуктивним средством описивања ПСИХОЛОШКИХ, КАРАКТЕРНИХ И ЕМОЦИОНАЛНИХ ЦРТА ЧОВЕКОВЕ ЛИЧНОСТИ, па, према томе, и средством експресивног и сликовитог изражавања у оквиру савременог књижевног језика. Уп. примере: „Цела појава дисала је безазленом *насмешљивошћу* и разблудним сладострашћем“ (Илић В., Р. САНУ); „Младост и лепота младе жене нагло се претварају у пакленску *цандрљивост*“ (Андрић И., Р. МС); „Обично се предавала својој сањалачкој *мучаљивости*, као да сам и ја одсутан“ (Грчић М., Р. САНУ); „И славни Вук је имао тренутака *колебљивости* у понечему“ (Белић А., Р. САНУ); „У своме чувеноме Писму од 1832. г. он [Вук] је оштро осудио сурови режим Милошев, његову *грамзљивост* и *незајажљивост* у богаћењу“ (Стевановић М., Р. САНУ); „Сузе су саме од себе капале од оне чудне *чезнуљивости*“ (Бенешић Ј., Р. МС), и сл.

Према речима Г. Тјапко (2005: 201), именице на **-ост** изведене од придева на **-љив** су се, средином 19. века, налазиле на периферији српског књижевног језика. За њихово увођење у савремени књижевни језик заслужно је неколико генерација српских писаца који су, почев од краја 19. века, овим именицама значајно обогатили његове стилско-изражајне потенцијале, богатећи га овим и на семантичком плану.

4. Ретке именице које имају значење ТЕЛЕСНЕ ОСОБИНЕ, попут: *бркајџџост*, *главајџџост*, *космајџџост*, *рукајџџост*, *носајџџост*, *ушајџџост*, *устајџџост*, *ћосавост*, *мишићавост*, *рујџџавост*, *маљавост*, *безокост*, *високост*, *разрокоост*, *дежмекајџџост* и сл., готово редовно се граде од придева на **-ат**, **-ав**, **-ок** (па и на **-аст**). Ове именице у савременом језику означавају карактеристичне физичке детаље, из којих се, уз помоћ генерализација, развија опште значење особине.

3.3.2. Изведенице са *ојшћим* значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА у односу на њихову *творбenu* *структуру*

Као што смо већ истакли, употреба именица на **-ост** са овим значењем се све до прве половине 20. века у радовима филолога – нормативиста и стилистичара – сматра обележјем лошег стила, што се приписује негативног утицају номиналних конструкција из страних језика, нарочито из немачког, на српски. У критикама овог типа, које се повремено јављају и код савремених лингвиста, обично се заборавља оно што је о номиналном стилу у санскрту рекао Х. Јакоби: „Како језици почињу да старе (*alternde Sprachen*) они теже ка номиналним изразима, поготову када су једно дуже време служили

као оруђа научног мишљења“ (у: Јесперсен 1958: 189). Ипак, треба имати у виду да се термилошки системи природних наука, који представљају носиоце главнине именица на **-ост** са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА, за разлику од именица претходно изложених група, у потпуности развијају тек развојем модерних научних терминологија, које своју примену налазе унутар уџбеничке грађе.³⁹

У савременим описним речницима САНУ и МС ове именице се најчешће дефинишу типски (*својстиво, особина онога што је придев X*), без експликације контекста или синонимског низа. На структурно-семантичком плану се, ипак, могу разлучити две групе ових именица:

а. Малобројне именице које означавају чулно сагледива својства предмета обично се граде од **неизведених и секундарних простих придева**. Оне могу означавати боју предмета: *белост, бледост, мркост, њавост, сивост, црност, модрост*; или њихове димензије, положај у простору и консистенцију: *дугост, косост, кривост, округлост*. На плану конкуренције творбених типова, видљива је доминација суфикса **-ина** и **-ило** у овом типу образовања.

б. Насупрот овоме, код именица на **-ост** које у основи имају **сложени придев** приметна је велика деривациона продуктивност, која кореспондира са значењем ЕМПИРИЈСКИ САГЛЕДИВИХ ОСОБИНА ПРЕДМЕТА. Ове именице се највише граде од придева на **-ан** (ређе на **-ен**), који су мотивисани глаголима. Због свог неутралног значења и великог деривационог потенцијала, ови придеви су постали непресушан извор емпиријског регистровања особина и својстава различитих предмета и појава: *заталасаност, згрушаност, зајенушаност, згужваност, двостраност, омекшаност, излизаност, воденост, засиреност, избрушеност, исушеност, омеђеност, осветљеност, ошеченост* и сл.

Како је показала В. Копривица (2006: 131), на **-ан/-ен** се завршавају и сви придеви са интернационалним основама, који су нарочито ангажовани у творби термилошки активних именица са истим значењем: *аксиоматичност, акустичност, валентност, екстензивност, импрегнираност, концентрованост, стерилизованост, пропорционалност, синхроност, позиивност, реактивност, релативност, стерилност, универзалност, модерност, стурктуралност, комерцијалност, линеарност* и сл. Ове

³⁹ „Отворимо ли било који савремени уџбеник, из било које дисциплине, на било којој страни, на пример, из домена економије и познавања робе, наићи ћемо на мноштво термилогизираних *nomina abstracta attributivitatis*, као што су ... релативна *влажност* ваздуха, *стабилност* и *способност* бојења ... *проводност* топлоте ... *еластичност* влакана итд.“ (Тјапко 1997: 164).

именице се, у речницима САНУ и МС, најчешће дефинишу без квалификативне ознаке које ближе одређују њихову припадност различитим доменима науке, технике и уже струке.

Посебну значењску подгрупу ове групе чине именице на **-ост** које су изведене од придева на **-љив**: *рас̄т̄егљивос̄т̄и*, *т̄ој̄љивос̄т̄и*, *ломљивос̄т̄и*, *т̄ресушљивос̄т̄и*, *умножљивос̄т̄и*, *бројљивос̄т̄и*, *рас̄т̄ворљивос̄т̄и*, *бродљивос̄т̄и* и сл. Будући да поседују семантичко својство ОПСКРЉЕНОСТИ ОСОБИНОМ КОЈА СЕ ЧЕСТО И ИНТЕНЗИВНО ИСПОЉАВА, наведене именице су постале незаменљиви део термилошких система низа научних дисциплина (Тјапко 2005: 200-201).

Известан број именица на **-ост** које припадају овој категорији поседује префикс(оид) који ближе одређује њихову припадност одређеном термилошком систему или значењској групи: *геоцент̄ричност̄и*, *аеродинамичност̄и*, *елект̄ромот̄орност̄и*, *фој̄тогеничност̄и*, *информат̄ивност̄и*, *социјалност̄и*, *ексклузивност̄и*, *криминалност̄и*, *моногеничност̄и* итд.

4. Закључно разматрање

Развојем грађанског слоја српског друштва, као и успостављањем културних веза српског језика са другим европским језицима, пре свега са руским, именице на **-ост** постале су, још почетком 19. века, веома продуктиван творбено-семантички тип. Лексички аспект Вукове реформе књижевног језика на народној основи, са друге стране, резултовао је структурним и семантичким редукцијама читаве класе ових именица, тако да се оне само једним својим делом могу убројати у лексички састав Вуковог језика. Нарочито је видљив Вуков покушај свођења овог творбеног типа на ограничен број именица са неизведеном основом, које налазе своје утемељење у народној традицији и култури. На тај начин, утврђено је стабилно језгро општег лексичког фонда именица на **-ост** у српском језику, на које се, у зависности од потреба функционалног стила, наслојавају и други чланови.

Развој именица на **-ост** довео је до њиховог наглог ширења на домене ТЕЛЕСНИХ И ФИЗИЧКИХ, ЕМПИРИЈСКИ САГЛЕДИВИХ ОСОБИНА. При томе, теоријом о номиналном стилу, која у српској лингвистици почиње да се јавља од половине 20. века, отклоњене су сумње да овакве номинализације представљају утицај страних језика на српски. Истовремено, долази до огромног пораста броја именица чија се придевска основа завршава на **-ан**, **-ен**

и **-ив/-љив** у термиолошким системима различитих стручних области; а приметна је и појава нових именица са придевском основом на **-аст, -њи, -ок** и **-цат**.

Треба споменути и то да мотивни придеви именица на **-ост** у савременом језику више не припадају искључиво домаћим образовањима. Иако је тешко рећи када су придеви страног порекла почели да улазе у њихов састав, можемо тврдити да се творба именица на **-ост** са овим типом основа интензивира већ средином 19. века, када језик српске интелигенције интензивније почиње да долази у додир са другим европским језицима. Видљив је Вуков напор (који су наставили његови следбеници) да именице на **-ост** у овом погледу ограничи; тај напор траје скоро до половине 20. века, када се бележи права експанзија именица на **-ост** са страним наставцима, и то у новинским, стручним, па и неким књижевним текстовима.

ИМЕНИЦЕ НА -ОТА И НА -ОЋА

1. Уводно разматрање

О пореклу суфикса **-ота** и **-оћа** и значењу њима изведених апстрактних именица у српском језику међу првима је писао Р. Бошковић, још 1936. године ([2000]: 321 и д.). Бошковић је тада изнео тврдњу да су апстрактне именице на **-ота** и **-оћа** у српском језику истоветне у сваком погледу, са тим изузетком што је суфикс **-оћа** млађег образовања од суфикса **-ота**.⁴⁰ Према његовом мишљењу, реч је о дублетним наставцима за грађење именица типа *Adjectivabstracta*⁴¹, с тим што је наставак **-ота** по пореклу праиндоевропски (прасловенски језик у погледу овог наставка показује „само даљи степен језичког развитка“ (нав. дело: 323), а наставак **-оћа** потиче из општејужнословенске епохе; или је још млађи, пореклом из времена раздвајања српскохрватског и словеначког језика.⁴²

Да би потврдио семантичку подударност именица на **-оћа** и **-ота** у српском језику, Р. Бошковић је, у одељку посвећеном употреби ових суфикса у српском језику, навео три типа примера. **Први тип примера** представљају именице са наставком **-оћа**: *бистроћа*

⁴⁰ „Главна је да се њихова данашња употреба у овим језицима [српскохрватском и словеначком] своди на потпуну једнакост у функционалном погледу наставака *оџа* и *оџ'а*. ... Већ и потпуна једнакост ових именица показује *колико је данашњи расјоред њихов сасвим случајног карактера*“ (Бошковић 1936 [2000]: 321–322, курзив: Н. И.). Међутим, већ у то време, Белићево истраживање ове теме наводи Р. Бошковића да, у истом раду, направи следећи изузетак: „Изузетак чини само *чистоћа* и *чистоџа*. За прву се именицу данас све више везује значење „чистоће“ у материјалном смислу, а друга чува апстрактно значење ... Али ова диференцијација значења не потиче од односа *оџа* : *оћа* код ове именице; она је само резултат везивања једне нијансе значења именице *чистоћа* = *чистоџа* за један гласовни склоп речи, а друге за други“ (нав. дело: 322).

⁴¹ И поред тога што их назива именом *Adjectivabstracta*, Р. Бошковић тврди да се именице на **-ота** и **-оћа** у српскохрватском језику граде „и од придевских и од именичких општих делова“, дакле нису само деадјективне, него и деноминалне (нав. дело: 321). Од именица које у основи имају именицу Бошковић наводи само примере: *стирахоџа* : *стирахоћа* (од *стирах*), *грехоџа* (од *грех*), *срамоџа* (од *срам*). Слично поступа и Скок, који именице *грехоџа* и *стирахоџа* изводи из *грех*, *стирах*. М. Стевановић (1964¹: 541) се не слаже са овим: он сматра да је именица *грехоџа* изведена од окрњене придевске основе, иако се за њу „стално истицало да јој је у основи именица *грех*“, будући да „ова реч иде у целу једну систему именица посталих од окрњене придевске основе, тј. од придевског корена (као *красоџа*, рецимо, од *красан*, као *дивоџа* од *диван* и сл.) ...“ „Опет, у прилог именица *стирахоџа*, *грехоџа*, *срамоџа* као изведеним од именичких основа, И. Клајн каже следеће: „И једно и друго тумачење могло би се бранити, али нам се извођење из именица ипак чини логичнијим, јер у противном није јасно како би придеви *грешан* и *стирашан*, напоредо с губљењем суфикса -(а)н, могли да изгубе и већ извршену палатализацију“ (Клајн 2003²: 181). Именице на **-оћа**, судећи према прикупљеној грађи, имају још мање образовања са именицом у основи (*лагоћа* од *лага*; *цјеноћа* од *ц(и)јена*, а могуће и од *ц(и)јениџи*), које су у Р. САНУ оквалификоване као необичне речи.

⁴² Радом О. Трубочева (2000: 227-232) потврђено је постојање овог суфикса и у југозападној групи источнословенских језика (украјински и белоруски дијалекти), чиме је суфикс **-оћа** задобио статус (позно)прасловенске иновационе изоглосе.

(бистар) Klarheit, *бледоћа* (блед) Blässe, *вредноћа* (вредан) Würdigkeit ... *стидноћа* (стидан) Scham, *ианкоћа* (танак) Dünne и сл.; **други тип примера** представљају именице са оба наставка: *сѣрахоћа* // *сѣрахоѿа* (страх) *terribile visu, dictu*, *глухоћа* // *глухоѿа* (глух) Taubheit, *доброћа* // *доброѿа* (добар) Güte ... *слејоћа* // *слејоѿа* (слеп) Blindheit и сл.); док **трећи тип примера** представљају именице са наставком **-оѿа**: *грехоѿа* (грех) *catum*, *срамоѿа* (срам) Schande ... *људскоѿа* (људски) *humanitas*, *мекоѿа* (мек) *Weichheit* ... *сухоѿа* (сух) *das Trocknen*, и сл. „Међу овим наставцима, дакле, у погледу употребе њихове – пише Р. Бошковић – нема никакве разлике. То је прво. Друго, нема никакве разлике, у семантичком погледу, ни међу именицама њима изведеним: и именице саграђене наставком *оѿа* и оне што су саграђене наставком *оћа* иду у исту групу именица. Најзад, ни именице које су направљене и помоћу једнога и помоћу другога наставка не разликују се по значењу: оне су синоними. Изузетак чини само *чистѿоћа* и *чистѿоѿа*“ (Бошковић 1936 [2000]: 321).

Међутим, развој синхронијских истраживања српског језика у другој половини 20. века донео је и прве полемике са Бошковићевим ставом по овом питању. Те полемике су имале упоришта у сазнању да је језик економичан и уређен систем, у коме ни један елемент не опстаје без разлога. Сагласно овоме, наметнуло се мишљење да између именица на **-оѿа** и на **-оћа**, без обзира на њихово порекло, мора постојати диференцијација која се реализује на плановима језичке употребе.

Тако, већ у излагању А. Белића о суфиксу **-оћа** наилазимо на белешку да се према наставку **-оѿа** „врши извесна диференцијација у значењу“ (Белић 1949: 139). И код М. Стевановића (1964: 545) наилазимо на тезу о различитој пракси употребе ових именица у различитим центрима и епохама развоја савременог српског језика, и то из две перспективе: семантичке, коју је Р. Бошковић поменуо, и функционално–стилске, на коју је Р. Бошковић обратио мање пажње. Стевановић најпре указује на постојање извесне значењске диференцијације између именица на **-оћа** и **-оѿа**, која постоји на релацији ’конкретно : апстрактно’. „Именице на *-оѿа* означавају апстрактно, а оне на *-оћа* више стварно својство; тако ће се рећи *чистѿоћа* куће ... а *чистѿоѿа* душе“ (Стевановић 1964: 545). Међутим, и он одриче постојање овакве диференцијације као семантичке правилности, дајући примат стилистичкој димензији читавог проблема: „И уопште се може рећи да су код једних писаца више у обичају именице с једним, а код других с другим наставком, или још пре у једним центрима преовлађује један наставак, а у другим други од та два наставка“. Међутим, М. Стевановић је ипак релативизовао сопствену

тезу, речима да „има дакако и оних који никакву разлику, или боље рећи показану нијансу, не осећају у значењима, него ће рећи *чистіоѡѡа*, рецимо, каквих просторија и *чистіоѡѡа* било чега другог“ (Стевановић 1964: 545–546).

Са аспекта творбене продуктивности у савременом језику, тезу о истоветности именица на **-ота** и на **-оѡа** преиспитивали су С. Бабић и И. Клајн. Према С. Бабићу, формант **-ота** (за разлику од **-оѡа**) „веома је слабо плодан“, те је „више именица с тим суфиксом застарјело или застаријевају“ (Бабић 1986: 310). Са овим се слаже и И. Клајн, закључујући да формант **-оѡа**, статистички посматрано, „гради апстрактне именице од придева, као и **-ота**, али се (бар у Србији) јавља у знатно већем броју речи“ (Клајн 2003²: 145).

Будући да до промена творбене продуктивности одређених типова долази у одразу ширих промена на језичком плану које најчешће имају семантички или стилистички карактер, не чуди чињеница да је овај проблем разматран и са становишта ова два аспекта. У свом раду, Р. Драгићевић (2001) истражила је значење мотивационе базе именица на **-ота** и **-оѡа**. Ово истраживање резултовало је тезом да опште значење основинских придева представља основ функционално-стилске расподеле именица на **-ота** и **-оѡа** у српском језику. Том констатацијом Р. Драгићевић ће заоштрити Стевановићеве наговештаје да међу овим именицама постоје стабилне семантичке разлике, и то у корист именица на **-ота** као типичних за означавање ЛЉДСКИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА у српском језику.⁴³

У оквиру преиспитивања ове теме, нарочито индикативним се показао податак да је грађа којом је Р. Бошковић поткрепио своју тврдњу у потпуности преузета из Вуковог *Рјечника*. О томе говори његов избор наведених именица; пратеће дефиниције на немачком и латинском језику које су истоветне Вуковим; али и чињеница да се Р. Бошковић, у својим радовима посвећеним новијој језичкој проблематици, често позивао на Вуков *Рјечник* као на извор грађе. Међутим, позивање на Вуков језик у контексту овог питања постало је проблематично онда када је, у радовима Г. Г. Тјапко, утврђено да ни сам Вук (додаћемо: ни Даничић) према овим именицама нису имали неутралан став.

⁴³ „-осѡ се везује за духовне особине, док се -оѡа везује за физичке особине, у случајевима када се везује за људске особине, а нарочито за оне што се исказују придевима који у основним значењима нису људске особине ... Суфикс -оѡа је слабо продуктиван (*лејоѡѡа*, *чистіоѡѡа*). Међутим, његово типично значење је значење људске особине. Чини се да се више везује за придеве који означавају духовне особине (исп. *чистіоѡѡа*: *чистіоѡѡа*).“ Именице на **-ота**, тврди Р. Драгићевић, мање су продуктивне и типичне за означавање људских особина, а именице на **-оѡа** – обратно (Драгићевић 2001: 27).

Њихов однос према њима огледа се у чињеници да су, из превода *Светиог њисма*, готово у потпуности искључили именице на **-оћа**. „Од два наведена творбена модела у преводу Новог завјета Вук употребљава само један – с најстаријим примарним суфиксом **-ота** индоевропског и прасловенског порекла“ (Тјапко 1997: 166). Будући да овај став сугерише како именице на **-ота** и **-оћа** нису равноправне у свим регистрима српског језика Вуковог времена, расправа о семантичким и стилистичким аспектима њиховог односа у језику поново је добила на актуелности.

Имајући све ово у виду, на основу прикупљене грађе покушаћемо да изградимо шеме дистрибуције, значења и међусобног дистрибуционо–семантичког односа именица на **-ота** и на **-оћа** у српском језику кроз следеће фазе рада:

- Утврђивање токова семантичке реализације именица на **-оћа** и **-ота** у Вуковом и у савременом српском језику, на основу њихове употребе у оквиру представљеног система особина;

- Утврђивање фактора који утичу на творбenu продуктивност именица на **-ота** и на **-оћа** у Вуковом и у савременом српском језику;

- Преглед међусобног семантичког односа именица на **-ота** и на **-оћа** према значењском односу њихових творбених основа у српском језику, а на основу њихове семантичке обраде у описним речницима САНУ и МС.

2. Акценатска и морфофонолошка обележја

Као дистинктивно акценатско обележје оба творбено-семантичка типа, јавља се краткоузлазни акценат на првом слогу суфикса **-ота** и **-оћа**. Међу ретке изузетке од овог правила Т. Маретић (стр. 357) издваја именице **ра̀бота** (од именице **роб**) и **вра̀нота** (у значењу: „во црне длаке, во без белеге“), које имају конкретно значење; а њима можемо придодати и именицу **злòћа**, која је у употреби код Даничића.

При творби именица на **-ота** и **-оћа** од секундарних простих и изведених придева који се завршавају на **-ан**, **-ак** или **-ар**, редовно долази до губљења непостојаног **а** у придевској основи: *край̀аак – край̀икоћа, њежсак – њежскоћа, њанак – њанкоћа; добар – доброїа, диван – дивоїа, мудар – мудроїа* и сл.

3. Општи преглед употребе именица на -ота и -оћа у прикупљеној грађи

Преглед односа употребе именица на **-ота** и **-оћа** по различитим сегментима грађе открио је три међусобно повезана проблема. Наиме, однос употребе ових именица варира

у зависности од извора у коме се оне налазе. Тај однос није исти посматрамо ли га у *Рјечнику*, у тексту *Светѿог ѿисма*, као и у савременом српском језику, представљеном грађом из описних речника САНУ и МС. Из Вуковог *Рјечника* смо (одстранивши дијалекатске варијанте) издвојили 24 лексеме на **-ота**. Именице на **-оћа** су у *Рјечнику* заступљене са 33 лексеме. Из перспективе односа ова два творбена типа, Вуков *Рјечник*, како је показао Р. Бошковић, бележи и доста дублета, који се заједнички дефинишу, или се значење једног облика упућује на значење другог: *глухоѿа* (*глувоѿа*) и *глухоћа* (*глувоћа*); *сѿрахоѿа* и *сѿрахоћа*; *нечисѿоѿа* и *нечисѿоћа*; *доброѿа* и *доброћа*; *ѿјескоѿа* и *ѿешкоћа* и др.

Са друге стране, општи преглед заступљености именица на **-ота** и **-оћа** у књижевном тексту *Светѿог ѿисма* сведочи о Вуковој и Даничићевој интервенцији на творбеном моделу обе групе именица, и то у корист именица на **-ота**. У тексту *Светѿог ѿисма* употребљено је 13 именица на **-ота**, које у њему углавном имају високу фреквенцију: *лейоѿа* (СЗ: 25 примера; НЗ: 1 пример), *доброѿа* (СЗ: 32; НЗ: 11), *красоѿа* (СЗ: 25; НЗ: 1), *сироѿа* (СЗ: 40), *сѿрахоѿа* (СЗ: 33), *срамоѿа* (НЗ: 149). Наспрам овога, забележене су свега 4 именице на **-оћа**, од којих су 3 употребљене само једанпут (*ѿврдоћа* и *немирноћа* у СЗ; а *врсноћа* у НЗ). Ову интервенцију Вука и Даничића на тексту превода Г. Г. Тјапко образлаже на следећи начин: „Полазећи од пуне семантичке равноправности именица на **-ота** и **-оћа** у народном језику Вуковог времена, увођење у текст превода [*Светѿог ѿисма*] само именица на **-ота** сведочи о промишљеном поступку „оплемењивања“ тог творбеног модела ... Употреба именица управо с тим суфиксом је веома успело ... решење најпре по томе што је изведени творбени модел заједничко наслеђе српског народног језика и језика црквенословенског. ... Први закључак који се намеће из ове анализе, своди се на то да творбени модели на **-ота** и **-оћа** већ у раној фази новог књижевног језика добивају функционалностилску обележеност (обојеност), наиме: **-ота** за високи и свечанији стил, **-оћа** – за неутралну употребу и за свакодневну конверзацију“ (Тјапко 1997: 267).

И, на крају, у савременом српском језику, судећи према описним речницима САНУ и МС, ситуација је обрнута од оне коју затичемо у тексту *Светѿог ѿисма*: именица на **-оћа** има око два и по пута више од именица на **-ота**, што значи да се, кроз време, интензивније развијао само један творбено-семантички тип. Из описних речника САНУ и МС ексцерпирани смо 55 нових именица на **-ота** (судећи према контролном корпусу, ове

именице се махом и не користе у савременом језику); наспрам 165 нових именица на -оћа.

Будући да, на основу изложеног, сматрамо како именице на -ота и -оћа у језику стоје у међусобно уређеном односу, у наставку рада ћемо представити творбене и семантичке аспекте ових именица, за чим ће уследити њихово међусобно поређење на семантичком плану. Као резултат овог поређења настале су табеле међусобног односа продуктивности и значења ових именица у Вуковом и савременом српском језику.

4. Именице на -ота у Вуковом језику

4. 1. Творбена анализа

Именице на -ота у Вуковом *Рјечнику*, као и оне у *Светом њисму*, уз свега неколико изузетака, граде се од придевских основа.

4. 1. 1. Придевска образовања

а. Са неизведеним придевом у основи је 11 именица (с варијантама): *чистџоџа*, *нечистџоџа*, *леџоџа* (и *љеџоџа*), *мекоџа*, *глувоџа* (и *глухоџа*), *слеџоџа* (*шљеџоџа*, *слиџоџа*), *јакоџа*, *милоџа*, *џросџоџа*, *сувоџа* (и *сухоџа*), *немоџа* (*нимоџа*, *њемоџа*).

б. Са секундарним простим придевом у основи су четири именице: *доброџа*, *красоџа*, *сироџа*, *џоџлоџа*.

в. Именице које у основи имају сложени придев у Вуковом језику нису нарочито бројне. Ова група именица на -ота у заступљена је са 7 именица. Најбројније су именице изведене од придева на -ан: *џјескоџа* (*ћескоџа*), *џјесноџа*, *јасноџа*, *мироџа*, *дивоџа*; од придева на -ар је *мудроџа*; док је *људскоџа* изведена од придева на -ски.

Најчешће гласовне промена до којих долази у творби именица овог типа јесу: губљење наставка сложеног придева -ан пре творбе (*миран* > *мироџа*, *диван* > *дивоџа* и сл.); и губљење непостојаног -а- у последњем слогу творбене основе (*џјесан* > *џјесноџа*, *јасан* > *јасноџа* и сл.).

4. 1. 2. Друга образовања

Као што смо већ споменули, међу именице које (према мишљењу Р. Бошковића и П. Скока) у основи имају именицу, спадају: *срамоџа* (са фонетском варијантом: *сџрамоџа*), *грехоџа* (са фонетским варијантама: *греџоџа*, *гриџоџа*, *грихоџа*, *грјехоџа*), и *сџрахоџа* (са фонетском варијантом: *сџраоџа*).

4. 2. Именице на -ота према семантичком аспекту

У излагању о именицама на **-ост** у Вуковом језику већ смо споменули да ови деривати средином 19. века чине део књижевнојезичке норме која њихово значење ограничава на домен ДУХОВНИХ ОСОБИНА. За разлику од њих, значење именица на **-ота**, које се у истом периоду типично граде од основа простих и секундарних простих придева, обухвата значења ЛЈУДСКИХ ОСОБИНА (међу којима разликујемо ДУХОВНЕ и ТЕЛЕСНЕ ОСОБИНЕ), као и значења ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА.

У складу са изложеним, именице на **-ота** у Вуковом језику могу се поделити на следеће лексичко-семантичке групе:

1. Именице са значењем ПОЗИТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ, СТАЊА ИЛИ ОСЕЋАЊА: *доброџа*, *мудроџа*, *милоџа*, *мироџа* (у значењу *особине оног који је миран*, *Pj.*), *дивоџа*, *џпросџоџа* и сл. Примери: „Докле дишем, нећу отступити од своје *доброџе*“ (СЗ: 481); „О твојој лепој лепоти, о твојој мудрој *мудроџи*“ (Вук, *Pj.*); „Нема љета што Ђурђево данка, | Ни *мироџе* што неvjесте младе“ (Вук, *Pj.*); „Примаху храну с радости и у *џпросџоџи* срца“ (НЗ: 124), и сл.

Такође, у ову семантичку групу можемо сврстати и именице чије творбене основе, примарно, имају значење ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА: *мекоџа* и *чистоџа*. Именица *мекоџа* у значењу *благосџи*, *осећајносџи*, *нежносџи* (Р. САНУ) потврђена је у Вуковом језику следећим примером: „Жена која је била мека и врло њежна међу вама, која од *мекоџе* и њежности није била навикла стајати ногом својом на земљу, прозлиће се“ (СЗ: 194); док је именица *чистоџа*, судећи према *Рјечнику*, у свом основном значењу дефинисана као *умна*, *духовна џпросветљеносџи*, а тек у секундарном значењу као *сџање џтелесне чистоџе*, дакле као физичка особина.

2. Именице са значењем НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ ИЛИ СТАЊА: *грехоџа*, *срамоџа*, *нечистоџа*, *сџрахоџа*. Значење ових именица, као и код именица претходне групе, превасходно зависи од контекста њихове употребе. Тако, на пример, именица *срамоџа* има значење *дубоког*, *јаког осећања сџида* у примеру: „И бјеху обоје голи, Адам и жена му, и не бјеше их *срамоџа*“ (СЗ: 3); док у изразу *на срамоџу* у примеру „И отет’ му Будинку ђевојку | ... *На срамоџу* а не воље драге“ (Вук, *Pj.*) ова именица, судећи према дефиницији из *Рјечника*, има конкретно значење *силе*, *насилничког џонашања*. Слично је и са именицом *нечистоџа*, која се у значењу ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ јавља у бројним примерима у тексту *Светџог џисма*: „И рече им: чујте ме, Левити, освештајте се сада и осветите дом Господа Бога отаца својих, и изнесите *нечистоџу* из светиње“ (СЗ: 425); „Зато одбаците сваку *нечистоџу* и сувишак злобе“ (НЗ: 235), и сл.

3. Именице са значењем ПОЖЕЉНЕ ТЕЛЕСНЕ ОСОБИНЕ ИЛИ СТАЊА: *лейоџа*, *красоџа*, *јакоџа*, *чисџоџа*, *сувоџа*, *џоџлоџа* и сл. Примери: „Љупкост је пријеварна и *љейоџа* ташта“ (СЗ: 581); „Сунце огрија с вруџином, и осуши траву, и цвијет њезин отпаде, и *красоџа* лица њезина погибе“ (НЗ: 235); „Крв јунчија и јарчија, и пепео јуничин, покропивши њом опогањене, освеђује на тјелесну *чисџоџу*“ (НЗ: 229), и сл.

Именица *сувоџа*, метонимијском конкретизацијом, у *Рјечнику* бива дефинисана као *суво месџо на коме се може заклонити*: „Сједи у *сухоџи*; унеси то амо у *сухоџу* да не кисне; хоћете нам дати мало *сухоџе* (питају путници (у Ц. г.) кад на киши дођу пред чију кућу), и сл. (Вук, *Pj.*).

4. Именице са значењем НЕПОЖЕЉНЕ ТЕЛЕСНЕ ОСОБИНЕ ИЛИ СТАЊА, одн. ТЕЛЕСНОГ НЕДОСТАТКА: *слейоџа*, *глувоџа*, *немоџа*, *нечисџоџа*, *џесноџа* и сл. Реализација именице *нечисџоџа* у контексту ТЕЛЕСНЕ ОСОБИНЕ представљена је следећим примером: „Тако ћете одлучивати синове Израилеве од *нечисџоџа* њиховијех, да не гину с *нечисџоџа* својих скврнећи шатор мој што је усред њих“ (О тјелесној *нечисџоџи*)“ (СЗ: 108); док именица *срамоџа* развија метонимијски конкретизовано значење *дела џела који се обично џокрива и не џоказује* (Р. МС): „Благо оном ко чува хаљине своје, да го не ходи и да се чува *срамоџа* његова“ (НЗ: 262).

Као што се види из примера њихове напоредне употребе у доменима духовних и телесних особина, семантичка реализација главнине именица на **-оџа** у Вуковом језику није строго везана само за један значењски домен. Именице *чисџоџа*, *нечисџоџа*, *срамоџа*, *мекоџа*, *лейоџа*, *доброџа* и друге, као што је предочено, слободно се реализују у оквиру система ЉУДСКИХ ОСОБИНА у целини, а у неким случајевима, нарочито у последњим деценијама 19. века, прелазе и у систем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА у српском језику (у том значењу честа је и њихова конкретизација). Судећи према организацији њихових значења у Вуковом језику, коју прате најранији семантички слојеви у речницима САНУ и МС, полисемна структура овако употребљених именица на **-оџа** у исто време обухвата значења ЉУДСКЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ и ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ, а избор једног од ова два типа значења диктира фукционално-стилски контекст употребе ових именица у тексту.

Ради илустрације, навешћемо један пример. Говорећи о контексту употребе именице *доброџа* у Вуковом језику, М. Ивић (2006: 103–105) је истакла да се ова именица употребљава да означи било који позитиван квалитет, не само духовни, који је примерен појави на коју се квалификовање том речју односи, нпр.: „А што се тиче *доброџе* ове моје књиге, ја могу слободно рећи да ни у чему није гора него сам је у огласу обећао“; или:

„Па је г. Добрић о *добројти* ове своје азбуке ... увјерен“ (Вук, у: нав. дело: 102).⁴⁴ Значење именице *добројта*, према грађи из новије фазе развоја српског језика (крај 19. и почетак 20. века), шири се од манифестације ПОЗИТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ: **1. а. особина онога који је добар, онога што је добро, човекољубивост, благост, њлеменијост, хуманост**: „Цео израз [лица] показује ... *добројту* и искреност“ (Домановић Р., Р. САНУ); и њене КОНКРЕТИЗАЦИЈЕ: **2. добро дело, њлемениј њостјујак, добротинство**: „Често [се] не може ... чинити *добројта* другом, да се не учини себи понека неправда“ (Дучић Ј.; Р. САНУ) → према општем значењу МАТЕРИЈАЛНЕ ВРЕДНОСТИ: **3. вредност, каквоћа (уојшће); њотребан квалитет, исправност**: „Двије ствари доводе човјека до двије *добројте*: трпња до жеље — и штедња до богатства“ (Капетановић Љ.; Р. САНУ); и њене КОНКРЕТИЗАЦИЈЕ: **5. заст. ствар од вредности, драгоценост, благо**: „Зар да ... пусти Турке да пустоше ... села ... Заболи га срце за оним благом и оним *добројтама* ... под кровом његовим“ (Веселиновић Ј.; Р. САНУ).

Презентована аргументација М. Ивић упућује на закључак да именицу *добројта* у периоду друге половине 19. и почетка 20. века одликује платисемичност, будући да не можемо тврдити да је једно од два значења у њеној полисемној структури примарно, а друго секундарно. Међутим, на хијерархију значења у оквиру полисемне структуре ове именице упућују други чиниоци, попут стилског контекста њене употребе. Прелаз из књижевног према говорном језику карактерише трансформације основног значења ове именице, почев од ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ, па све до МАТЕРИЈАЛНЕ ВРЕДНОСТИ. Стога и одговор на питање када се редукује семантички домен поменуте именице (као и других именица на **-ота**) треба тражити у периоду интензивније употребе конкурентних творбених типова (именица на **-оћа** и на **-ост**) са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА у оквирима народног, говорног језика.

Номинација позитивног или негативног квалитета, духовног, телесног или материјалног, која се може применити на све контексте особина у српском језику краја 19. и почетка 20. века, и којој одговара примена ових именица у широком спектру стилова, од књижевног до говорног, својствена је развоју многих именица на **-ота**. Међу њима се нарочито истиче именица *лејојта*, са општим значењем *осећања лејога које изазива оно што својим изгледом или садржином, духовним својствима и др. задивљује*,

⁴⁴ „У предстојеће стручне задатке спада што је могуће прецизније идентификовање оне деценије/оних деценија у којој/у којима је реч *добројта*, по језичком осећању говорних представника стандардног српског, већ дефинитивно није могла означавати ништа друго до то што у овим нашим данима означава: одређену позитивну особину људског створа“ (Ивић М. 2006: 104).

їлени, осваја, које се реализује како у контексту ДУХОВНИХ ОСОБИНА: „Ти освајаш *лейоїом* своје душе“ (Ђуровић Д., Р. САНУ), тако и у контексту ФИЗИЧКИХ: „Ово место (Београд) постаде једно од најбогатијих ... а по утврђењу и *лейоїи* положаја свога првим градом“ (Вукићевић М., Р. САНУ). Реализацију именица на **-ота** у двојним контекстима ТЕЛЕСНИХ, односно ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА, судећи према описним речницима САНУ и МС, показују и именице *красоїа*: „Била је ... тежачка кћи и на гласу *красоїа*“ (Бартуловић Н., Р. САНУ) : „Неапољски залив ... са свима својим *красоїама*“ (Ненадовић Љ., Р. САНУ); *чистїоїа* и *нечистїоїа*: „Оваква је *чистїоїа* језика у буквару. Оно користи што би дјечи остало од буквара ... ја мислим да ће веома умањити ... штета коју ће имати од оволике *нечистїоїе*“ (Дан. Ђ., Р. САНУ); *дивоїа*: „Чинило се као да је сва ... *дивоїа* лепог летњег дана ... само да он јаче осети своју бедност“ (Доман., Р. САНУ), и друге.

Хронологија изложених примера, забележених у речницима САНУ и МС, указује на то да је оваква употреба именица на **-ота** својствена српском језику све до почетка 20. века, када долази до редукције њиховог стилистичког, а према томе и семантичког домена. Тек у опозицији према употреби конкурентних типова, у српском језику ће доћи до редукције значења именица на **-ота** на једну семантичку раван.

5. Именице на **-оћа** у Вуковом језику

Будући да се именице на **-оћа**, с једним изузетком⁴⁵, практично не употребљавају у тексту *Светїог їисма*, њихову творбену анализу смо спровели на основу грађе из *Рјечника*. Бележење ових именица само у *Рјечнику* упућује на стилску диференцијацију овог типа у односу на језик *Светїог їисма*. Наиме, према речима Г. Г. Тјапко, именице на **-оћа** у Вуково време се сматрају делом говорног, а не писаног језика. Оваква стилска диференцијација именица на **-оћа**, према претпоставци исте ауторке, у другој половини 19. века оцртала је и њихов специфични семантички однос према именицама на **-ота** у савременом српском језику. „Први закључак који се намеће – тврди Г. Г. Тјапко – своди се на то да творбени модели на **-ота** и **-оћа** већ у раној фази новог књижевног језика добијају функционално-стилску обележеност (обојеност), наиме: **-ота** за високи и свечанији стил, **-оћа** – за неутралну употребу и за свакодневну конверзацију. Постепено ова стилска разубљеност наведених дублета прераста у семантичку разлику ’морална особина – физичко својство’“ (Тјапко 1997: 267). У одељку рада посвећеном семантичким

⁴⁵ Изузетак представља именица *злїоћа*, која има високу фреквенцију у тексту *СЗ*.

аспектима именица на **-оћа**, настојаћемо да установимо на који се начин ова разлика реализује у дијахроном развоју српског језика.

5. 1. Творбена анализа

У Вуковом језику, именице на **-оћа** се претежно граде од придевских основа.

5. 1. 1. Придевска образовања

а. У *Рјечнику* је забележено 16 именица на **-оћа** са неизведеним придевом у основи: *злоћа, тврдоћа, бледоћа, глувоћа, грубоћа, самоћа, слейоћа, шујоћа, чистиоћа, брзоћа, лакоћа* и сл.

б. Именице које у основи имају секундарно прост придев заступљене су у грађи са три примера: *врсноћа, доброћа, јевџиноћа*.

в. Именице које у основи имају сложени придев заступљене су у *Рјечнику* са 12 примера, и то: 8 од придева на **-ан**: *мирноћа, складноћа, тјесноћа, бјесноћа, сџидноћа* и сл.; 3 од придева на **-ак**: *крајикоћа, тјанкоћа, тјешкоћа*, и 1 од придева на **-ар**: *бисџроћа*.

Најчешћа гласовна промена до које долази при творби именица овог типа јесте губљење непостојаног **-а-** у последњем слогу творбене основе (*крајџак > крајикоћа, тјешџак > тјешкоћа* и сл.).

5. 1. 2. Друга образовања

Именице *ц(ј)еноћа* и *сџрахоћа*, које срећемо у *Рјечнику*, имају нејасну мотивацију. Именица *ц(ј)еноћа* могла би бити изведена од именице *ц(и)јена* и глагола *ц(и)јениџи* (док је у Броз-Ивековићевом речнику она изведена од придева *ц(ј)енан* у значењу *јевџин*). Са друге стране, за именицу *сџрахоћа*, аналогно именицама *сџрахоџи* и *грехоџи*, сматрамо да је изведена од именице *сџрах*.

5. 2. Именице на **-оћа** према семантичком аспекту

Именице на **-оћа** у Вуковом језику, према значењу својих творбених основа, могу се поделити на следеће семантичке групе:

1. Именице са значењем ПОЗИТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ ИЛИ СТАЊА: *вредноћа, мирноћа, складноћа, доброћа, лакоћа, бисџроћа, шујоћа* и сл.;

2. Именице са значењем НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ ИЛИ СТАЊА: *грубоћа, самоћа, тврдоћа, хладноћа, бесноћа, злоћа, шујоћа, сџидноћа, сџрахоћа, немирноћа* и сл.;

3. Именице са значењем НЕПОЖЕЉНЕ ТЕЛЕСНЕ ОСОБИНЕ (ТЕЛЕСНОГ НЕДОСТАТКА): *глувоћа, хромоћа, слејоћа* и сл.;

4. Именице са значењем ФИЗИЧКЕ, ЧУЛНО САГЛЕДИВЕ ОСОБИНЕ: *хладноћа, ѿанкоћа, брзоћа, ѿврдоћа, бисѿроћа, ѿујоћа* и сл.

Говорећи о полисемној структури именица на **-ога** у Вуковом језику, истакли смо чињеницу да се од значења ЛЈУДСКЕ ОСОБИНЕ, код најфреквентнијих именица овог творбеног типа, она шири према значењу ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ, КОЈА ЈЕ ЕМПИРИЈСКИ ЗАСНОВАНА НА ЛЈУДСКОЈ ОСОБИНИ (нпр. *чистѿоѿа* душе → *чистѿоѿа* тела → *чистѿоѿа* језика). Истовремено, контекст њихове употребе упућује на претпоставку да се ове именице примарно употребљавају у оквирима писаног језика, кога одликују наглашена поетичност у исказу и присуство организоване изражајне форме. Како сведочи прикупљена грађа, код именица на **-оћа** ова ситуација је обрнута: како показује прикупљена грађа, оне се већ у другој половини 19. века махом употребљавају у оквирима говорног језика, где је приметан њихов развој од примарног значења ФИЗИЧКЕ, према секундарним значењима ЛЈУДСКЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ.

О томе сведочи пример употребе именице *ѿврдоћа* у Вуковом језику. Ова именица, која има примарно значење ФИЗИЧКЕ, ЧУЛНО САГЛЕДИВЕ ОСОБИНЕ, употребљава се и у значењу НЕПОЖЕЉНЕ ТЕЛЕСНЕ ОСОБИНЕ: „Мудрост просвјетљује човјеку лице, а *ѿврдоћа* лица његова мијења се“ (СЗ: 586); а нарочито у значењу НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ, које је својствено народном језику Вуковог времена: *особина онога који је ѿврд (скуј), који ѿврдичи, ѿврдичлук* (Вук, Рј.).

Примери употребе набројаних именица на **-оћа** у описним речницима САНУ и МС указују на истоветне токове реализације њиховог семантичког потенцијала и у новијим језичким слојевима, почев од краја 19. века:

Уп. примере (за овако реализована секундарна значења): „То све треба да се исприча просто ... *без натеге и грубоће*“ (Љубиша С. М., Р. САНУ); „Осетих да ме боли њена *хладноћа*“ (Лазаревић Л., Р. МС); „Ивану незгодно бејаше то ћутање и *хладноћа* његова друга“ (Атанацковић Б., Р. МС); „Са самосталношћу пропадала је ... љубав и *чистѿоћа* породична“ (Марковић С., Р. МС); „Оптужена ради *нечистѿоће*, донијела је воду у ситу, да докаже своју невиност“ (Стојковић М., Р. САНУ) и сл.

Набројани примери говоре у прилог тези да је, у наведеном периоду, већ дошло до диференцијације именица на **-ога** и на **-оћа** по питању смера реализације њиховог семантичког садржаја, која је присутна и у савременом српском језику. Поменутој

семантичкој диференцијацији, како смо већ споменули, одговара и функционално-стилска диференцијација према доменима употребе (више о овоме в. ниже).

Анализа процеса развоја полисемне структуре код именица на **-ота** и **-оћа** у српском језику наводи нас на претпоставку да сугерисани смер реализације њиховог семантичког садржаја у оквиру система особина утиче и на позитивност, односно негативност општег значења ових именица. Наиме, ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ које се, у саставу именица на **-оћа**, реализују као ЉУДСКЕ (ДУХОВНЕ) ОСОБИНЕ – *тупоћа, тврдоћа, хладноћа, грубоћа* и сл. – типично имају **негативно значење** – док ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ које се, у саставу именица на **-ота**, реализују и на плану ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА – *доброћа, лепоћа, красноћа, милоћа* и сл. – типично имају **позитивно значење**. Диференцијација ове врсте, коју проверавамо анализом спроведеном у раду, по свој прилици је почела да утиче на однос ових именица већ у првим деценијама друге половине 19. века.

6. Именице на -ота у савременом српском језику

6. 1. Творбена анализа

У савременом српском језику, творбена продуктивност суфикса **-ота** опада, а ова појава стоји у непосредној вези са сужавањем њиховог семантичког домена (в. о овоме у поглављу о њиховом значењу).

6. 1. 1. Придевска образовања

а. Именице на **-ота** које се у савременом језику граде од неизведених придева заступљене су са 22 примера: *врлоћа, чврстоћа, нагоћа, тупоћа, босоћа, глупоћа, грубоћа, слабоћа, густоћа, тихоћа, кривоћа, чврстоћа, слабоћа, самоћа* и сл.;

б. Именица изведених од секундарних простих придева има 12: *ведроћа, гнусоћа, облоћа, ошироћа, танкоћа, тегоћа, широкроћа, бисироћа, некрасоћа, врелоћа, тесноћа* и сл.;

в. Именице на **-ота** које у основи имају изведени придев, представљене су са 13 лексема, и то: 11 изведених од придева на **-ан**: *гадоћа, ругоћа, мрачноћа, бесноћа, велелепоћа, грозноћа, тескоћа* и сл.; и по једним од придева на **-ар**: *мокроћа*; и на **-ак**: *низоћа*.

6. 1. 2. Друга образовања

Ретка су, савременом језику готово непозната, образовања на **-ота** од других творбених основа. Од заменичке основе је именица *нишитоћа*, у Р. САНУ маркирана као

застарела, а од прилошких су основа именице *исѿоѿа* (која се употребљава напореда са много фреквентнијом именицом *исѿина*), и *многѿа*, која је у Р. САНУ оквалификована као покрајинска реч.

6. 2. Именице на -ота према семантичком аспекту

Као што смо већ истакли, прелаз из Вуковог у савремени српски језик обележен је, код именица на **-ота**, сужавањем њиховог семантичког потенцијала на домен ДУХОВНИХ ОСОБИНА. Именице на **-ота** које се граде у савременом језику могу се сврстати у следеће семантичке групе:

1. Именице са значењем ПОЗИТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ: *врлоѿа*, *чврстѿоѿа*, *ошѿроѿа*, *шѿедроѿа*, *бисѿроѿа*, *ведроѿа*, *врлоѿа* и сл. Примери: ... „Нова власт је ... остављала код света одређен утисак *чврстѿоѿе* и трајности“ (Андрић И., Р. МС); „Владика Сава, добри старац *без ошѿроѿе* и хитрине, сједио [је] спокојно“ (Љубиша С. М., Р. МС); „Ту се Фочић Мехмед-ага | *Са бисѿроѿом* ума свога | У дружини одликује“ (Јакшић Ђ., Р. САНУ); „Сликари ... | ... које с њихних великих *врлоѿа* | Списатељи славе у чудесној слѿзи“ (Станојевић Д., Р. САНУ), и сл.

2. Именице са значењем НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ: *ѿустѿоѿа*, *самоѿа*, *глуѿоѿа*, *грубоѿа*, *слабоѿа*, *грозоѿа*, *самоѿа*, *блесѿа*, *гнусоѿа* и сл. Примери: „Почех се жалит богу да ми је врло зло, а бог ми рече: Певај, ти земска *слабоѿо!*“ (Змај Ј. Ј., Р. МС); „Звер најновијега доба [Наполеон], | Срцем *гнусоѿа*, душом грдоба“ (Змај Ј. Ј., Р. САНУ); „Снуждила се била небошка, сурвала се на њу и *самоѿа* и срамота“ (Будисављевић Б., Р. МС); „[Он] није могао више да замисли рат друкчије него тако, са безбројним убиствима, *грозоѿама* и патњама“ (Црњански М., Р. САНУ), и сл.

Услед конкуренције са другим творбеним типовима, нове именице на **-ота** (чији настанак можемо пратити почев од последњих деценија 19. века), претежно изведене од простих и секундарно простих придева, углавном се ограничавају на значење ЉУДСКИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА, па и то само у сасвим посебном функционално-стилском контексту употребе. Њихова искључива везаност за овај тип значења исходовала је случајевима грађења именица на **-ота** са примарним значењем ДУХОВНИХ ОСОБИНА чак и од придевских основа са примарним значењем ФИЗИЧКИХ, ЧУЛНО САГЛЕДИВИХ ОСОБИНА (*чврстѿ* → *чврстѿоѿа*, *ошѿар* → *ошѿроѿа*, *груб* → *грубоѿа*, *бисѿар* → *бисѿроѿа*, *врео* → *врелоѿа* и сл.).

Именице на **-ота** новијег постанка (новијег са становишта Вуковог језика) у описним речницима САНУ и МС се готово увек дефинишу упућивањем на сродне типове других апстрактних именица. Тако се, на пример, именице *самоџа*, *грубоџа*, *чврстоџа* и *слабоџа* упућују на њихове еквиваленте са формантом **-оћа**; *глувоџа*, *кривоџа*, *гадоџа*, *вредноџа*, *нишитоџа* на еквиваленте на **-ост**; *бесноџа* на *беснило*; *босоџа* на *босоџиња* и сл. Ова чињеница упућује на то да, у оквиру конкурентних творбених типова, именице на **-ота** у српском језику функционишу као облици код којих постоји стилска диференцијација према посебном функционално-стилском контексту употребе. Тај контекст представљен је наглашеном литерарношћу у стилу, која одликује језик књижевности, и у коме су нова образовања на **-ота** још једино активна. Ово, уосталом, у пракси доказују и примери који се у описним речницима уз њих наводе: сви они, без изузетка, ексцепирани су из књижевних дела. Наиме, будући да други творбени типови, посебно именице на **-ост** и **-оћа**, преузимају значења која су именице на **-ота** имале у Вуковом језику, нова образовања на **-ота** имају статус стилски маркираних еквивалената оних именица које су у свакодневном језику далеко чешће у употреби.

3. Са оним што смо управо изнели, слаже се и опсервација да именица на **-ота** које имају значење НЕПОЖЕЉНОГ ТЕЛЕСНОГ СТАЊА: *босоџа*, *голоџа* и *ругоџа*; односно именица са значењем ФИЗИЧКЕ, ЧУЛНО САГЛЕДИВЕ ОСОБИНЕ: *бледноџа*, *белоџа*, *висоџа*, *мрачноџа*, *кривоџа*, *густоџа*, у описним речницима САНУ и МС готово да и нема. За њихово грађење у савременом језику задужени су суфикси **-оћа** и **-ина**. Ретка образовања на **-ота** са значењем чисто физичких особина употребљавају се у поетском контексту, и имају статус хапакса или застарелих речи, нпр.: „А она с преда *висоџом* што надвисила, | *Кривоџом* што надкривила, | Девет ми макања родила, вајних синова“ (Настасијевић М., Р. САНУ), и сл.

У речницима САНУ и МС, именице *белоџа*, *брзоџа*, *густоџа*, *чврстоџа*, *кривоџа*, *мокроџа*, *облоџа* и сл. дефинишу се упућивањем на еквиваленте са суфиксом **-ина**, који је задужен за творбу именица са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА. Поред њих, срећу се и спорадична упућивања на суфикс **-ило** (нпр. *бледноџа*). Као што се из примера види, именице на **-ота** са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА практично су непознате савременој језичкој употреби.

7. Именице на -оћа у савременом српском језику

7. 1. Творбена анализа

У претходном делу рада, поменули смо чињеницу да најранији функционални контекст употребе именица на **-оћа**, као творбеног средства чисто народног језика, у великој мери утиче на продуктивност ових именица у савременом српском језику. Од свих творбених наставака за грађење апстрактних именица са придевском основом у српском језику, суфикс **-оћа** је, уз суфикс **-ост**, показао највећу продуктивност у савременом језику. У грађи прикупљеној из речника САНУ и МС, као основе именица на **-оћа** заступљени су сложени придеви свих врста, укључујући и оне на **-ски** и на **-шки**. Творбени аспекти развоја именица на **-оћа** у српском језику слажу се са закључцима које смо изнели о именицама на **-ост**: недостатак развијене полисемије код именица које у основи имају сложени придев компензован је, у случају овог творбеног типа, множином и разноврсношћу творбених основа од којих се ове именице граде.

7. 1. 1. Придевска образовања

а. Описни речници САНУ и МС бележе 45 именица на **-оћа** које у основи имају неизведени придев, и којих нема у Вуковом језику: *мекоћа, благоћа, леноћа, млакоћа, мривоћа, финоћа, сипрогоћа, сувоћа, целоћа, белоћа, сивоћа, црноћа* и сл.

б. У савременом језику постоје 34 нове именице које у основи имају секундарни прост придев: *илићкоћа, реићкоћа, шрудноћа, једроћа, кадроћа, киселоћа, мокроћа, шрезноћа, наглоћа* и сл.

в. Именице које у основи имају изведени придев заступљене су у речницима САНУ и МС са 78 нових примера, и то:

- 39 именица изведено је од придева на **-ан**: *бедноћа, будноћа, важноћа, гласноћа, јавноћа, нежноћа, огромноћа, шамноћа, мрсноћа* и сл.;

- 17 именица је изведено од придева на **-ак**: *блискоћа, брићкоћа, вићкоћа, жићкоћа, клискоћа, љућкоћа, ускоћа, крхкоћа, крећкоћа* и сл.;

- По 3 именице су од придева на **-ав**: *жилавоћа, мршавоћа, нишћавоћа*; и **-аст**: *бедасћоћа, бенасћоћа, дјеићасћоћа*;

- 2 именице су од придева на **-ар**: *бисћироћа, жусћироћа*;

- по једна именица изведена је од од придева на **-ив**: *илеснивоћа*; на **-ен**: *ледноћа*; од придева на **-ит**: *истинноћа*; од придева на **-ок**: *жесћоћа*; од придева на **-ат**: *главићоћа*;

- именице на **-оћа** се граде и од присвојних придева на **-ски**: *људскоћа* и *женскоћа*, и на **-шки**: *мушкоћа*.

7. 1. 2. Друга образовања

Образовања од других основа су ретка. Од заменичких основа граде се 3 именице на **-оћа**: *каквоћа*, *коликоћа* и *какоћа*. Од прилошких основа су *честіоћа* и *близоћа*; од именичке основе је именица *лагоћа*; а са бројем у основи је *једноћа*. Изузев именице *каквоћа*, ове се именице у описним речницима класификују као застареле, необичне, или се упућују на значења других творбених типова.

7. 2. Именице на **-оћа** према семантичком аспекту

Најразвијенију полисемну структуру у српском језику има група именица на **-оћа** која се гради од простих и секундарно простих придева. Ове именице имају статус типичних чланова читавог творбеног типа. У складу са општим развојем именица на **-оћа**, који постаје интензивнији крајем 19. и почетком 20. века, код ових именица запажамо регуларности у реализацији лексичког значења: од основног значења ФИЗИЧКЕ, ЧУЛНО САГЛЕДИВЕ ОСОБИНЕ, према секундарним значењима ЛЉДСКИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА, које су мотивисане њиховим основним значењем. О њиховом развоју сведоче следећи примери семантичке реализације именица на **-оћа** у описним речницима САНУ и МС:

йуноћа: **1.** *дебљина, гојазносћ, круйноћа шела.* → **2.** *највиши сћуиуањ чега, йоііуносћ, свесћраносћ* – „Величина је Мажуранићеве пјесме у њезиној сажетости, *йуноћи*, пластичности (СКГл., Р. МС); **3.** *бујносћ, обиље чувсћва, осећања* – „Ожари је неописива благост ... у срцу осјети неку *йуноћу*“ (Летопис МС, Р. МС);

йразноћа: **1.** *особина или својсћво онога шћо је йразно.* → **2.** *безизражајносћ* – „Људи невољни и тешки од нерада и *йразноће*“ (Јевтић Б., Р. МС);

мекоћа: **1. а.** *особина онога шћо је меко.* → **б.** *благосћ, осећајносћ, нежносћ* – „Тек њезина *мекоћа* и топлина ... почеше ме дозивати к свијести“ (Мурадбеговић А., Р. САНУ); **2.** *мелодичносћ, многозвучносћ (као особина језика);*

крайкоћа: **1.** *мала дужина; недовољна дужина.* → **3.** *сажесћосћ, концизносћ (у излагању)* – „Атињани су се дивили ... лаконској *крайкоћи* изражавања, којом су се служили људи из Спарте“ (Дучић Ј., Р. САНУ).

мујноћа: **1.** *нейоііуна, слаба йровидносћ, замућеносћ* → фиг. „Осећао је *мујноћу* појмова“ (Секулић И., Р. САНУ);

Изложено потврђују и примери употребе следећих именица на **-оћа** у речницима САНУ и МС: *бујноћа* („бујноћа у формама“); *ведроћа* („извести на пут *ведроће*“); *горкоћа* („горкоћа мртвих дана“); *млакоћа* („ова *млакоћа* је веома убитачна за наш рад“); *ошћироћа*, *сивоћа*, *слабоћа*, *хићироћа*, *чврстоћа* и др.

Према свему изложеном, можемо закључити да је реализација значење ове групе именица на **-оћа** заснована на метафоричкој трансформацији типа 'конкретно → апстрактно', при чему се прелаз од основних према секундарним значењима у семантичкој структури ових именица обично поима као фигуративност у значењу.

Поред малог броја типичних примера који су у језичкој употреби, остале именице на **-оћа** са основним значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА (*чврстоћа*, *ошћироћа*, *горкоћа*, *великоћа*) без обзира на њихову фигуративну реализацију („*чврстоћа* карактера“), у описним речницима САНУ и МС дефинишу се упућивањем на именице на **-ина**, што сведочи о доминантности тог творбеног типа у датом семантичком домену. Мали број именица на **-оћа** које означавају боје (*бледоћа*, *црноћа*, *сивоћа*) такође се дефинише упућивањем на апстрактне именице на **-ило**.

О творбено-семантичкој експанзији именица на **-оћа**, која се одвијала крајем 19. века (и којој одговара творбено-семантичка редукција именица на **-ота**) сведоче бројни примери са основним значењем ЛЈУДСКИХ (ДУХОВНИХ ИЛИ ТЕЛЕСНИХ) ОСОБИНА, који се у речницима САНУ и МС сматрају застарелим, или се дефинишу упућивањем на именице на **-ост**. Издвајамо следеће групе:

1. Именице са значењем ПОЗИТИВНИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА ИЛИ СТАЊА: *благоћа*, *вешћоћа*, *милоћа*, *свећоћа*, *храброћа*, *верноћа*, *финоћа*, *људскоћа*, *жесћоћа* и сл.;

2. Именице са значењем НЕГАТИВНИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА ИЛИ СТАЊА: *глућоћа*, *леноћа*, *дрскоћа*, *мрскоћа*, *злочесћоћа*, *сћирогоћа*, *грдоћа*, *бедноћа*, и сл.;

3. Именице са значењем ПОЖЕЉНИХ ТЕЛЕСНИХ ОСОБИНА: *јакоћа*, *дивноћа*, *згодноћа*, *крејкоћа*, *ћирезноћа*, *ћирудноћа* и сл.;

4. Именице са значењем НЕПОЖЕЉНИХ ТЕЛЕСНИХ ОСОБИНА: *голоћа*, *ружноћа*, *мрћивоћа* и сл.

Примери њихове употребе откривају да су ове именице у српском језику средином 20. века до краја потиснуте далеко продуктивнијим творбено-семантичким типом: именицама на **-ост**. У савременом језику, именице на **-оћа** са значењем ЛЈУДСКИХ ОСОБИНА могу играти улогу творбених еквивалената именица на **-ост** са експресивним значењем, као што показују следећи примери: „*Гордоћа* (*гордосћ*) претјерана не ваља“ (Шоћ, Р.

САНУ); „Осећам старост, ломи ме тешкоћа! ... | Ал ће тек, видим, напад и *леноћа* (*леност*) | Узета чула моја искидати“ (Јовановић. В. М., Р. САНУ); „Немамо нужде говорити овде о познатој *злбноћи* (*злбност*) једног каприциозног енглеског поданика“ (Грујић Ј., Р. САНУ); „У овоме мјесту ... нема ни *живоће* (*живост*) ума, ни дјевичанства“ (Стојановић И., Р. САНУ), и сл.

Према свему изложеном, можемо закључити да се развој именица на **-ота** и **-оћа** у српском језику одвијао кроз следеће фазе:

1) И поред готово подједнаке заступљености именица на **-ота** и **-оћа** у народном језику Вуковог времена, сам чин избора само једног творбеног типа, (именица на **-ота**) у текст *Светиог њисма*, сведочи о постојању семантичких разлика између њих. Именице на **-ота**, још пре настанка конкурентних именица на **-оћа** потпуно изграђен и функционалан творбено-семантички тип, узете су у основу књижевног језика Вуковог времена са већом спремношћу него што је то учињено чак и са именицама на **-ост**. У овој фази свога развоја, именице на **-ота** (које се типично граде од неизведених и секундарних простих придева) у систему апстрактних именица су доминантне, и изражавају све типове особина, при чему њихова полисемна структура показује развој од основног значења ДУХОВНИХ ОСОБИНА, према секундарним значењима ТЕЛЕСНИХ И ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА. Овај развој одговара општем функционално-стилском контексту њихове употребе.

2) Током времена, именице на **-ота** у језичкој употреби су редуковале своја значења на домен ПОЗИТИВНИХ ДУХОВНИХ И ТЕЛЕСНИХ ОСОБИНА, и то само у посебним функционално-стилским условима: судећи према њиховом значењу и употреби, именице на **-ота** које настају у овом времену користе се као изражајна средства књижевноуметничког стила. Важно је истаћи и то да се као основна препрека ширини у значењу и употреби нових именица на **-ота** у српском језику наметнула конкуренција са другим, доминантнијим творбеним типовима, пре свега на **-ост** и на **-оћа** (у творби именица са значењем људских особина), као и на **-ина** (у творби именица са значењем физичких особина), при чему код читавог творбено-семантичког типа долази до диференцијације значења према другим творбеним типовима, а самим тим и до смањења његове продуктивности.

3) Иако именице на **-оћа** нису прихваћене као саставни део Вуковог језика, на основу грађе из *Рјечника* о овим именицама ипак можемо закључити да широку полисемну структуру и вишу фреквенцију употребе (а то је у пуној мери показала грађа из савременог језика) поседују оне именице изведене од основе простих и секундарно

простих придева. Ове именице типично имају основно значење ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА које се, метафоричним путем, у секундарним реализацијама преноси на контекст ДУХОВНИХ ОСОБИНА.

4) Пораст творбене продуктивности именица на **-оћа** према изложеном семантичком обрасцу везан је за другу половину 19., односно почетак 20. века. Непосредно после овог периода, средином 20. века, развој именица на **-оћа** нагло бива потиснут експанзијом других творбених типова апстрактних именица, пре свега оних на **-ост** и **-ина**.

Ипак, у конкуренцији са именицама на **-ост**, именице на **-оћа** задржане су у већем броју случајева него именице на **-ота**. Делом, за ово су одговорни и фонетско-морфолошки разлози. Наиме, групе ***-стост**, ***-дност** и сл. теже су за изговор од група **-стоћа** и **-дноћа** и сл., поготово ако се испред њих нађу самогласници под акцентом, исп: *ѿусѿоћа* (:*ѿусѿ-осѿ), *ѿрудноћа* (:*ѿрудн-осѿ), *јадноћа* (:*јадн-осѿ), *једноћа* (:*једносѿ), *ѿлесноћа* (:*ѿлесносѿ), *ѿоѿешкоћа* (:*ѿоѿешкосѿ), *ѿразноћа* (:*ѿразносѿ), *ѿрезноћа* (:*ѿрезносѿ) и сл.

Табела 2: Реализација значења именица на **-оћа** и **-оѿа** у Вуковом и савременом српском језику у односу на сисѿем особина

ЗНАЧЕЊЕ ↓	Именице на -ота		Именице на -оћа	
	У Вуковом језику	У савременом језику	У Вуковом језику	У савременом језику
ПОЗИТИВНА ДУХОВНА ОСОБИНА (СТАЊЕ)	◆	◆	(◇) ; (◆)	◇ ; (◆)
НЕГАТИВНА ДУХОВНА ОСОБИНА (СТАЊЕ)	◆	◆	(◇) ; (◆)	◇ ; (◆)
ПОЖЕЉНА ТЕЛЕСНА ОСОБИНА (СТАЊЕ)	◇ ; ◆			(◆)
НЕПОЖЕЉНА ТЕЛЕСНА ОСОБИНА (СТАЊЕ)	◇ ; ◆		(◆)	(◆)
ЧУЛНО САГЛЕДИВА ФИЗИЧКА О.	◇		(◆)	◆

Легенда: ◆ – основно значење;

◇ – секундарно значење;

(◆); (◇) – значење које је непотврђено у целини књижевног језика.

8. Међусобни однос значења и употребе типичних именица на **-ота** и **-оћа** у савременом српском језику (према грађи из описних речника САНУ и МС)

У досадашњем делу рада, разматрали смо творбене и семантичке аспекте именица на **-ота** и **-оћа** за сваки тип понаособ. У наставку рада, настојаћемо да истражимо међусобне везе ових именица у контексту језичке употребе, односно да предочимо природу односа који постоји између њих. У ту сврху, као предмет анализе су узете оне именице које су типични представници оба творбена типа, што значи да њихова употреба није везана за дијакрони или стилски контекст језичког развоја. При томе нас је чињеница да ове именице почивају претежно на неизведеним и секундарним простим придевима, који имају развијену полисемну структуру, условила да истраживање базирамо пре свега на семантичким аспектима тога односа.

У претходним одељцима рада изнели смо две хипотезе о значењу и употреби именица на **-ота** и **-оћа** у српском језику чија провера ће се показати битном за утврђивање њиховог међусобног односа:

- Развој полисемне структуре код именица на **-ота** које чине типичне представнике ове групе полази од основног значења ЛЈУДСКЕ (ДУХОВНЕ, ТЕЛЕСНЕ) ОСОБИНЕ, и креће се према значењу ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ; док је код именица на **-оћа** – обрнуто;

- Због овог разлога, именице на **-ота** са значењем ЛЈУДСКИХ ОСОБИНА показују тенденцију ка општем позитивном значењу, а именице на **-оћа** – ка општем негативном значењу.

Изнесене хипотезе проверили смо на следећи начин. Из прикупљене грађе (све именице на **-ота** и **-оћа** у фиксираним речницима САНУ и МС) најпре смо издвојили два низа парова. **Први низ парова** сачињавале су именице које деле заједничку творбену основу, и које чине творбене синониме (нпр. *доброџа* – *доброћа*); док су **други низ парова** сачињавале именице изведене од придева који стоје у антонимском односу (нпр. *лејоџа* – *ружноћа*).

Пракса лексикографске обраде **првог низа парова** у описним речницима САНУ и МС посведочила је да ће развијенију полисемну структуру, у којој можемо идентификовати метафоричке и метонимијске трансформације основног значења, у највећем броју случајева показати само један члан тога пара: онај који има шири контекст језичке употребе и поткрепљен је са већим бројем примера, док ће се други члан упућивати на њега (или на неки други творбени тип). Претпоставили смо да развој полисемне

структуре једног члана именичког пара у односу на други зависи од семантичког модела који је представљен у првој хипотези. Стога је поредбена анализа развоја значења ових именица, изложених у речницима САНУ и МС, послужила за проверу прве хипотезе. Наиме, претпоставили смо да именице на **-ота** које имају ОСНОВНО ЗНАЧЕЊЕ ЉУДСКЕ ОСОБИНЕ поседују развијенију полисемну структуру од њихових творбених парњака на **-оћа**; као и то да именице на **-оћа** које имају ПРИМАРНО ЗНАЧЕЊЕ ФИЗИЧКЕ, ЧУЛНО САГЛЕДИВЕ ОСОБИНЕ поседују развијенију полисемну структуру од њихових творбених парњака на **-ота**.

Основна претпоставка у анализи **другог низа парова** била је да, у сфери ЉУДСКИХ ОСОБИНА, именице на **-ота** теже ка позитивном, а именице на **-оћа** – ка негативном значењу. Према овоме, провера друге хипотезе састојала би се у потврди претпостављеног стања у другом низу парова. Именице на **-ота** у овом низу требало би да имају позитивно значење, и обратно: именице на **-оћа** требало би да имају негативно значење.

На основу семантичке анализе наведених парова, засноване на њиховим лексикографским дефиницијама, били смо у стању да сагледамо семантичке, а делом и стилистичке специфичности односа оба творбено-семантичка типа у српском језику.

8. 1. Именице које деле заједничку творбену основу

Судећи према описним речницима САНУ и МС, код именица на **-ота** и **-оћа** са заједничким творбеним основама сусрећемо се са следећим начинима дефинисања.

Значење именица на **-оћа** упућује се на значење именица на **-ота** (или на значење других творбених типова, најчешће именица на **-ост**) онда када се обе именице граде од придева који типично означавају ЉУДСКУ ДУХОВНУ ОСОБИНУ. Истовремено, значење именица на **-ота** које се граде од ове основе шири се, очекивано, према значењу ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ, као њене метонимијске конкретизације. При томе, значење именице *јакоџа*, данас у потпуности конкретизовано, имплицира постојање духовне особине која је некада стајала у њеној семантичкој основи; док је код именице *нагоџа*, која се у Р. САНУ упућује на именицу *нагосџ*, подразумевано значење *џоџијуне оџвореносџи*, *нескривеносџи* (*мисли, осећања, сџања сџвари и сл.*). Уп. следеће парове:

благоџа: 1. в. *благосџ* (1). 2. оно *шџо* је благо, *џријџиносџ*, *уџдносџ* (Р. САНУ) ↔ **благоћа**: в. *благосџ*;

доброћа: **1. а.** особина онога који је добар, онога што је добро, човекољубивости, благости, њлеменићности, хуманости **б.** њажња, њредусрећљивости, њубазности **2.** добро дело, њлеменић њосћућак, добротинство **3. а.** вредности, каквоћа (уоћићиће); њоћребан квалитет, исћравности **б.** добра сћрана, њозићивности, врлина; користи. **4.** заст. в. добро (1) **5.** заст. сћвар од вредности, драгоцености, благо **ИЗР. имати доброту** варв. бићи добар, њубазан; (у иронији) изволейи, благоизволейи (Р. САНУ) ↔ **доброћа:** в. доброћа (1–3);

јакотћа: **1.** (и ж) **а.** јака, снажна особа **б.** погрд. и ир. слаба, нејака особа **2.** јак, снажан во (Р. САНУ) ↔ **јакотћа:** в. јачина;

милотћа: **1. а.** осећање задовољства, угодности, њријатћности, радостии, мира **б.** оно што изазива њакво осећање **2.** (у прилошкој служби) лейо, дивно, красно (Р. САНУ) ↔ **милотћа:** в. милина; исп. милотћа;

наготћа: **1.** в. нагости (1 и 2) **2.** сћтање онога што је необрасло расћићњем, оголелостии, голет **ИЗР. до наготе, у свој (својој) наготи** в. нагости (изр.) (Р. САНУ) ↔ **наготћа:** в. нагости (1а);

сћрахотћа: **1.** сћрах **2.** оно што изазива сћрах, ужас, грозу, сћравило **3.** сћраина мука, њаћња **4.** (у прилошкој служби) јако, сћраино (Р. МС) ↔ **сћрахотћа:** покр. в. сћрахотћа;

грозотћа: особина онога што је грозно, ужас, сћрахотћа (Р. САНУ) ↔ **грозотћа:** покр. в. грозотћа.

Са друге стране, значење именица на **-ота** упућује се на значење именица на **-оћа** (или значење других творбених типова) онда када се обе именице граде од придева који као примарно означавају ФИЗИЧКУ ИЛИ ТЕЛЕСНУ ОСОБИНУ. При том, именице на **-оћа** са овим значењем, очекивано, шире своју дефиницију метафоричким путем према значењима ДУХОВНИХ ОСОБИНА ИЛИ СТАЊА; а склоне су и МЕТОНИМИЈСКОЈ КОНРЕТИЗАЦИЈИ ОСНОВНИХ ЗНАЧЕЊА. Уп. следеће парове:

белоћа: **1.** в. белина (1–4). **2.** (само ијек.) нар. мед. *врста болести* **а.** њогоршање ране **б.** црвени ветћар (Р. САНУ) ↔ **белотћа:** в. белина (2);

груботћа: **1.** в. грубости (1) **2.** груб, ружан изглед, ружноћа (Р. САНУ) ↔ **груботћа:** в. груботћа;

самотћа: **1.** сћтање одвојености од њуди, осама, усамљености **2.** забачено, њусто, ненасељено место или крај (Р. МС) ↔ **самотћа:** самотћа;

шесноћа: 1. особина, стање онога што је шесно, скученост просора, шескоба 2. фиг. невоља, мука, шегоба; сиромаштво, оскудица (Р. МС) ↔ **шесноша:** шесноћа; **грдоћа:** 1. в. грдост (1) 2. покр. ружан поштујак, неваљалство (Р. САНУ) ↔ **грдоша:** в. грдост (1); **глувоћа:** 1. особина онога ко је глув; недостигајак чула слуха, неспособност примања звучних уписака 2. фиг. пошћуни мир, шшина; учмалост, мриво ИЗР. душевна **глувоћа** неспособност распознавања звукова и разумевања речи (Р. САНУ) ↔ **глувоша:** в. глувоћа, и сл.

Значење именица на **-ота** и **-оћа** подударно је у случају када обе именице стоје као секундарни облици других творбених типова, на чије се значење у дефиницијама упућују. Тако се на значење конкурентних именица на **-ина** упућују именице са значењем типичних ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА: *брзоша* и *брзоћа*, *врелоша* и *врелоћа*, *густоша* и *густоћа*, *шхоша* и *шхоћа*, *чврстоша* и *чврстоћа*, *мокроша* и *мокроћа*, *облоша* и *облоћа*, *оштроша* и *оштроћа*; а на творбене еквиваленте на **-ост** – именице са значењем ЛЈУДСКИХ ОСОБИНА: *глушоша* и *глушоћа*, *слабоша* и *слабоћа*. Спорадично, именице на **-оћа** и **-ота** са заједничком основом упућују се на значење апстрактних именица експресивне конотације: на творбене еквиваленте на **-отиња** именице *босоша* и *босоћа*; на **-оба** – *шегоша* и *шегоћа*; а на **-ило** – *слејоша* и *слејоћа*, односно *бесноша* и *бесноћа*.

Према свему изложеном, међусобни семантички однос именица на **-ота** и **-оћа** које имају заједничке основе можемо приказати табеларно:

Табела 3: Однос основног и секундарног значења код именица на **-оша** и **-оћа** са заједничким основама

ЗНАЧЕЊЕ	-ота	-оћа
↓ Л. О. - ДУХОВНА	Основно значење	Секундарно значење
Л. О. - ТЕЛЕСНА	↓ Секундарно значење	↑ Основно значење
ЧУЛНО САГЛЕДИВА Ф. О.		

8. 2. Именице са основама у антонимском односу

Преглед именица на **-ота** и **-оћа** чије творбене основе стоје у антонимском односу потврдио је претпостављени развој њихових општих семантичких тенденција у српском

језику. Ове именице се, сходно значењу придева у својој основи, поларизују према двома супротстављеним крајњим вредностима, при чему се именице на **-ота** већином групишу око значења позитивних особина или стања, а оне на **-оћа** – око негативних.

Семантички однос „позитивна особина : негативна особина“, заступљен у паровима именица на **-ота** и **-оћа** које у основи имају придеве у антонимском односу, у извесној мери је постао саставни, прототипични део значења ових творбених типова. То потврђују следећи парови, који су на овај начин супротстављени и у основном, и у пренесеном значењу:

лејоџа (красоџа) : ружноћа – „Његове се ... очи ... задржаше на високој жени ... ретке *лејоџе*“ (Васић Д., Р. САНУ) : „Намерно истиче ... одвратну *ружноћу* старачке голотиње“ (Ђилас М., Р. МС);

џојлоџа : хладноћа – „Бијаше ... угодно препуштати се ... *џојлоџи* срца“ (Шегедин П., Р. МС) : „Осетих да ме боли њена *хладноћа*“ (Лазаревић Л., Р. МС);

сувоџа : мокроћа – „Како је лијепо ... спавати на меку, у *сувоџи* и топлини“ (Матавуљ С., Р. МС) : „Лијево са брда запљускује *мокроћа* и хладноћа, а киша пада“ (Прибићевић М., Р. САНУ);

јасноџа : нејасноћа – „И кад прокорача ко, неком *јасноџом* одјекну му кораци“ (Настасијевић М., Р. САНУ) : „Много је недозвољене *нејасноће* у овој књизи, и још више лијепог и звучног празнословља“ (Димитријевић М., Р. САНУ);

мудроџа : глуроћа – „Зашто живим? Зашт’ сам створен? | Где ј’ *мудроџе* наше корен?“ (Поповић М., Р. САНУ) : „[Види се] све што лакрдија и *глуроћа* могу накарадно и неотесано да шапну мозгу богатог блесана“ (Богдановић М., Р. САНУ);

благоџа : грубоћа – “И у сред ове *благоџе*, тишине и неког полудремежа искрсне он“ (Станковић Б., Р. САНУ) : „Мере за поправку никад не прелазе у *грубоћу*“ (Милојевић С., Р. САНУ).

мекоџа : џврдоћа: „Из целе тебе избијала је топлина, *мекоџа* и неки чудан опојан мирис“ (Станковић Б., Р. САНУ) : „*Тврдоћа* његове воље ... свакоме [је] задавала муке док је био дјететом“ (Павловић М., Р. МС).

Поред наведених, у речницима САНУ и МС јављају се још и парови *бисџроџа : муџноћа* и *вредноџа : леноћа*, који подржавају претпостављено стање.

Ипак, свесни смо чињенице да поред облика *сувоџа* постоји и облик *сувоћа*, да поред облика *благоџа* Р. САНУ бележи и облик *благоћа*, да поред *грубоћа* у Р. САНУ постоји и *грубоџа*, и сл. Међутим, не сматрамо да ови дублетни облици нарушавају изложену хипотезу, и то из више разлога.

Прво, и сагласно ономе што смо утврдили о односу значења именица на **-ота** и **-оћа** у српском језику, именице *сувоџа* и *сувоћа*, на пример, одражавају две могуће перцепције сувог, позитивну (*сувоџа*) и негативну (*сувоћа*). Уп. примере: „Свако вече на његовој постељи стоји сува преобука; кад стигне, засут морским валима ... да му одмах *сувоџом* окрепи тело“ (Нушић Б., Р. МС) : „Нека *сувоћа* засјела му је у грлу“ (Петровић П., Р. МС); „[Цвеће] је умирало у *сувоћи* септембарског сунца“ (Ускоковић М., Р. МС).⁴⁶ И друго, именице *сувоџа* и *сувоћа* диференцирају се у оваквој подели и на плану основног значења: *сувоџа* означава РАСПОЛОЖЕЊЕ говорника, а *сувоћа* ФИЗИЧКУ ОСОБИНУ.

Са друге стране, дијахрони преглед дублетних облика од Вуковог до савременог српског језика открива да до творбе дублетних именица на **-оћа** са значењем позитивне особине долази тек у каснијој фази развоја српског језика, када оба творбено-семантичка типа почињу да се своде на један: именице на **-оћа**. Насупрот овоме, у *Рјечнику* су нађени забележени само облици: *хладноћа*, али не и **хладноџа*; *сувоџа*, али не и **сувоћа*; *јасноџа*, али не и **јасноћа*; *мудроџа*, али не и **мудроћа*; *грубоћа*, али не и **грубоџа*, и сл. Према томе, именице које воде порекло из Вуковог *Рјечника* одражавају, а не нарушавају утврђено стање.

Табела 4: Однос значења код именица на **-оџа** и **-оћа** са основама у антионимском односу

ЗНАЧЕЊЕ ↓	Именице на -ота	Именице на -оћа
Љ. О. - ПОЗИТИВНА ДУХОВНА	◆	
Љ. О. - НЕГАТИВНА ДУХОВНА		◆
Љ. О. - ПОЖЕЉНА ТЕЛЕСНА	◆	
Љ. О. - НЕПОЖЕЉНА ТЕЛЕСНА		◆

⁴⁶ Однос између позитивне, односно негативне перцепције особине која је обележена припадајућим суфиксима **-ота**, односно **-оћа**, налазимо и у језику нове српске књижевности. У роману *Ойсада цркве св. Спаса* Г. Петровића, који чини део контролног корпуса рада, наишли смо на исти однос „позитивна : негативна перцепција“ при употреби именица *самоџа* и *самоћа*. Уп. примере: „И сањао је Сава манастир Студеницу, где је после свега желео да се повуче, да у *самоџи* подробно размисли о другим богоугодним делима“ : „Оба (прозора) широка колико жена у подне страхује од *самоће* и висока колико жена у подне трепери ишчекујући сусрет с вољеним“. Као што је из примера видљиво, употреба именице *самоџа* послужила је писцу за наглашавање специфичних функционалних услова њене реализације унутар једног 'вишег' стила.

9. Закључно разматрање

У Вуковом језику, однос именица на **-ота** и **-оћа**, видели смо, одређен је ставовима које према овим именицама заузима сам Вук. Он готово уопште не користи именице на **-оћа**, и тиме семантичко тежиште оба творбено-семантичка типа измешта на именице на **-ота** (што одсликава дијахроно стање у српском језику). Са друге стране, народни језик Вуковог времена сведочи о томе да је у то време већ постоје зачеци опозиције „ДУХОВНА ОСОБИНА (**-ота**) : ФИЗИЧКА (ЧУЛНО САГЛЕДИВА) ОСОБИНА (**-оћа**)“,⁴⁷ а делом и опозиције „позитивна особина (**-ота**): негативна особина (**-оћа**)“.

Временом, семантички однос именица на **-ота** и **-оћа** у српском језику се усложњава диференцијацијом према стилско-функционалном контексту њихове употребе, што се одражава и на њихов семантички план. Нове именице на **-ота** издвајају се као стилски маркиране јединице лексичког система, са прототипичним значењем ПОЗИТИВНИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА, и употребом само у језику књижевности. Са друге стране, именице на **-оћа** имају шири контекст употребе, већу продуктивност и већу неутралност у савременом језику. Међутим, и поред овога, специфичан семантички однос именица ова два творбена типа задржан је у савременом књижевном језику, а познавање тога односа (како показује језик добрих писаца – стилиста, попут М. Настасијевића, С. Винавера или Г. Петровића), представља саставни део неговане језичке културе његових говорника.

⁴⁷ Именице на **-ота** и **-оћа** са значењем ЕМПИРИЈСКИ УТВРДИВИХ ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА, у српском језику не постоје. Овај тип особина је, у савременом језику, у потпуности везан за семантички домен именица на **-ост**.

ИМЕНИЦЕ НА -ИНА

1. Уводно разматрање

Број именица које су у српском језику изведене суфиксом **-ина** веома је велики. Тако, С. Бабић фиксира 35 различитих суфикса за грађење речи који се завршавају на творбени формант **-ина** (Бабић 1986: 215) што, судећи према *Обратном речнику* М. Николића, чини преко 2.000 именица изграђених овим суфиксом у српском језику. Са друге стране, семантички посматрано, ове именице не могу се сврстати у једну целину, будући да суфиксалну компоненту **-ина** садржи више наставака који имају засебан семантички статус.

То потврђује и П. Скок (1971: I), који набраја чак седам различитих значења именица изведених овим суфиксом, од којих је значење „придевских апстраката“ на последњем, седмом месту. Узимајући све ово у обзир, И. Клајн (2003²: 95) налази за сходно да, уместо о једном, говори о два суфикса **-ина**: **-ина¹**, са „више разних значења међу којима је најтипичније [апстрактно] значење особине“, и **-ина²**, са аугментативним значењем (у које спадају и именице на **-штина** (са подваријантама **-инштина**, **-уштина** и **-овштина**) од именичких основа. Будући да изложена подела, на семантичком и творбеном плану подједнако, постоји у српском језику још од Вуковог времена, ми ћемо поменути две семантичке групе апстрактних именица на **-ина** разматрати засебно. У овом делу рада, бавићемо се, дакле, само апстрактним именицама изведеним од придева, које се завршавају на **-ина¹**, и имају АПСТРАКТНО ЗНАЧЕЊЕ ОСОБИНЕ.

Према И. Клајну (2003²: 95), ЗНАЧЕЊЕ ОСОБИНЕ најтипичније је код деадјективних именица на **-ина¹**. Иако би се, на основу ове констатације, могло претпоставити да тих именица уједно у језику има и највише, то ипак није тако. У поређењу са другим творбеним подтипovima који се граде уз помоћ овог суфикса, творбени модел „(описни) придев + **-ина**“, иако типичан, много је мање продуктиван од осталих модела изведених истим наставком. Рачунајући међу апстрактне и именице у чијој је основи број (*и́рећина*, *и́рвина*), односно прилог (*множина*), из Вуковог језика ексцерпирани смо свега 78 апстрактних именица на **-ина** са општим значењем особине. Из корпуса савременог језика, представљеног у Р. САНУ и Р. МС, ту грађу смо допунили свега са још 11 именица.

Приликом ексцерпције грађе, имали смо у виду чињеницу да апстрактне именице на **-ина** поседују формална дистинктивна обележја која их одвајају од осталих именица изведених истим наставком. Као прво дистинктивно обележје истиче се секундарно

творбено средство: краткоузлазни акценат на првом слогу суфиксалног наставка: *ширина*, *белина*, *дебљина*, *жестина* итд.⁴⁸ И као друго, творбена основа именица на **-ина** готово увек је придев, и то прост или секундаран прост придев. Апстрактних именица на **-ина** изведених од сложених придева готово и да нема: чињеница која је из прикупљене грађе, даљим творбено-семантичким филтрирањем, помогла да се издвоје именице које спадају у исту акценатску парадигму, али не задовољавају семантичке критеријуме: са сложеним придевима у основи и конкретним, збирним значењем: *дрвенина*, *сребрина*, *сџакленина*, *шаренина*, *шестенина*; односно са радним глаголским придевима у основи и, такође, конкретним значењем: *најрслина*, *најуклина*, *јромрзлина*, *израслина* и сл.

Као што смо већ споменули у Уводу, неравномеран однос изразито слабе творбене продуктивности именица на **-ина** у односу на разгранатост њихових значења, одражен у слици њихове интензивне употребе у српском језику, нагнао нас је да термину **творбена продуктивност**, у току анализе, прикључимо и други термин, **семантичка продуктивност**. Увођењем овог другог термина признали смо чињеницу да се дијакрони развој творбено-семантичких типова у српском језику не мора одвијати само на квантитативном, већ да се одвија и на квалитативном плану. Наиме, поред основног значења, дефиниција именица на **-ина** у речницима САНУ и МС указује на њихов интензиван развој на плану конкретних, фигуративних и термилолошких значења.

2. Именице на **-ина** у Вуковом и савременом српском језику

2. 1. Творбена анализа

Будући да је број апстрактних именица на **-ина** у Вуковом и у савременом српском језику скоро исти, односно да се њихов развитак од Вуковог до савременог језика не креће у правцу проширивања овог творбено-семантичког типа новим члановима, представимо их заједно, као једну целину.

⁴⁸ Тако, на пример, именица *новина* у Вуковом (и савременом) језику има апстрактно значење само ако је наставак **-ина** под акцентом (уп. примере: „Христос уста из мртвијех, и би *новина* онима који умријеше“ (НЗ: 183) : „Године 1821. ја сам у Давидовићевијем *новинама* наштампао неколико нашијех народнијех приповиједака и загонетака“ (*Предговор Српским народним њриповјетикама*, стр. 1). У грађи ексцерпираној из Вуковог *Рјечника* пронашли смо свега два изузетка од овог акценатског модела: именице *ојачина* и *јијомина* (овој другој Вук, у загради, додаје секундарни облик: *јијомина*). У грађи из Р. САНУ и Р. МС, са изузетком именице *ојачина*, одступања од ове акценатске парадигме код апстрактних именица на **-ина** – нема. У Р. МС је забележен само облик *јијомина* за оба значења, конкретно и апстрактно: **1.** *јијом крај* и **2.** *особина онога шјо је јијомо, јијомост*.

2. 1. 1. Придевска образовања

а. У грађи из Вуковог језика има 34 именице на **-и́на** изведених од простих придева, што чини више од трећине прикупљене грађе: *белина* (са варијантама *бељина*, *билина*, *биљина*, *бјелина*), *младина*, *љуџина*, *врућина*, *брзина*, *вешџина*, *врлина*, *гусџина*, *жуџина*, *зрелина*, *џунина*, *џућина*, *чисџина*, *млачина* (*млак* + **и́на**), и сл. Међу именице ове творбене групе убројали смо и образовања од компаратива простих придева: *јачина*, *мекшина*, *мањина*, *дужина*, *крућина*.

Од набројаних именица, већина је ексцерпирана из *Рјечника*; 2 се појављују само у преводима Светог писма (*џунина*, *џућина*); а још 6 бележе савремени описни речници: *чврстџина*, *смеђина*, *мањина*, *стџрина*, *свежина*, *врелина*.

б. Апстрактних именица на **-ина** које у основи имају секундарни прости придев, у Вуковом језику има 35 (такође више од трећине прикупљене грађе): *висина*, *ширина*, *дубина*, *величина*, *џежина*, *бисџрина*, *ведрина*, *једрина*, *круџина*, *мокрина*, *облина*, *округлина*, *ошџрина*, *џоџлина* и сл. Међу именице ове групе такође смо убројали образовања од компаратива њихових основинских придева: *вишина*, *дубљина*, *дебљина*, *даљина*.

Именице *жуспџрина*, *џразнина* и *силина* остале су незабележене у Вуковом језику, и, судећи према хронологији примера из Р. САНУ и Р. МС, почињу да се употребљавају тек у 20. веку.

в. Из прикупљене грађе ексцерпирани смо 11 апстрактних именица на **-ина** које се граде од изведених придева, и то:

- 5 именица изведено је од придева на **-ак**: *горчина*, *низина*, *жидина*, *близина*, *гличина*;

- 5 именица је изведено од придева на **-ан/-ни**: *давнина*, *мучнина*, *сџарина*, *џамнина*, *главнина*;

- 1 именица изведена је од придева на **-ат**: *џлоснина*.

2. 1. 2. Друга образовања

Међу апстрактне именице на **-ина** убрајамо и изведенице од редних бројева: *џрвина*, *џрећина*, *чеџврџина*, *шестџина*; збирног броја: *двоџина*; прилога: *множина*, *околина*, *чесџина*; и заменице: *своџина*.

2. 2. Морфонолошка обележја

Према многобројним морфонолошким променама које настају на шаву између творбене основе и суфикса **-ина**, прикупљену грађу можемо поделити на следећи начин:

2. 2. 1. *Именице код којих у њворби не долази до њромене њворбене основе.* То су именице на **-ина** чије се творбене основе завршавају на следеће сугласнике: **-в** (*новина, кривина*); **-ст/-шт** (*вешѝина, густѝина, чврстѝина*); **-з** (*брзина*); **-ћ** (*врућина*); **-т** (*жсуѝина, љуѝина*); **-л** (*белина*); **-н** (*црнина, давнина*); **-м** (*ѝиѝомина*).

2. 2. 2. *Именице код којих долази до губљења неѝосѝојаног **-а-** у ѝоследњем слогу њворбене основе:* *бисѝрина* (од *бисѝар*), *добрина* (од *добар*), *једрина* (од *једар*), *модрина* (од *модар*), *мудрина* (од *мудар*), *мучнина* (од *мучан*), и сл.

2. 2. 3. *Именице код којих долази до губљења финалног слога њворбене основе:* *низина* (од *низак*), *ѝежсина* (од *ѝежсак*), *ширина* (од *широк*), *даљина* (од *далек*).

2. 2. 4. *Именице код којих долази до следећих гласовних ѝромена у ѝоку њворбе:*⁴⁹

а. Прва палатализација: *величина* (од *велик*), *млачина* (од *млак*); *дужина* (од *дуг*), *множсина* (од *мног-* + **-ина**); *ѝиѝина* (од *ѝих*).

б. Друга палатализација: *мнозина* (од *мног-* + **-ина**);

2. 2. 5. *Именице код којих долази до више гласовних ѝромена на једном месѝу у ѝоку њворбе, од којих је ѝрва губљење неѝосѝојаног **-а-**:* *гlačина* (од *гладак*), *горчина* (од *горак*), *ѝличина* (од *ѝлиѝак*), *жсичина* (од *жсидак*).

2. 3. Базични семантички модел апстрактних именица на **-ина**

Судећи према њиховим дефиницијама у описним речницима САНУ и МС (а, делом, и у Вуковом *Рјечнику*), апстрактне именице на **-ина** у српском језику поседују веома развијену полисемну структуру. Истовремено, овај творбено-семантички тип, како смо споменули, броји веома мало апстрактних лексема. Према томе, можемо закључити да су апстрактне именице на **-ина** у српском језику везане за семантички домен који од њих не захтева квантитативну, већ само квалитативну продуктивност.

⁴⁹ Овде нисмо убројали следеће именице које, у истом контексту, спомиње Г. Г. Тјапко (2005: 115): **1.** *крућина, ѝиѝина, дебљина* – због тога што се именице на **-ина** не граде од основног облика ових придева, већ од облика њихових компаратива (од *крући, ѝиѝи, дебљи*; а не од *крућѝ, ѝиѝ, дебео*); **2.** *белина, врлина, зрелина, милина, округлина* (од *бео, врео, зрео, мио, округао*) – јер је до њихове творбе извесно дошло пре краја XIII, односно почетка XIV века и преласка **л > о**. Ове именице на **-ина** чувају старе облике својих творбених основа, које су се завршавале на **-л**.

Дедуктивно посматрано, очигледно је да домен о коме је реч није везан за перцепцију ЉУДСКИХ ОСОБИНА, будући да велика семантичка разноликост и нијансираност људских особина, као што смо до сада имали прилике да видимо, захтевају творбене типове који су продуктивни и квантитативно (бројем лексема) и квалитативно (бројем њихових значења). Са друге стране, формално посматрано, именице на **-ина** не могу (барем примарним значењима) бити ангазоване ни у изражавању ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА КОЈЕ СУ САГЛЕДИВЕ ЕМПИРИЈСКИМ ПУТЕМ, будући да системи у којима се ове именице јављају захтевају велику квантитативну продуктивност нових чланова (уп. именице на **-ост** са овим значењем).

Стога се као једини закључак намеће то да, својим основним значењима, именице на **-ина** номинују систем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА У ЧИЈУ ЈЕ СПОЗНАЈУ УКЉУЧЕНА ПЕРЦЕПЦИЈА ЧУЛИМА.

Јасно је због чега семантички домен чулне перцепције, за који су именице на **-ина** везане, садржи ограничен број лексичких средстава уз помоћ којих се та перцепција изражава. Механизми чулне перцепције ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА везане су за појмовни апарат који оперише само са три основне просторне осе (вертикалном, хоризонталном, просторном); ограниченим дијапазоном најчешће коришћених боја (бело, црно, плаво, жуто, црвено, зелено и сл.); укуса (горко, слатко, љуто и сл.), итд. Са друге стране, новија лингвистичка истраживања когнитивно-психолошког усмерења све више расветљавају есенцијалну улогу механизма чулне перцепције у изражавању људских духовних особина или стања, односно друштвених односа међу људима (ових других најчешће према осам вертикалне димензије простора).⁵⁰ Имајући ово у виду, разумљиво је зашто описни речници САНУ и МС, и поред малог броја апстрактних именица на **-ина** са основним значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА, бележе велику разуђеност њихових значења: у лексичком систему, домен физичких димензија на деривационом плану се брзо исцрпљује, али је, са друге стране, ово надомештено његовим развојем на плану богаћења полисемне структуре већ постојећих лексичких јединица.

Све што је изложено потврђује базични семантички модел апстрактних именица на **-ина** у српском језику, изграђен груписањем њихових основних значења у семантичке целине.⁵¹ Путем овог модела, који је исти за Вуков и за савремени српски језик, настојали

⁵⁰ Докторска дисертација Катарине Расулић у целости је посвећена овом питању (Расулић 2004).

⁵¹ У литератури постоји више семантичких класификација речи које имају основно значење ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА. Једну од њих изнела је и Г. Г. Тјапко (2005: 119-120).

смо да презентујемо основну тематску организацију именица на **-ина** према типовима њихових основних значења, односно према врстама физичких особина које изражавају. На основу те организације, именице на **-ина**, као што ћемо видети, даље развијају своја секундарна значења, у виду метафоричних или метонимијских интерпретација основног.

Према својим основним значењима, именице на **-ина** деле се на три велике групе:

2. 3. 1. Именице са значењем ПРОСТОРНИХ ДИМЕНЗИЈА;

2. 3. 2. Именице са значењем ФИЗИЧКИХ, ЧУЛНО САГЛЕДИВИХ ОСОБИНА ПРЕДМЕТА;

2. 3. 3. Именице са значењем ПРОЦЕНЕ ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА ПРЕДМЕТА.⁵²

2. 3. 1. *Именице са значењем ПРОСТОРНИХ ДИМЕНЗИЈА.* Чланови ове семантичке групе уједно су и прототипни чланови апстрактних именица на **-ина**: *ширина, дужина, дубина, висина, величина, низина* и сл. Још у Вуковом језику, ове именице показују веома развијену полисемну структуру, која функционише како кроз њихова основна, просторна, тако и кроз њихова пренесена значења.

Примери (за основно значење у српском језику): „И измјери град трском на дванаест хиљада потркалишта: *дужина* и *ширина* и *висина* једнака је“ (НЗ: 266); „А друга падоше на каменита мјеста, гдје не бијаше много земље, и одмах изниклоше; јер не бијаше у *дубину* земље“ (НЗ: 18); „Затреперише звијезде, необичне *величине*“ (Јакшић Ђ., Р. САНУ); „Ово поље ... је родно, и добро обрађено. Само га, због *низине*, плави вода“ (Милићевић М. Ђ., Р. САНУ), и сл.

2. 3. 2. *Именице са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА КОЈЕ СЕ ПЕРЦЕПИРАЈУ ЧУЛИМА.* Према своме основном значењу, ове именице се могу поделити у следеће подгрупе:

а. Са значењем ОБЛИКА: *гlačина, облина, округлина, ошћрина, йличина, йлоснина, дебљина*;

б. Са значењем БОЈЕ: *белина, жућина, црнина, модрина, смеђина*; односно визуелог утиска који се постиже градирањем степена видљивости: *ћавнина, бистћрина, ведрина*;

⁵² Именице на **-ина** са основним значењем ДУХОВНИХ ОСОБИНА у српском језику нису нарочито бројне. Именице *вешћина, врлина, мудрина* деле заједничко обележје позитивне особине; а именице *жесћина* и *ојачина* – негативне. Судаћи према контролном корпусу, у језику се чешће користе њихови творбени еквиваленти на **-ост**, **-оћа** или **-ота**, тако да се њима нећемо подробније бавити у наставку рада.

в. Са значењем ТАКТИЛНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ ПРЕДМЕТА: *мекшина, мокрина, њреџилина, њежсина*; односно ГУСТИНЕ (КОНСИСТЕНЦИЈЕ) ПРЕДМЕТА: *гусџина, жсидина, њврдина*; или његове ТЕМПЕРАТУРЕ: *џоџлина, вруђина, врелина*;

г. Са значењем УКУСА: *горчина, љуђина*;

д. Са значењем ЗВУКА: *џиђина*.

Примери (за основна значења у српском језику): „Насити ме *горчином*, опоји ме пеленом“ (СЗ: 699); „Он обрађа вјетар у *џиђину*, и вали његови умукну“ (СЗ: 542); „Крупна су слова боља и лакша за читање, а особито чини се веђа књига (јер знаш, да наши људи књигу по *дебљини* цијене)“ (Вук, Р. САНУ); „У *џиђини* поподнева, пуна првих плодова по вођкама и *бјелине* процвалих багремова ... дошла је ... жена“ (Симић Н., Р. САНУ); „Осјете ... слатку *округлину* тврдых дојки“ (Симић Н., Р. МС); „При косидби трава за сено треба узимати у обзир *гусџину* као и врсте трава“ (Пелагић В., Р. САНУ); „Уложио је сву *ошиђрину* свога мача да спаси круну“ (Шеноа А., Р. МС); „*Љуђина* рена, роткве ... белог и црног лука долази отуда, што се у том биљу налази доста сумпора“ (Матић Г., Р. САНУ), и сл.

2. 3. 3. Именице са значењем (ПР)ОЦЕНЕ ОСОБИНА ПРЕДМЕТА, СТАЊА И ПОЈАВА ИЗ ГОВОРНИКОВОГ ОКРУЖЕЊА. Својства предмета који се означавају овим именицама утврђују се само приближно, путем следећег низа субјективно утврђених, и стога релативних ВРЕДНОСНИХ ОЦЕНА:

а. КОЛИЧИНЕ ИЛИ ОБИМА ПРЕДМЕТА: *круђина, сиђина, малина*;

б. КВАЛИТЕТА ПРЕДМЕТА: *јаловина, џрулина, свежсина, једрина, зрелина, гњилина*;

в. ПРОСТОРНЕ ДИСТАНЦЕ ГОВОРНИКА ОД ПОСМАТРАНОГ ПРЕДМЕТА: *близина, даљина*;

г. ПРИПАДНОСТИ ПРЕДМЕТА ГОВОРНИКУ: *свођина, џуђина*;

д. КРЕТАЊА ОБЈЕКТА У ОДНОСУ НА КРЕТАЊЕ ГОВОРНИКА: *брзина, хиђрина*;

ђ. (НЕ)ИСПУЊЕНОСТИ ПРОСТОРА ПРЕДМЕТИМА: *ђунина, џразнина, шуђлина*;

е. СТАРОСТИ ОСОБЕ ИЛИ ПРЕДМЕТА У ОДНОСУ НА СТАРОСТ ГОВОРНИКА: *младина, сђарина, новина*; односно ПРОЦЕНЕ ВРЕМЕНСКЕ ДИСТАНЦЕ: *давнина*;

ж. ГОВОРНИКОВОГ ПРИРОДНОГ ОКРУЖЕЊА: *дивљина, џиђомина*;

з. ПРИБЛИЖНОГ ОДНОСА ДЕЛА ЦЕЛИНЕ ПРЕМА ЦЕЛИНИ: *ђрвина, двођина, џређина, чеђврђина, шеђина, множсина, веђина, мађина, главнина*.

Примери (за основна значења у српском језику): „Сунце ... греје благо и топло и растапа оштру јутарњу *свежину*“ (Ранковић М., Р. МС); „Звона бродска се однекле чују

из *даљина* и *близина*“ (СКГл., Р. САНУ); „И проносио се, *брзином* ветра, оштри шапат жена“ (Миндеровић Ч., Р. САНУ); „Положише га на влажну свилену траву која је одисала *младином*“ (Ђоровић С., Р. САНУ); „Његове позоришне оцене веома изненађују *новином* критичаревих погледа“ (Продановић Ј., Р. МС); „Урвине стоје порушених двора, | К’о н’једи спомен минулих *давнина*“ (Шантић А., Р. МС), и сл.

Разлика у значењу између именица друге и треће семантичке групе почива у следећем: за разлику од именица са значењем ЧУЛНО ПЕРЦИПИРАНИХ ОСОБИНА, које припадају другој групи, именице треће групе (којима се номинују ВРЕДНОСНЕ ОЦЕНЕ) немају прецизно утврђену вредност у односу на предмете и појаве које номинују, већ она варира у зависности од система вредности који је утемељен код говорника (или групе говорника) једног језика. Стога се значење именица треће групе пре базира на процени својстава појава у говорниковом окружењу, него на њиховој актуелној чулној перцепцији. Из овог разлога, већина именица које припадају трећој групи обликује антонимске парове у склопу семантичких микроцелина којима припадају: *близина* : *даљина*; *дивљина* : *ишћомина*; *зрелина* : *ирулина* и сл., између чијих крајности се формира суд о посматраном предмету. Карактеристичан случај представљају именице *већина* и *мањина*, које су изграђене додавањем наставка **-ина** на облике компаратива придева *већи* и *мањи* (Тјапко 2005: 115-116), што нарочито потцртава контекст њихове субјективне употребе.

3. Преглед развоја полисемне структуре апстрактних именица на -ина у Вуковом језику

Грађа која је ексцерпирана из Вуковог језика, својом дефиницијом из *Рјечника* и контекстом употребе, указује на два типа трансформација основног значења апстрактних именица на **-ина** у српском језику.

Први тип трансформација представљен је метафоричним померањем основног значења на оси ’конкретно → апстрактно’, уз помоћ којих ове именице, са примарним значењем ФИЗИЧКИХ, сада означавају ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ ИЛИ СТАЊА, нпр. *дубина душе* (у савременим описним речницима САНУ и МС, ово померање се региструје као фигуративност).

Други тип трансформација представљен је МЕТОНИМИЈСКИМ КОНКРЕТИЗАЦИЈАМА основног значења на оси ’апстрактно → конкретно’, уз помоћ којих именице на **-ина** постају супституција за појмове из материјалног света, нпр. *белина* у значењу *белог илаина*.

Важно је истаћи следећу чињеницу: поменути два типа трансформација нису подједнако заступљена у различитим сегментима грађе ексцерпираних из Вуковог језика. Метафоричне трансформације према значењима ДУХОВНИХ ОСОБИНА својствене су високо стилизованом тексту превода *Светлог њисма*; а метонимијске трансформације према КОНКРЕТНИМ ЗНАЧЕЊИМА – прагматизму народног језика, који је остао фиксиран у *Рјечнику*. Овакво стање оцртава веома видне разлике између народног језика и језика *Светлог њисма*, због чега је и било неопходно приказати их одвојено.

И још нешто. Савремени српски језик, судећи према описним речницима САНУ и МС, наставља развој два описана правца обогаћивања семантичке структуре апстрактних именица на **-ина**, о чему сведочи мноштво њихових секундарних значења, која се групишу око поменутих трансформација. (У савременом језику постоји и трећи вид развоја основног значења именица на **-ина**, у правцу њихове ТЕРМИНОЛОГИЗАЦИЈЕ – што представља појаву којом смо се, у посебном одељку рада, нарочито позабавили). Па ипак, у описним речницима САНУ и МС, фигуративна значења ових именица се обрађују као део природног развоја њихове полисемне структуре, што значи да нису маркирана квалификаторима било које врсте; док се, за разлику од њих, њихова конкретна значења често квалификују као застарела или покрајинска. Ову појаву сматрамо одразом стања из Вуковог времена, где се конкретна значења ових именица јављају, готово искључиво, у народном језику.

3. 1. Именице на **-ина** у служби изражавања ДУХОВНИХ ОСОБИНА

У овој служби, судећи према фреквенцији њихове употребе, нарочито су ангажоване именице са основним значењем ПРОСТОРНИХ ДИМЕНЗИЈА, као и, у мањој мери, именице са основним значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА. Ради боље експликације њихових значења, преузели смо одговарајуће дефиниције из речника САНУ и МС. Уп. примере:

величина: *знаменијосѿ, слава* (Р. САНУ 1. б.) – „И сви се дивљаху *величини* Божијој“ (НЗ: 73);

дубина: *дубљи смисао, биѿ, срж, сушѿина* (Р. САНУ 3. фиг.) – „О *дубино* богаства и премудрости и разума Божијега!“ (НЗ: 166);

висина: *духовна узвишеносѿ* (Р. САНУ 1. фиг.) – „Понижени брат нека се хвали *висином* својом“ (НЗ: 235); „Докле достигнемо сви у јединство вјере и познање сина Божијега ... у мјеру раста *висине* Христове“ (НЗ: 201);

горчина: неугодно осећање изазвано тешком душевном патињом (Р. САНУ 3. фиг.);
љутина: гнев, срдийоси, бес (Р. САНУ 2.): „Свака горчина, и гњев, и љутина, и вика и хула, да се узме од вас, са сваком пакошћу“ (НЗ: 201), и сл.

3. 2. МЕТОНИМИЈСКЕ КОНКРЕТИЗАЦИЈЕ именица на **-ина**.

Судећи према прикупљеној грађи, метонимијским конкретизацијама су најподложније именице са основним значењем (ПР)ОЦЕНЕ ОСОБИНА ПРЕДМЕТА. Дефиниције ових именица као конкретних, као и цитирани примери, преузети су из *Рјечника*:

новина: *шћо год ново, нїр. воће шћо се ове године їрви їуї окуси; уойшїе нова сївар* – „Боже помози! нове новине од нове године (обичај је рећи кад који први пут хоће да окуси од какове миве)“;

младина: **1.** нов (млад) месец, више него мена, гоїово їрва чейїрї; **2.** млади људи, *младићи* – „Моја млада *младино*“;

сїарина: **2.** сїари човек, сїарац – „Мој сїарино!“;

шуйљина: шуйљак, лудак – „Баш си права шуйљина“;

ведрина: *леїо време* – „Дај ми Боже од Дрине *ведрине*, | Југовине од Херцеговине“;

їамнина: *їама, мрак* – „Момче ми промче кроз село, | *Тамнина* бјеше, не виђе“;

гњилина: **1.** сївар гњила, шћо је гњило у чега; **2.** део од воћа који умекне;

шестїина: **2.** шестї сївари од једне врстїе уједно;

чисїина: **1.** оїворено, ничим заклоњено їоље – „Паљика, мјесто гдје је шума изгорела па остала *чисїина*“; **2.** (у Сријему и у Бачкој) сама (*чисїа*) шеница.

У савременом српском језику, код именице *сїарина* долази до лексикализације облика са најчешће коришћеним конкретним значењем *сїаре особе, сїарца* у засебну акценатску варијанту, *сїарина*. Да ове појаве није било у Вуковом језику, већ да се ради о промени новијег датума, сведочи именица *сїарина*, која је у *Рјечнику* забележена само са тим акцентом и у апстрактном и у конкретном значењу, у примеру: *Сїарина Новак*. Груписање најчешће коришћених КОНКРЕТНИХ ЗНАЧЕЊА именица на **-ина** уз облике са краткосилазним акцентом на првом слогу у савременом језику видљиво је, судећи према Р. САНУ, још код именица *кїселина*: **1.** кисело млеко; **2.** јело од кукурузна брашна с *вареником* (Р. САНУ); и *нївина*: дневно или їериодично гласило ... сасїављено од *шїамїаних лисїова* (Р. САНУ) – док Т. Маретић, у својој *Грамаїици*, спомиње још и разлику у значењу између именица *мїдрина* (модра одећа) и *модрина* (модра боја) (Маретић 1899 [1963]: 335).

4. Преглед развоја полисемне структуре именица на **-ина** у савременом српском језику

У претходном делу рада, истакли смо чињеницу да је фонд именица на **-ина** у периоду од Вука до данас остао готово необогаћен новим лексемама. Разлози за ово стање, како смо нагласили, творбене су и семантичке природе. Са једне стране, именице на **-ина** настају претежно од простих и секундарних простих придева чији се број у језику готово и није увећавао у времену између два анализирана дијахрона слоја језика. Наиме, како је то показала Р. Драгићевић (у раду Драгићевић 2001), значење ЛЈУДСКИХ ОСОБИНА у придевском систему је доминантно – па се стога и могло очекивати да ће се деадјективне апстрактне именице са тим значењем, са становишта творбене продуктивности, развијати у већој мери него именице које су оријентисане на значење ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА.

И друго, као што смо већ споменули, именице на **-ина** које имају значење ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА САГЛЕДИВИХ ЧУЛИМА везане су за семантички домен који диктира специфичан вид њиховог лексичког развоја. Како то показују описни речници САНУ и МС, уместо развоја 'у ширину', који подразумева умножавање творбено-семантичког типа новим члановима; именице на **-ина** развијају се 'у дубину': обogaћивањем и разубуђивањем сопствене полисемне структуре. Велики број значења код ових именица заслужан је за чињеницу да се оне, и поред њихове слабе творбене продуктивности, у савременом језику не налазе на периферији језичке употребе, напротив. Стога можемо закључити да се код именица на **-ина** творбена непродуктивност (обележје њихове јаке везаности за домен физичких особина) компензује развојем на семантичком плану.⁵³

У полисемној структури именица на **-ина** у савременом српском језику запажамо напоредан развој према три типа њихових секундарних значења. То су: РАЗВОЈ ПРЕМА ФИГУРАТИВОСТИ, ПРЕМА КОНКРЕТИЗАЦИЈИ И ПРЕМА ТЕРМИНОЛОГИЗАЦИЈИ. Развој прва два типа значења већ смо донекле образложили. План ТЕРМИНОЛОШКИХ ЗНАЧЕЊА именица на **-ина**, онакав каквим га данас знамо, представља обележје научно-техничког напретка који је своју највећу експанзију достигао у 20. веку, када се ствара потреба за коришћењем именица на **-ина** у термилошким системима природних и друштвених наука. Стога

⁵³ Судаћи по описним речницима САНУ и МС, именице на **-ина** поседују најраширенију полисемну структуру од свих изведених апстрактних именица у српском језику. Тако именица *белина* има 13 значења (са низом подзначења), именице *ошћрина* и *висина* по 10, именица *новина* 8, именица *младина* 7, именице *тежина*, *стјарина*, *ведрина* по 6, именице *четвртина*, *ширина*, *дужина*, *йрвина* по 5, именице *дубина*, *двојина*, *модрина*, *јачина*, *милина*, *љућина*, *гусћина*, *жубина* по 4 значења итд.

њихова употреба у овом домену српског језика представља нарочит лингвистички проблем.

Све што је изложено упућује на закључак да апстрактне именице на **-ина**, на плану свог значења, представљају стабилизovan систем семантичких категорија. Захваљујући овоме, били смо у стању да, на основу стилизације њихових дефиниција у описним речницима САНУ и МС, успоставимо модел регуларног развоја полисемне структуре именица на **-ина** у савременом језику, а у односу на фреквенцију и територијалну распрострањеност њихове употребе: „основно значење → фигуративно значење → термилошко значење → конкретно значење“.

4. 1. Именице на **-ина** у служби изражавања ДУХОВНИХ ОСОБИНА

Преглед лексикографских дефиниција именица на **-ина** у описним речницима САНУ и МС открива да се њихова фигуративност у савременом језику реализује на две семантичке равни. Код ових именица треба разликовати, и разликоваћемо, *фигуративну употребу* у оквиру неког реалног значења именице, и *фигуративно значење*, које је потврђено засебном дефиницијом. За разлику од *фигуративне употребе* именице, која трансформацију њеног основног значења маркира тек као стилску функцију, као сликовитост у изразу; *фигуративно значење* исте именице (означено, у описним речницима, засебном тачком и дефиницијом) представља трансформацију њеног основног значења у номинализациону, семантичку функцију (Премк 1997: 113).

Стога ћемо се, у овом делу рада, оријентисати пре свега на *фигуративна значења* именица на **-ина** која, у описним речницима САНУ и МС, поседују сопствену дефиницију. За ово постоје два разлога. Прво, именице на **-ина** у речницима САНУ и МС развијају фигуративна значења у већој мери него што се бележи њихова фигуративна употреба. И друго, још важније, за разлику од фигуративног значења, фигуративна употреба спада у домен стилистичке, а не семантичке анализе, па ће и због тога у раду остати у другом плану, иако је ова два плана употребе понекад тешко сасвим разлучити.

а. Од именица са основним значењем ПРОСТОРНИХ ДИМЕНЗИЈА, најинтензивнији развој фигуративних значења показују оне именице које су, примарним значењима, везане за осу ВЕРТИКАЛНЕ ДИМЕНЗИЈЕ ПРОСТОРА: *висина, низина, дубина, чистина*.

Набројане именице развијају две групе фигуративних значења. Прва група је посвећена различитим врстама и степенима ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ, ДУХОВНЕ И ДРУШТВЕНЕ

ХИЈЕРАРХИЈЕ, који се истичу у поређењу са другим члановима друштва. Овој сфери у припадају фигуративна значења следећих именица:

висина: **2. б.** *фиг. каквоћа, сџејен развијеностџи; висок сџејен; висока развијеностџи, зрелостџи* – „Хајде да видимо на којој је културној *висини* наша престоница“ (Нушић Б., Р. САНУ); **3. фиг. а)** *високе, узвишене сфере (у духовном погледу)* – „Са *висина* књижевног црквеноруског језика они су се спуштали на земљиште простонародног језика само онда када су хтели народу да говоре“ (Белић А., Р. САНУ) **3. фиг. б)** *високо сџановишџе ѓри ѓосмаџрању сџвари* – „С *висине* апстракције, до које се он успео, не може се ништа прецизније назрети у економској стварности“ (Живот 1906, Р. САНУ); **3. фиг. в)** *истџакнуџи, висок друшџивен ѓоложај; ранг; велики углед* – „Он се скромно сиђе с краљевских *висина*“ (Змај Ј. Ј., Р. САНУ);

низина: **5. фиг. а.** *низак друшџивени слој, нижа класа* – „Слично многим великим књижевницима, и он је дошао из сталешких *низина*“ (Пешић М., Р. САНУ); **5. фиг. б.** *низак ранг, ѓоложај у друшџивеној хијерархијској лесџвици* – „Личности избачене на *висину* у разним државним превратима враћају се у низину“ (Самоуправљање, Р. САНУ); **6. фиг. в.** *уџишџе оно шџо се ѓо својој вредностџи, значају и др. налази на ниском сџуџњу* – „Пјесник сједињује врхове и *низине* људског друштва“ (Велимировић Н., Р. САНУ).

Код именица које припадају овој групи, јавља се и друга група фигуративних значења, везаних за ЉУДСКЕ ДУХОВНЕ, МОРАЛНЕ И КАРАКТЕРНЕ, ОСОБИНЕ:

низина: **6. фиг. а.** *јад, беда* – „Правом популарношћу не пада писац у *низину* простоте“ (Вуловић С., Р. САНУ); **6. фиг. б.** *заосџалостџи, ѓримџивизам* – „Његов дух бунио се против мрачних *низина*, у којима је била руска држава“ (Продановић Ј., Р. САНУ); **7. фиг. а.** *ѓодлостџи, нечасностџи; ѓоквареностџи* – „Ти ударци из *низине* неће ме зауставити у моме ходу“ (Јовановић С., Р. САНУ); **7. фиг. в.** *дубина, најдубља скровџостџи каквог осећања* – „Покушава да се за грешнике заузме из последњих *низина* своје смерности (Поповић Б., Р. САНУ);

дубина: **2. фиг. 2)** *скровџи, инџимни део (срца, душе и сл.)* – Марица ... завапи из *дубине* срца свога (СКГл, Р. САНУ).

б. Од именица са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА, КОЈЕ СЕ ПЕРЦЕПИРАЈУ ЧУЛИМА, фигуративна значења духовних особина поседују именице са основним значењем БОЈЕ И ВИЗУЕЛНОГ УТИСКА. Наиме, аналогно перцептивном и психолошком доживљају придева *бео* и *црн* као двама међусобно супротстављеним екстремима у низу постојећих

колористичких датости које се схватају као моралне категорије (Ивић М. 1993), именице изведене од ових придева поседују следећа значења ДУХОВНИХ ОСОБИНА:

белина: **1. в.** фиг. морална, духовна чистотиња – „Стеру се неке бјелине и чистоће у њему. Пече га ... потреба да се исповједа“ (Андрић И., Р. САНУ);

црнина: **5.** фиг. душевни бол, љапња – „С колико тмина, с колико црнина бориш се, мало крваво срце!“ (Витезица В., Р. МС).

О метафоричним померањима у оквиру значења придева који именују боје већ су писале М. Ивић (1995) и Д. Г. Премк (1997). У својим радовима, оне су истакле чињеницу да је квалификација појава по боји неодвојива од интензивног доживљаја боје, односно односа према боји који поседују припадници једна културне заједнице, што доказују и фигуративна значења именица на **-ина** са овим основним значењем. Слично је и са именицама које имају основно значење СТЕПЕНА ВИДЉИВОСТИ:

ведрина: **6. б.** душевни мир, сјајност, самопоуздање, оптимизам – „Лице ... му је ... од ведрине наде добило мало светлости“ (Ваднајија Д., Р. САНУ);

бистрина: **1.** бистроумље, опширомност, проциљивост – „Сима одговори: Код Гетеа ми се допада бистрина ума“ (Игњатовић Ј., Р. МС).

в. Са друге стране, прикупљена грађа показује да се **метафоричке асоцијације према боји (и степену видљивости)**, у контексту изражавања ДУХОВНИХ ОСОБИНА код именица на **-ина**, одвијају паралелно са другим низом метафоричких асоцијација: **асоцијацијама према облику**. Именице на **-ина** којима се означавају особине предмета без видљивих и оштрих углова тако се, у метафоричким трансформацијама, перципирају (и дефинишу) као позитивне особине – а именице које означавају предмете са видљивим, оштрим и потенцијално опасним угловима – као негативне. О томе сведоче значења следећих именица:

облина: **3.** фиг. изграђеност (као духовна особина) – „Треба му културе и рада па да добије праву облину, меру и склад“ (Скерлић Ј., Р. МС);

округлина: **2.** фиг. хармоничност, љубавност, склад – „Зачу се свирка грнете, која поче да се извија и округлином и чудноватошћу . . . арија“ (Станковић Б., Р. МС);

оширина: **1.** фиг. највише стање, заопширеност – „Изгледа да је оширина кризе ... већа гдје је напредак био бржи“ (Обзор 1932, Р. МС).

г. Контекст фигуративног значења и употребе именица на **-ина**, како смо показали на грађи из Вуковог језика, познаје и метафоричке асоцијације везане за друга чула, нпр. за

чуло укуса. Доказ да је ова врста асоцијација активна у савременом језику пружају многобројни примери уз следеће именице:

горчина: „С тога, ето, у *горчини* | Ноћу, дању, копним млада“ (Шантић А., Р. САНУ);

љуџина: „Све се у мени преврће од *љуџине*“ (Чолаковић Р., Р. САНУ).

д. Са друге стране, код именица *врелина*, *врућина* и *џојлина* фигуративна употреба се обликује **метафоричким асоцијацијама према према интензитету, односно пријатности температуре** (пријатне су оне температуре које имају нижи интензитет):

џојлина: **2.** *нежности, срдачности, хуманости, њисности* – „Осећао сам сву *џојлину* што је избијала из тог човјека“ (Назор, Р. МС);

врућина: **1. в.** *фиг. њежак њренуџак, ојасности* – „Јунак је то, кад би *врућина*, нит’ се клони, нит’ се поклони“ (Шоћ, Р. САНУ);

врелина: „Бора Станковић је описивао *врелину* крви“ (Скерлић Ј., Р. МС).

Према свему изложеном, можемо закључити следеће. До фигуративних значења именица на **-ина**, која се налазе у домену ДУХОВНИХ ОСОБИНА, односно ОСЕЋАЊА, дошло се метафоричним путем од базичне спознаје околног света путем **чула вида, укуса и додира**. У савременом српском језику, ова значења чине семантички уређен систем, који функционише на следећем принципу: чулна спознаја се, у оквиру овог система, меша са когнитивном или емотивном представом о тој спознаји, која је у перцептивном систему говорника српског језика усађена путем механизма који метафоризују чулне надражаје и преносе их у духовни контекст. Стога је природно да овом процесу подлежу именице на **-ина** са основним значењем ПРОСТОРНИХ ДИМЕНЗИЈА и ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА, док именице са основним значењем ПРОЦЕНЕ ПРЕДМЕТА ИЛИ ПОЈАВА не развијају фигуративна значења у већој мери.

4. 2. МЕТОНИМИЈСКЕ КОНКРЕТИЗАЦИЈЕ именица на -ина

Важно питање које се, при истраживању метонимијских конкретизација основних значења именица на **-ина** у српском језику мора поставити, јесте питање мотивације оваквих промена у семантичкој структури лексеме, као и питање начина на који до тих промена уопште долази. То питање је покушао да расветли Ђ. Даничић, још 1876. године. У излагању о именицама на **-ина** у српском језику, Даничић је образложио процес њихове конкретизације на следећи начин. До конкретних значења у полисемној структури апстрактних именица на **-ина** долази, по његовом мишљењу, преко везе која се остварује између придева који стоје у основи ових именица и предмета за које се ти придеви

типично везују. Другим речима, предмети који изазивају типични чулни надражај стоје као супституција значења именица које, кроз номинацију физичке особине, истичу тај надражај.⁵⁴

У прилог претпоставци да је супституција физичког својства предметом који поседује ово својство општеприхваћена као когнитивни механизам говорника српског језика, сведочи и њена систематска примена у метајезику лексикографије. Наиме, метод дефинисања придева са основним значењем боје заснива се, у Р. САНУ и Р. МС, на истом принципу: *бео*: **1.** *који је боје снега или млека* (Р. САНУ); *жyу̑и*: **1.** *који је боје лимуна, жуманцеџа, сламе* (Р. САНУ); *црвен*: **1. а.** *који је боје крви* (Р. САНУ); *џлав*: **1. а.** *који је боје ведрога неба или мора* (Р. МС); *црн*: **1. а.** *који је боје угљена или чађи* (Р. МС), и сл. Према овоме, именица *белина*, на пример, у свом конкретном значењу изражава супституционалну везу између придева *бео* и *седе косе*, која је у народном језику доста фреквентна: „Прота буковички ... седамдесетогодишњи старац, покривен *белином* ... одговори: 'Ми, брате Ђорђе, тебе хоћемо'“ (Баталака Л., Р. САНУ).

Множина конкретизованих именица, које Даничић наводи уз ово образложење, сведочи о томе да су механизми конкретизације именица на **-ина** према везама између придева са значењем физичких особина који им стоје у основи и предмета које ти придеви означавају, веома продуктивни у народном језику Вуковог времена.

Именице на **-ина** које су подложне метонимијским конкретизацијама могу се груписати у односу на семантички модел њиховог основног значења. Овако груписане, те именице изражавају следеће стање:

а. Именице са основним значењем ПРОСТОРНИХ ДИМЕНЗИЈА најчешће се везују за природне пределе, које одликује препознатљив облик рељефа. Таква су значења следећих именица:

⁵⁴ „Од основа које се налазе у адјектива ... постају основе за ријечи значења у главном истога које су и предње а ... [које] у њих ... бива апстрактно (бјелина *albedo*, старина *vetustas*), а то опет ако се уз адјектив мисли и ствар која год, дакле и свака, за коју адјектив само каже каква је, прелази у колективно (бјелина значи и бијело грождје и бијело одијело), а то већ поставши неколико конкретно иде и даље те показује и поједину ствар или чељаде, прем да веома ријетко (старина *antiquitatis monumentum* и *senex*): таке су ријечи: ... бјелина, бистрина, брзина, ... ведрина, ... величина, вјештина, врлина, врућина, ... густина, давнина, даровнина, дивљина и дивина, добрина, дужина, живина (у апстрактном значењу не долази него у колективном: мноштво људи *multitudo* и домаћа живад *alites domesticae*, и у конкретном *animal* и на по се болест о којој се мисли да је нешто живо *carcinoma*), жичина (жидак), жутина, зрелина, јачина, једрина, киселина (*aciditas*) и киселина (*oxugala*) ... новина ... оштрина, плоснина, празнина, равнина ...“ (Даничић 1876: 168-169, подвукао: Н. И.).

висина: **9.** *узвишица, вис, ѿланински крај* – „*Висине балканске пукле пред очима*“ (Поповић Б., Р. САНУ);

ширина: **2.** *раван ѿредео великих размера, ѿље, ѿучина, ѿтворен, неограничен ѿпростор* – „*Кад се навезоше на ширину, он гледну ... у воду*“ (Матавуљ С., Р. МС);

дубина: **2. в.** *месѿо (на ѿвршини реке, мора и сл.) где је вода дубока* – „[Исус] рече Симону: *Хајде на дубину, и баците мреже своје те ловите*“ (НЗ, Р. САНУ); **2. г.** *дно (реке, ѿѿтока и сл.)* – Отворена је дугачка пукотина ... Отвор јој је ... сразмерно мали ... *дубина* је засута ситним камењем (Михаиловић Ј., Р. САНУ).

б. Од именица са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА КОЈЕ СЕ ПЕРЦЕПИРАЈУ ЧУЛИМА, највише се конкретизују оне које означавају БОЈЕ. Њихово значење прелази у значење предмета или појава које су типично обојене том бојом, или имају њену нијансу:

белина: **3.** *бело рубље или ѿсѿељина; бело одело* – „*Сва је чиста, сва је у бјелини*“ (Летопис МС, Р. САНУ); **4.** *бело ѿлајно* – „*Старински народни вез на бјелини танкој (као ћенар)*“ (Беловић Ј., Р. САНУ); **6.** *бело ѿело, бела ѿујѿ; 7.* *бело месо у кокоши или ћурке* (Лепеница, Ризн., Р. САНУ); **12.** *седина, седа коса* (Р. САНУ);

црнина: **2. а.** *ѿама, мрак, црнило* – „*У црнини ноћи стоји она сасвим сама*“ (Васић Д., Р. МС); **2. б.** *црна ѿканина* – „*Изиђоше два роба носећи ... носилку црнимом застрту*“ (Матавуљ С., Р. МС); **3. а.** *црна одећа (као знак жалосѿи за неким)* – „*Матере није могао угледати ... Тек су се крајеви њене црнине видели*“ (Петровић В., Р. МС);

жуйина: **2. а.** *злајан новац* – „*Ни један кмет ... нема добру стоку, добру задругу и нешто жуйине у сандуку*“ (Невесињски Р., Р. САНУ); **2. б.** *жуйо вино* – „*Снаша ... нуди госте, да жуйином залију*“ (БК 1901, Р. САНУ); **2. в.** *жуйи дуван* – „*Напуни [лулу] жуйине као душе*“ (Ујевић И., Р. САНУ);

модрина: **3.** *ѿомодрело месѿо на кожи од ѿријиска или ударца* – „*Истуцају одмах црни лукац са подоста соли и обложе Трајану модрине по телу и рукама*“ (Крстић А., Р. САНУ), и сл.

Метонимијским сужавањем фигуративно схваћеног значења именице *ѿамнина* на одређену насебину дошло се до њеног конкретног значења, које бележи Р. МС: **2.** *фиг. забий, забачен крај; заосѿала средина* – „*Голаћи су ижђикнули преко ноћи из скромних ѿамнина*“ (Десница В., Р. МС).

Именице које су везане за ЧУЛО УКУСА такође развијају следећа конкретна значења:

љуйина: **1. б.** *оно шѿо ѿече, нагриза, дражи* (Р. САНУ);

горчина, киселина: 2. горак (кисео) састѡјак, горка (кисела) маѡерија у биљци – „Кестен се састоји из ... 15% смоле ... горчине и других киселина (Пел., Р. САНУ).

в. Процес конкретизације именица на **-ина** са значењем (ПР)ОЦЕНЕ ОСОБИНА ПРЕДМЕТА, СТАЊА И ПОЈАВА одвија се на начин другачији од конкретизације именица претходне две групе. Своја основна значења именице са овим значењем везују за појмове нарочите врсте. Наиме, при именовању конкретних предмета овим именицама, елемент чулне перцепције преплетен је са елементом (пр)оцене перципираног објекта. Стога су појмови о којима је реч, објективно посматрано, неодређени по облику, количини или квалитету, као што показују следећи примери:

круѡина: 5. новац у круѡним новчаницама, круѡан новац (Р. САНУ);

сиѡина: 2. сиѡан новац, сиѡиниш (Р. МС);

дивљина: 2. диваљ, неѡроходан, забачен, ненасѡањен крај; необрађено земљишѡе, ледина – „Зауставио [се] на каменом превоју изнад Клиса и погледао у голет и дивљину што се отвара пред њим (Андрић И., Р. САНУ);

ѡиѡомина: 1. ѡиѡом крај, ѡиѡома земља – „А ту се, пред сунчаном ѡиѡомином, дуго колебао“ (Радић Д., Р. МС);

ѡрулина: ѡрули ѡредмеѡи (Р. САНУ);

свежина: 1. б. чистѡ, незагађен ваздух – „Сунце ... растапа оштру јутарњу свежину“ (Ранковић М., Р. МС);

једрина: 2. оно шѡо је једро, чврстѡ, једар, чврстѡ део ѡела (Р. САНУ);

гњилина: оно шѡо гњили, шѡо се расѡада, ѡрулеж (Р. САНУ);

дебљина: 2. масно ѡкиво, сало; месо са досѡа масног ѡкива (Р. САНУ);

новина: 4. покр. земља која се оре, обрађује ѡрви ѡуѡи или ѡосле дужег времена; 5. покр. ѡлодови од неке жетѡве или бербе, нова леѡина, род; нови ѡриѡлод домаћих живѡишња, и сл. (Р. САНУ).

Сходно овоме, и именице *веђина* и *мађина* везују се за процену и именовање броја особа у говорниковом окружењу.

4. 3. Терминолошка уѡѡѡреба именица на -ина у савременом срѡском језику.

Апстрактне именице на **-ина** у савременом српском језику спадају у онај тип лексема које, својим примарним значењима, не спадају у терминолошке системе различитих наука, већ код њих долази до **процеса терминологизације** – на основу сродности њиховог основног значења и облика или функција датих предмета, односно појава које те

именице означавају. При томе, ове речи добијају прецизну дефиницију, која је похрањена у дубини њихове полисемне структуре.

У претходном делу рада поменули смо да именице на **-ина** улазе у састав термилошких система природних, ређе друштвених наука, претежно у 20. веку. Сада ћемо дати преглед њихових термилошких значења, онако како је забележен у речницима САНУ и МС:

Табела 5: *Преглед термилошких реализација айспракћних именица на -ина у савременом српском језику (према речницима САНУ и МС):*

Именица:	Термилошко значење (према Р. САНУ и Р. МС):
<i>белина</i>	5. штамп. <i>ћспћор</i> на <i>спћранама</i> књиге, новина и сл. <i>неисћућен шћамћаним ћекспћом</i> (са <i>спћране</i> или измећу речи); исп. маргина. 8. мед. а. в. беоћача. б. в. беона (1). 10. бот. в. белика (1). 11. агр. <i>белћасћо воће</i> а. јабука б. шљива в. грожће (и лоза <i>ћаквог грожћа</i>); исп. белашина (2), белашница (1), белвина, белвица (2), белиница, белинка (1), белка (4г), беловина (2), белушка (2).
<i>висина</i>	4. мат. а. (о <i>ћроуглу</i> , <i>ћирамиди</i> и <i>кући</i>) <i>нормално одспћојаће шћемена од насћрамне спћране</i> , односно врха од основе. б. (о <i>ћаралелограму</i> , <i>ћраћезу</i> , <i>ћризми</i> и <i>ваљку</i>) <i>нормално одспћојаће ћаралелних спћрана</i> , односно <i>ћаралелних основа</i> . 5. астр. <i>лучно одспћојаће небеског шћела ћо ћеговом меридићанском кругу од хоризонћиа</i> ; <i>угао измећу замшћеног ћравца ка небеском шћелу и равни ћосмаћирачевог хоризонћиа</i> . 6. муз. <i>особина звука која зависи од броја ћрећћиаја звучног извора у секунди</i> . 7. (нечега, као нешто и сл.) а. геогр. <i>географска шћирина</i> , <i>расћојаће од еквалћора</i> . б. вој. <i>линија</i> , <i>ћачка</i> , <i>ћоложај на истћој удаљеностћи или на истћом месћу</i> (<i>ћолазећи од неке друге ћачке</i>). Изр. <i>губити висину</i> аер. <i>нагло ћадаћи ћри лећу</i> .
<i>гусћина</i>	3. физ. <i>маса у јединици заћремине</i> , <i>спћецифична маса</i> ; <i>спћецифична шћежсина</i> . Изр. <i>апсолутна</i> ~ физ. <i>спћецифична маса</i> , <i>маса неког шћела у јединици заћремине</i> .
<i>даљина</i>	Изр. <i>вечерња</i> ~ астр. <i>угао измећу ћравца ћачке излаза небеског шћела и заћадног ћравца</i> . видна ~, ~ вићења и сл. мед. <i>удаљеностћ на којој очи најбоље ћерцићирају ћредмећ</i> . јутарња ~ астр. <i>угловна даљина ћачке излаза небеског шћела од истћочне ћачке</i> .
<i>двојина</i>	1. грам. <i>граматћички број за два ћредмећиа</i> , <i>два лица</i> , <i>дуал</i> . 4. фил. в. <i>дуализам</i> (2).
<i>дивина</i>	3. мед. в. <i>гранулација</i> .
<i>дубина</i>	3. б. вој. <i>ћравац ућрављен на линију фронтћиа</i> , <i>од ћредњих делова војске ка ћозадини</i> ; <i>ћросћираће</i> , <i>могућностћ крећиања војске у шћом ћравцу</i> .
<i>дужина</i>	3. фон. <i>изразитћо ћрајаће арћићулације вокала</i> , <i>кванћитћитћетћ самогласника који ћо ћрајаћу ћриближно одговара изговору два краћика вокала</i> ; <i>графички знак којим се ћакав изговор обележава</i> . 4. метр. <i>број слогова</i> , <i>спћоиа</i> (у <i>спћиху</i>). 5. мат. в. <i>дуж</i> (1). Изр. <i>географска (западна или источна)</i> ~ геогр. <i>угаоно или лучно одспћојаће меридићана неке ћачке на Земљи рачунајући на заћад односно истћок од гриничког меридићана</i> . ~ звезде астр. <i>истћочно одспћојаће ћо еклицћитћици од ћролећне ћачке</i> . таласна (вална) ~ физ.

	а) најкраће растојање између двеју тачака које се налазе у истој фази на два суседна таласа. б) одређени одсек фреквенција на којој раде радио-станице.
жидина	2. биол. а. в. беланчевина (1). б. в. фибрин, беланчевина у облику влаканаца која настају из крвне беланчевине при згушању крви.
жуџина	3. бот. покр. в. йомама <i>Chrysosplenium alternifolium</i> . 4. агр. покр. врста жуџих крућних крушака.
јачина	2. физ. а. сћейен способност сћварања енергије, рада и сл., интензитет; ~ мотора, ~ сочива, ~ магнетског поља и др. б. унутрашња сила која делује између молекула унутар једног тела држећи их на окућу, кохезија.
множина	2. грам. грамаћичка категорија којом се означава више бића, предмета или појава.
модрина	4. агр. покр. врста грозђа.
йразнина	Изр. законска ~ правн. случај кад у закону није ишћо йредвиђено (шћада се йресуда доноси йо здравом разуму, йо йравној аналогји).
шћврдина	3. мед. шћврд ошћок.
шћежина	1. физ. сила којом йа неко тело делује йоље силе Земљине шћеже, а йело врши йришћасак на йодлогу.
шћойлина	1. а. физ. један од основних видова енергије у йрироди, форма крећња матерје изражена у хаотичном гибњу саставних честица (молекула, ошћома и др.): специфична ~, ~ испаравања, ~ топљења, таљења. б. особина или сћњање онога шћо је шћило у физичком смислу, шћо је йовишене шћемйературе; шћемйература (йовишена или уошћше).
шћрећина	3. ист. шћрећи део йриноса са имања који је кмећ давао аги на име йореза.
чейшћрина	2. ист. чейшћри део рода који је давао йоседнику обраћивач његове земље. 3. штамп. облик, формай шћамйајог шћабак који је йресавијен два йућа шћј. на чейшћри листја; формай књиге или часописа чији шћамйани шћабак има чейшћри листја. 4. муз. ноћа која йраје чейшћрину йрајања целе ноће.
ширина	5. књиж. излагање у йјединосћима, ошћирносћ; развученосћ. Изр. географска ~ удаљеносћ неког месћа на север или на југ од еквалйора, изражена у сћейенима: северна (географска) ~, јужна (географска) ~.
шћуљина	1. б. анат. йразан йросћор у коме су смешшени одговарајући органи; йразан, ошћворен део шћела, дуљља: грудна ~, очна ~, трбушна ~, носна ~.

На основу изложеног прегледа, дошли смо до следећих закључака о термилошкој употреби именица на **-ина** у српском језику:

а. У термилошке системе различитих области улазе именице са основним значењем ДИМЕНЗИЈА, као и са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА; али не и именице са основним значењем ПРОЦЕНЕ ПРЕДМЕТА ИЛИ ПОЈАВА. Истовремено, не можемо тврдити да постоји само једна научна или техничка област у којој долази до овакве реализације. Напротив, именице на **-ина** употребљавају се подједнако у разним областима природних и друштвених наука.

б. Захваљујући широком контексту примене свога основног значења у различитим сферама духовне и материјалне делатности човека, код једних истих именица на **-ина** могу се, стога, развити многобројна термилошка значења. Тако, на пример, именица

висина, према Р. САНУ, налази своју примену у **математици, астрономији, музици, географији, војној терминологији и аеронаутици**; и у свакој од ових области има различито значење. Са друге стране, управо тако разуђена употреба истих именица на **-ина** у различитим областима науке, коју бележе наши описни речници, наводи нас на закључак да речници САНУ и МС не дају потпун опис свих њихових термилолошких значења. Попис термилолошких значења именица на **-ина**, како смо се уверили, непотпун је како на дијахроном, тако на синхроном плану, а његово попуњавање могло би чинити предмет будућих студија о овој теми.⁵⁵

в. Из истог разлога (широка примењивост основног значења именице на различите типове ситуација), а за разлику од претходних случајева фигуративне и конкретне реализације основног значења, на основу семантичке групе у којој се именица налази немогуће је предвидети њену термилолошку реализацију.

Према свему изложеном, можемо закључити да опште значење физичких особина, које одликује основно значење наведених именица на **-ина**, чини саставни, фундаментални део термилолошких система различитих наука. Будући да значење физичких особина одликују: једнозначност, тачност, прецизност, непостојање примеса експресивног значења, исто као и семантичка универзалност; апстрактне именице на **-ина** у стању су да се, симболичко-аналогским путем, поистовете са садржајем описиване појаве и тим начином имплементирају у термилолошке системе.

5. Закључно разматрање

Апстрактне именице на **-ина** у српском језику припадају семантичком слоју именица са основним значењем ЧУЛНО САГЛЕДИВИХ, ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА – које се, различитим типовима семантичких трансформација, већ у најранијој фази формирања српског језика реализују на плану ДУХОВНИХ ОСОБИНА (метафоричне трансформације на оси 'конкретно

⁵⁵ Истраживање о зачецима термилолошког система српског језика које је, на основу грађе из тротомног уџбеника *Физика* А. Стојковића из 1802. године спровела И. Бјелаковић (2006), открио је следеће: Уџбеник А. Стојковића фиксира именице *величина, висина, горчина, дебљина* и *дужина* у оном делу свог лексикона који је тематски ограничен на терминологију из области **физике** (Бјелаковић 2006: 307-309). Међутим, савремени описни речници не бележе употребу поменутих именица у термилолошким областима физике, већ у областима других наука. Са друге стране, у савременом језику, именица *старица*, судећи према прикупљеној грађи, има посебно, сасвим одређено значење у научним областима **археологије и историје**, што опет није регистровано у Р. МС. Као други пример могли бисмо навести екстензивну употребу именице *брзина* у **рачунарству**, у значењу *количине података која се рачунарски обрађује у јединици времена* (нпр. *брзина магистрале, брзина процесора* и сл.), која такође није регистрована у савременим описним речницима САНУ и МС.

→ апстрактно’); исто као и на плану КОНКРЕТНИХ ЗНАЧЕЊА (метонимијске трансформације на оси ’апстрактно → конкретно’). Код именица овог творбеног типа, поменута значења не ступају у међусобне односе једна с другим, већ су радијално везана за мотивну реч (уп. Премк 1997: 64).

На овај начин изложено стање наводи нас на следећи закључак. Семантичка вредност **основног значења** именица на **-ина** је, како се види из њене променљиве вредности на скали ’конкретно ↔ апстрактно’, **неутрална и релативна** – што ће рећи да је зависна од од типа трансформације у коју ово значење улази. На пример, основно значење именице *белина* као *особине нечега што је бело* (Р. САНУ 1.) **конкретно је** у односу на *белину* у значењу *моралне, духовне чистоте* (Р. САНУ 1. в. фиг.); а **апстрактно** у односу на *белину* у значењу *белог рубља или постољине* (Р. САНУ 3.); па су отуда у језику могућа оба типа поменутих трансформација, које потичу из истог основног значења.

И још нешто. Наведене реализације основног значења именица на **-ина** зависе, као што смо истакли, од више услова. Први је сам тип основног значења именица на **-ина**. Наиме, ова значења је могуће сврстати у три семантичке групе – како у зависности од самог типа перцепције, тако и од врсте перципираног појма. Са друге стране, реализације апстрактних именица на оси ’конкретно ↔ апстрактно’ зависе и од функционалног стила у коме су ове именице употребљене: различити функционални стилови, видљиво је још у Вуковом језику, истичу различите секундарне реализације значења именица на **-ина**. Бројни квалификатори који, у речницима САНУ и МС, одређују конкретна значења ових именица као покрајинска, сведоче о томе да је овај тип трансформација до данас остао саставни део народног, пре него књижевног језика.

Иако спорадично присутне у српском језику с почетка 19. века, ТЕРМИНОЛОШКЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ именица на **-ина** у пуној мери се развијају тек у току 20-г, заједно са порастом уџбеничке и стручне литературе о различитим областима природних (ређе друштвених) наука.

Све ово говори у прилог тези да значење апстрактних именица на **-ина** заузима кључно место у семантичком систему особина говорника српског језика. Својим фигуративним реализацијама, основна значења именица на **-ина**, захваљујући повезивању чулних надражаја и когнитивно-емоционалних механизма човека, преносе се и сама у контекст ЛЈУДСКИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА.

ИМЕНИЦЕ НА -ИЛО

1. Уводно разматрање

Током лингвистичког проучавања апстрактних именица на **-ило** у српском језику, као подједнако важна за ову тему искристалисала су се два међусобно зависна питања. Прво питање има структурни, а друго семантички карактер.

Прво питање је везано за облик суфикса о коме је овде реч. Наиме, у лингвистичким радовима који су настајали у првој половини 20. века, закључно са Стевановићевом описним граматиком, говори се, углавном, само о суфиксу **-ло**; да би до раздвајања суфикса **-ло** (у својству агентивног наставка који долази само на глаголске основе) и суфикса **-ило** (у својству наставка за грађење апстрактних именица од придевских основа) дошло тек крајем 20. века, почев од радова С. Бабића и И. Клајна, где је примећено да апстрактне именице на **-ило** поседују дистинктивно акценатско обележје које их одваја од осталих именица на **-ло**: краткоузлазни акценат на последњем слогу творбене основе, непосредно пре самог суфикса: *гар̀авило*, *губ̀авило*, *дрх̀и́авило*, *блеш̀и́авило*, *м̀одрило*, *жу̀и́ило*, *гру̀било* и сл.; а потом, на творбено-семантичком плану, и код Р. Маројевића (2000: 203) и В. Копривице (2006: 142).⁵⁶

Разматрајући Стевановићево неразликовање суфикса **-ло** и **-ило**, И. Клајн ово образлаже чињеницом да је „Стевановић ... склон да све суфиксе сведе на крајњи сегмент“, па стога он и “зна само за суфикс **-ло**“ (Клајн 2003²: 151). Имајући у виду да и Ђ. Даничић, у својим *Основама* из 1876. године, све речи које су на овај начин изведене такође сврстава под један суфикс, **-ло**, (праинд. **-la**) (Даничић 1876: 118-128), овај поступак нам се чини разумљивим: посматрано из дијахроне перспективе, постоји само један суфикс, а то је **-ло**.

Вођен овим сазнањем, М. Стевановић је склон да апстрактне именице на **-ило** са значењем боје, попут: *белило*, *црнило*, *црвенило* и сл., саобразно њиховом наставку, сматра изведеним од основа глагола који значе радњу бојења (нпр. *црни-и́и* > *црни-ло*). Међутим, ова претпоставка није потврђена у свим случајевима, будући да, на пример, између придева *шарен* и именице *шаренило* нема непосредних глаголских формација (**шарени́и*) које би указивале на постојање прелазног глаголског облика (уп. Фелешко 1995: 34).

⁵⁶ „Р. Маројевић ... дели ове именице у две групе – са глаголском и са придевском творбеном базом ... Наши примери показују вишезначност и већина од ... девербативних именица [на **-ило**] има и значење апстрактних назива особина. Због тога је најбоље мотивацију означити као паралелну“ (Копривица 2006: 142).

Иако и сам заступа мишљење о глаголском пореклу овог суфикса, Т. Маретић ипак тврди да се као суфикс њиме изведених именица може срести „каткад ... читаво **-иљо**“ (348). Према његовом мишљењу, овај суфикс је пренет из именица изведених од глагола с основном на **-и-**: *џиједиџи–џиједиљо; ѿојиџи–ѿојиљо* и сл, што је утицало на то да у састав нових деривационих основа он уђе као нов суфикс, **-иљо**. Оваква трансформација суфикса **-љо** у **-иљо** указивала би на то да именице сложене са овим суфиксом директно воде порекло од придева, на шта, поред акценатских обележја, указују и њихова значења (уп. И. Клајн 2003²: 152).

У вези са првим изложеним питањем стоји и друго, које има структурно-семантички карактер. То је питање значења деадјективних именица које се граде уз помоћ суфикса **-иљо**. С тим у вези, треба споменути језичку полемику чији су актери били И. Секулић и М. Стевановић, и која се одиграла 1950. године, у првој књизи нове серије часописа *Наши језик*. Потакнута „упозорењем ... да је у неком тексту погрешно употребила именицу *јадило*“ (Секулић 1950: 178), И. Секулић је на то упозорење одговорила текстом о „именицама које се свршавају на *-љо*“, у коме је извршила њихову семантичку анализу. Иако се у тексту то експлицитно не спомиње, семантичке групе ових именица, како их је представила И. Секулић, разврстане су према морфолошкој класи њихових творбених основа.⁵⁷

Према И. Секулић, именице на **-иљо** се деле на две семантичке подгрупе: 1) именице са КОНКРЕТНИМ ЗНАЧЕЊЕМ БОЈЕ: *црвенило, руменило, модрило, бледило, ѿлавило, ѿлавейнило*⁵⁸; и 2) именице са АПСТРАКТНИМ ЗНАЧЕЊЕМ: *ругло, беснило, слейило, лудило, мрѿвило, јадило, грдило* (Секулић 1950: 178-179), међу које спада и *јадило*, према И. Секулић именица са наглашено експресивном конотацијом.

⁵⁷ Сагледавајући корпус именица на **-љо** које је сакупила из прочитаних текстова, говорне праксе, па чак и по сећању, И. Секулић у свом раду нарочито истиче групу именица (на **-иљо**) изведених од придевских основа које, према њеном мишљењу, „означавају јаку количину квалитета“.

⁵⁸ Иако И. Секулић наглашава да су ове именице конкретне, она допушта и могућност њиховог апстрактног значења. Истичући конкуренцију између именица *ѿлавило* и *ѿлавейнило*, као и синонимију именице *ѿлавило* са апстрактном именицом експресивне конотације *ѿлавез*, она додаје: „Зато што постоје придеви *ѿлаво* и *ѿлавейно*, рекла бих да је свеједно: *ѿлавило* и *ѿлавейнило*. Да ли можда *ѿлавило* значи КВАЛИТЕТ, а *ѿлавейнило* СРЕДСТВО?“ (Секулић 1950: 179). Њена теза о поистовећивању именица *ѿлавило* и *ѿлавейнило* највероватније је произишла из Вуковог *Рјечника*, у коме се именица *ѿлавейнило* упућује на облик *ѿлавило*. У Р. МС, са друге стране, именица *ѿлавило* се у свом примарном значењу упућује на именицу *ѿлавейнило*, док секундарно означава СРЕДСТВО (за бељење рубља). Насупрот стању у Вуковом *Рјечнику*, Р. МС *ѿлавейнилу* придаје доминантно АПСТРАКТНО ЗНАЧЕЊЕ КВАЛИТЕТА (нијансе површине мора, неба, ваздуха и сл.).

На тврдње И. Секулић, у истом броју часописа *Наш језик*, одговорио је М. Стевановић; а деценију и по после овог одговора, у својој *Граматици*, Стевановић ће (додуше са нешто више опреза) поновити своје ставове из одговора И. Секулић, који се тичу семантике ових именица. Главнина дискусије о именицама на **-ио** развија се управо око значења апстрактних именица на **-ио**. Наиме, М. Стевановић се није сложио са И. Секулић ни по једном питању значења ових именица у српском језику. Прво, именице које, према класификацији И. Секулић, имају конкретно значење боје, М. Стевановић убраја у именице са апстрактним значењем ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ ОБОЈЕНОСТИ ДАТОМ БОЈОМ, које су, попут именица на **-ина**, поред метонимијских подложне и метафоричним трансформацијама: „Тако *црнило*, поред црне боје као средства за бојење у црно, означава, бар у неким народним говорима, и лице коме је све због некакве несреће црно (овде је реч употребљена метафорски – М. С.)“ (Стевановић 1950: 189). Са друге стране, именице које, према И. Секулић, имају апстрактно-експресивно значење, М. Стевановић не сматра за експресивне. „Суштина значења [именице *јадило*] није – пише Стевановић – у квантитету него у квалитету. Именица *јад* сама собом означава нешто што је већ негативно у јаком степену, придев *јадан* такође. А и нова, од овог придева изведена, именица *јадило* исто тако. Али то још не значи да се и за нешто што је у мањем степену јадно неће рећи да је *јадило*“ (Стевановић 1950: 182–183).

Посматрано са становишта прикупљене грађе, М. Стевановић је у праву што заступа могућност да именице на **-ио** са значењем боје могу имати и апстрактна значења (о разлозима искључивости И. Секулић по овом питању в. ниже). Са друге стране, као што ћемо видети у наставку рада, И. Секулић оправдано сматра да именице на **-ио** са значењем ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ имају наглашено експресивну конотацију.

2. Именице на -ио у Вуковом језику

2. 1. Творбена анализа

2. 1. 1. Придевска образовања

Из текста *Рјечника* смо издвојили 21 апстрактну именицу на **-ио**, којима можемо придодати још једну, пронађену у преводу *СЗ*, што чини укупно 22 именице на **-ио** у Вуковом језику. Ове именице се могу груписати на следећи начин:

а. 7 је изведено од основе простог придева: *лудило*, *белило* (*бјелило*, *билило*), *вранило*, *йлавило*, *црнило* и сл.;

б. 5 именица изведено је од секундарног простог придева: *зеленило, нишићавило, руменило, ѿамнило, црвенило*;

в. Од сложеног придева изведено је 5 именица на **-ило**: *грдило, беснило (бјеснило, биснило), ѿлавейнило, шарило, јадило*. Са изузетком именице *шарило*, која је настала од придева *шарен* (данас овај облик више није у употреби, већ се користи неокрњен облик *шаренило*), остале именице ове групе у основи имају придев на **-ан**.

Од морфонолошких промена на шаву између творбене основе и форманта бележимо губљење наставка сложеног придева код следећих именица: *беснило, грдило, мућнило, јадило* и сл.

2. 1. 2. Друга образовања

Од именичких основа се граде две именице на **-ило**: *дарило* (изведена од именице *дар*), и *сѿрашило* (према Скоку (1974: IV) изведена од именице *сѿрах*).

2. 2. Именице на -ило према семантичком аспекту

У Вуковом језику могу се јасно издиференцирати две семантичке групе именица на **-ило**: именице са основним значењем ФИЗИЧКИХ, ЧУЛНО САГЛЕДИВИХ ОСОБИНА, и именице са значењем НЕГАТИВНИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА ИЛИ СТАЊА. Изузев заједничког наставка, ове две семантичке групе апстрактних именица немају никаквих додирних тачака. Стога ћемо развој њихових значења представити засебно за сваку семантичку групу.

2. 2. 1. Именице са основним значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА. Именице на **-ило** које припадају овој семантичкој групи у српском језику оријентисане су на ОЗНАЧАВАЊЕ БОЈА. Будући да су, сагласно законитостима употребе и дефинисања именица са значењем физичких особина у Вуковом језику (које смо представили код именица на **-ина**) именице на **-ило** које означавају боју у *Рјечнику* дефинисане као конкретне, њихово сврставање у скуп са значењем „конкретних случајева боје“, које је извела И. Секулић, изгледа сасвим оправдано. Наиме, по питању употребе ове групе именица у Вуковом језику, запажамо велику сличност са именицама на **-ина**. Наиме, саобразно прагматизму Вуковог лексикографског поступка, именице на **-ило** које имају значење боје се у *Рјечнику* примарно дефинишу као конкретне. То смо закључили на основу следећих дефиниција ових именица, преузетих из *Рјечника*:

црвенило: **1.** оно чиме се црвени (мажући или иначе), црвена боја; **2.** сѿтање у којем се шѿо црвени, шѿо год црвено;

зеленило: оно чим се *шїо* зелени, зелена боја;

руменило: оно чим се *румени*, *нїр*. *шминка* за лице;

белило: **1.** *мјестїо* гдје се *бјели* *їлаїно* („Јека б’јели на *бјелилу* платно“); **2.** *белило* за лице;

їлавило: *їлава* боја;

црнило: *црна* боја, и сл.

Од свих именица на **-ило** са значењем боје, у *Свєїном* *їисму* се употребљава једино именица *црвенило*, и то искључиво у конкретном значењу: „Дрводеља растеже врвцу и биљежи *црвенилом*“ (СЗ: 625); „Кад би видјела људе написане на зиду, ликове Халдејске написане *црвенилом* ... упаљиваше се за њима“ (СЗ: 723). Стога, на основу прикупљене грађе, можемо закључити да ова семантичка група именица на **-ило**, са изузетком основног значења именице *шарило*⁵⁹, у Вуковом језику готово да нема апстрактног значења.

Свим поменутиим именицама надређен је семантички модел који их представља у конкретном својству средства којим се боји у одговарајућу боју. Овим својим својством, именице на **-ило** у *Рјечнику* семантички се диференцирају према именицама на **-ина**, које у истим случајевима означавају предмет који је обојен датом бојом.

Конкретно значење именица на **-ило** задржано је, у континуитету, од Вуковог до савременог српског језика. Уп. примере: „Тих пет боја углавном се зову *црљенило*, *зеленило*, *модрило*, *жуїило* и *бјелило*“ (Вулетић В., БВ 1899, Р. САНУ); „Котао (у коме се врши бојење) мора бити постан и калајисан, иначе је *жуїило* мутно“ (Јуришић Ј., Р. САНУ); „Јагодице је овлаш мазала сумњивим *руменилом*“ (Радић Д., Р. МС); „Мало *црнила* на обрвама ... и ви бисте били врашки пристала дјевојка“ (Симић Н., Р. МС); „Малтерисани зидови (на зградама) крече се прво орозаном, па после *бјелилом*“ (Мијатовић С., Р. САНУ), и сл.

Међутим, иако је конкретно значење именица на **-ило** у Вуковом језику доминантно, у савременом језику, код истих ових именица, долази до његовог потискивања у други план, и то у корист апстрактног значења. Описни речници САНУ и МС, као примарно, бележе значење ВИЗУЕЛНОГ УТИСКА ОБОЈЕНОСТИ ПРЕДМЕТА, и то увек на неком ширем простору. Уп. примере: „Сад је (облак) постао црн, а по врху *црнило* му се претворило у

⁵⁹ Код именице *шарило*, која не означава једну боју већ (неиздиференцирано) мноштво боја, у *Рјечнику* запажамо метафорично померање према апстрактном значењу *разноликостїи*, *разноврсностїи*: “Сачувао те Бог од *шарила* Бјелопавлићског и руба Дробњачког, од баштине Чевске и дивљине Цуцке (реку Црногорци у шали)” (Вук, Рј.).

зеленило“ (Веселиновић Ј., Р. МС); „Изгледало (је) као да је снег нападао у сред лета ... те белило своје помешао са зеленилом лишћа“ (Ђаја Б., Р. САНУ); „У сјају сунца прелијевају се (ледени брегови) најдивнијим њлаветњилом и зеленилом“ (Андрић Н., Р. МС); „Море се веома примирило: свуда на њему исто бледо њлавило“ (Довијановић Т., Р. МС), и сл. На основу изложеног, модел семантичке структуре именица са овим значењем у описним речницима успостављен је на релацији ’основно (апстрактно) значење особине → секундарно (метонимијски конкретизовано) значење боје’, чиме је претпостављена чињеница да је прелаз из Вуковог у савремени српски језик значио његово семантичко и концептуално усложњавање.

Међутим, и поред претпоставке М. Стевановића о метафоричном значењу именице *црнило* као духовне особине, описни речници САНУ и МС дају потврде о оријентацији ове групе именица на **-ило** на значење боје претежно у својству ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ; док су на боју у својству ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ, као што смо раније истакли, оријентисане апстрактне именице на **-ина**.

2. 2. 2. Именице са основним значењем ДУХОВНИХ ОСОБИНА. Именице на **-ило** са овим значењем у Вуковом језику употребљавају се да означе НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ.

Примери:

лудило: душевни њоремећај – „Ухватило га лудило“ (Вук, Рј.);

беснило: болест која изазива раздраженост и смрт – „Удариће те Господ лудилом и шљепотом и беснилом“ (СЗ: 193);

грдило: брука, ругло, срамота – „Немам ти шта до грдила казат“ (Вук, Рј.); „Јер учинише грдило у Израиљу чинећи прељубу“ (СЗ: 670);

нишњавило: особина онога ко је безначајан, исцрпан, безвредан: „Синови човјечији! ... Докле ћете љубити нишњавило и тражити лажи?“ (СЗ: 493), и сл.

Именице *лудило* и *беснило* у савременом језику задобијају доминантна значења у метафоричном контексту своје употребе. Уз помоћ експресивно-емоционалних елемената значења, који су се на њу наслојили током времена, именица *лудило* задобија значење ЕКСПРЕСИВНО КОНОТИРАНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ: **2. а.** снажна обузејост неким или нечим, њомама, ненормално јака жудња, сјраст за нечим; **б.** сјање онога који је ван себе од узбуђења, избезумљеност; **в.** неразборијост, неразумност, глупост, лудост (Р. САНУ). Примери: „Било је управо завладало неко лудило међу гимназистима. Сваки је писао ... или песму, или новелу“ (Марковић С., Р. САНУ); „Она не зна да га волим | У лудилу и

жару“ (Шантић А., Р. САНУ), и сл. Тако је и са именицом *беснило*, која као секундарна има следећа пејоративна значења: **З. а.** *осионосѝ, насиље, ѿерор*; **б.** *љуѝња, јаросѝ, гнев*; **в.** *обесѝ, њеф, расиѝнишиѝво*; **г.** *фиг. исѝољавање снаге, силина, ѝомама* (Р. САНУ).

Примери: „Да није турскога *бјеснила*, ја бих био најсретнији господар“ (Љубиша С. М., Р. САНУ); „И зато, кад се од *беснила* купује, стане скупо“ (Поповић Ђ., Р. САНУ).

3. Именице на -ило у савременом српском језику

3. 1. Творбена анализа

Из речника САНУ и МС ексцерпирани смо 44 нове именице на **-ило**, које су остале незабележене у Вуковом језику. Оне се граде од основа описних придева.

а. 12 именица је изведено од простих придева: *црнило, смеђило, слейило, сивило, љуѝило, гусѝило* и сл.;

б. 14 именица је изведено од секундарно простих придева: *бајаѝило, бенавило, модрило, мрѝвило, мршавило* и сл.;

в. 16 именица је изведено од сложених придева, и то:

- 7 именица које у основи имају придев на **-ав**: *храѝавило, шашавило, гаравило, крвавило* и сл;

- 4 именице које у основи имају придев на **-ен**: *шаренило, црвенило, дрвенило, леденило*;

- 5 именица које су настале додавањем наставка на окрњену основу придева на **-ан**: *грознило* (од *грозан*); *злаѝило* (од *злаѝан*); *јадило* (од *јадан*); *сјајило* (од *сјајан*); *гадило* (од *гадан*) (Стевановић 1950: 189).

г. Именице *глухонемило* и *ѝолулудило* изграђене су се сложеницама у основи.

3. 2. Именице на -ило према семантичком аспекту

Преглед значења обе поменуте семантичке групе именица на **-ило** у српском језику показује њихов развој у следећим правцима:

3. 2. 1. Код семантичке групе именица са значењем ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА, која је фокусирана на описивање БОЈЕ, уочљиво је обогаћивање групе оним именицама које означавају сложеније боје. У њихов састав сада улазе и именице *сивило, модрило, смеђило, бледило*; као и именице код којих значење боје потиче од материје која је карактеристично обојена том бојом: *крвавило, злаѝило, гаравило*. Такође, ова група се проширује именицама значењем визуелног доживљаја, светлости или боје: *шаренило,*

сјајило, бледило, бистрило, блештавило, блиставило, мућнило и сл. Уп. следеће примере:

модрило: **1.** особина оног шћо сћвара ућисак модре боје, модрина; **2. а.** минерално бојило за бојење у ћлаво (врсћа сумћосиликаћа наћријума), које се ућоћребљава као боја различитће намене, улћрамарин; уоћићће било какво средсћво за бојење (Р. САНУ);

крвавило: црвена боја; црвенило, руменило (Р. МС);

злаћило: **а.** ћозлаћа, злаћина, злаћножсућа боја; **б.** ћамножсући одсјај, јућарње и вечерње руменило на небу (Р. МС), и сл.

Терминолошких и фигуративних значења код ове групе именица готово да и нема. Именица *бледило* користи се да означи разне врсте болести, које се манифестују бледом бојом: **2.** мед. *бледа боја коже и слузница*; **3. а.** бот. *болесћ биљака изазвана недосћаћком хлорофила, хлороза*; **б.** агр. *болесћ вина* (Р. САНУ); а именице *блиставило* и *мућнило*, које означавају визуелне утиске, употребљавају се фигуративно, у значењу манифестације одређених ФИЗИЧКИХ ИЛИ ДУХОВНИХ ОСОБИНА: „Ауторитет се диже ... у очима примитивне масе, сјајем и *блиставилом*“ (Трстењак Д., Р. САНУ); „Можда се ... својим подсвијесним *мућнилом* освијетио Младару“ (Божић К., Р. САНУ).

3. 2. 2. Код именица које деле заједничко значење НЕГАТИВНИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА, суфикс **-иљо** се истиче као носилац пејоративних обележја њиховог значења. Са друге стране, у састав овог творбено-семантичког типа улазе само они придеви који поседују семантички потенцијал ка експресивној употреби. Ови придеви најчешће имају значење НЕГАТИВНИХ ТЕЛЕСНИХ ИЛИ ДУХОВНИХ СТАЊА, а саобразно процесу експревизације контекста употребе именица *лудило* и *беснило*, значење НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ код именица на **-иљо** које припадају овој групи најчешће се формира наслојавањем емоционално-пејоративних елемената употребе ових именица на основно значење њихових основинских придева. Поменут семантички развитак именица на **-иљо**, како је још средином 20. века приметила И. Секулић, одговара експресивизацији контекста њихове употребе, која (како показује контролни корпус) прати измештање читаве лексичко-семантичке групе према периферији књижевног језика. Уп. примере:

губавило: погрд. покр. **а.** *злонамерносћ, ћокварењашићво, ћрећреденосћ; зависћ, злоба* (Р. САНУ);

мрћвило: **1. а.** *ћоћћуна безвољносћ, равнодушносћ, аћаћија, оћућелосћ, усћаваносћ; 2. а.* *малаксалосћ, велика исурћеносћ, немоћ, обамрлосћ; аћаћија* (Р.

САНУ). Примери: „Чини ми се да га ни Књаз Миајило ... не би могао из овог *мрѿвила* и ове апатије извући“ (Гарашанин И., Р. САНУ); „Читаво му тијело налије некаква неснага и *мрѿвило* тешко као олово“ (Ђопић Б., Р. САНУ);

глувило: „Нико није умео дати ... бољу слику човека језуита ... са ... *глувилом* за питања која би другоме као бургије улазила у главу“ (Поповић Б., Р. САНУ), и сл.

млийавило: „Бестраствено *млийавило* које тишти дух“ (Летопис МС, Р. САНУ), и сл.

Ређе се, у оквиру ове групе, јављају именице на **-ило** чије од придева који примарно имају пејоративно значење: *ѿроклейило*, *грознило*, *бенавило*, *блесавило*, *шашавило* и сл.

4. Закључно разматрање

Код апстрактних именица на **-ило** које у основи имају придев, у периоду од средине 19. до друге половине 20. века долази до усложњавања семантичке структуре, а према томе и до промене специфичног односа две значењске групе које су се, још од Вуковог језика, издиференцирале у њиховом саставу. Именице са конкретним значењем материје којом се боји у одређену боју бележе померања према апстрактном својству обојености, које је, у форми основног значења, својствено овим именицама у савременом књижевном језику. Истовремено, нове именице које припадају истој семантичкој групи усложњавају своја основна значења према визуелном утиску који означава специфичне нијансе у спектру.

Именице које означавају негативне духовне особине развијају се у правцу обогаћивања својих творбених основа експресивно-пејоративним елементима значења који, временом, постају саставни део њиховог основног значења. Истовремено, тим процесом, група именица на **-ило** са овим значењем измешта се из књижевног регистра у супстандардне идиоме српског језика, који боље оцртавају њихову експресивну употребу.

Закључак: О структурним и семантичким аспектима употребе деадјективних апстрактних именица у српском језику

Када смо, у Уводу нашег рада, поделили творбене апстрактне именице СА ЗНАЧЕЊЕМ ОСОБИНА на деадјективне и деноминалне, истакли смо и чињеницу да деадјективне именице обухватају највећи део изложеног система особина у српском језику, док су деноминалне именице фиксиране само на значење ЛЈУДСКИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА.

Говорећи о деадјективним именицама у српском језику, такође смо нагостили и могућност да оне, у оквиру поменутог низа особина, образују семантички уређен систем. Другим речима, претпоставили смо (не без постојећих теоријских основа) да се дистрибуција деадјективних именица одвија према сасвим одређеним групама значења, при чему се као формални показатељ припадности именице датој семантичкој групи, или групама, истиче њен творбени завршетак. Будући да је семантичка анализа творбено-семантичких типова деадјективних именица, изведена у раду, потврдила ову претпоставку, били смо у могућности да утврдимо на који се начин деадјективне именице дистрибуирају према различитим типовима особина у српском језику. На овај начин, добијен је њихов општи семантички модел.

Историјска перспектива развоја деадјективних апстрактних именица у времену од Вуковог до савременог српског језика, кроз коју смо посматрали ову тему, указала је на чињеницу да су, за правилно представљање семантичког модела, од пресудног значаја били чиниоци везани за историјски развој творбених типова који улазе у његов састав. Ти чиниоци се могу груписати у следеће закључке:

1. Промена опште семантичке оријентације деадјективних именица у Вуковом и савременом српском језику. Преглед целокупне изложене грађе сугерише закључак да су у Вуковом језику деадјективне именице чврсто везане за домене особина чија перцепција је антропоцентрична, дакле везана за говорника; било да се ради о ДУХОВНИМ, ТЕЛЕСНИМ или ФИЗИЧКИМ ОСОБИНАМА. У овом домену, чулна перцепција се истиче као веома важна компонента значења апстрактних именица. У савременом српском језику, на овако формирану основу наслојавају се емпиријски стечена значења ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА, као и комплекси ТЕРМИНОЛОШКИХ ЗНАЧЕЊА.

2. Промена семантичке парадигме деадјективних именица од Вуковог према савременом српском језику. Стање затечено у савременом српском језику, у односу на Вуков језик, сведочи о томе да новији слојеви значења деадјективних именица, који подразумевају емпиријску перцепцију и деперсонализацију семантичког садржаја лексеме, постају доминантни семантички слојеви. Овај процес нарочито је нарочито приметан код именица на **-ост**, које од творбено-семантичког типа са значењем ЛЉДСКИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА и ограниченим (редукованим) бројем чланова, постају творбено-семантички тип са доминантним и експанзивним значењем ФИЗИЧКИХ, ЕМПИРИЈСКИ САГЛЕДИВИХ ОСОБИНА (један део ових именица прелио се у термилошке системе природних и друштвених наука).

Са друге стране, о појму промене значењске парадигме код одређеног творбено-семантичког типа апстрактних именица не може се говорити без свести о функционалном стилу у којем се он типично употребљава, па стога можемо тврдити да је промени значења код апстрактних именица у савременом језику, заправо, претходила експанзија оних функционалних стилова који садрже апстрактне именице са поменутим значењима. У тематски оквир истог питања можемо сместити и растућу употребу именица од страних и интернационалних основа у српском језику.

3. Творбена продуктивност деадјективних именица у Вуковом и савременом српском језику. Како показује прикупљена грађа, Вуковом језику је својствена тежња да се одржи равномеран однос у дистрибуцији деадјективних именица, како по творбено-семантичким типовима, тако и по творбеним основама, као што се може видети из следеће табеле:

Табела 6: Дистрибуција творбених типова деадјективних именица према њиховим основама у Вуковом језику

	од неизведеног придева	од сек. простог придева	од сложеног придева	остало
-ост	17	12	109	6
-ота	11	4	7	3
-оћа	16	3	12	2
-ина	34	35	11	9
-ило	7	5	5	2

Са друге стране, у савременом језику, овај однос се нарушава у корист повећане продуктивности три типа: **-ост**, **-ина** и, у нешто мањој мери, **-оћа**; за разлику од именица на **-ота** и **-ило**, чија је употреба везана за посебне регистре. Међутим, потребно је напоменути да, са изузетком именица на **-ост**, поменута продуктивност апстрактних именица није стриктно везана за сложене придевске основе. Нова именичка образовања граде се и од основа неизведених и секундарно простих придева, што у знатној мери утиче на усложњавање семантичке структуре појединих творбених модела.

Табела 7: Дистрибуција творбених типова деадјективних именица према творбеним основама у савременом српском језику

	од неизведеног придева	од сек. простог придева	од сложеног придева	остало
-ост	42	69	6.682	913
-ота	33	16	20	6
-оћа	61	37	90	5
-ина	40	38	11	9
-ило	19	19	21	2

Узимајући у обзир изложене закључке, можемо извести табеларан, шематски приказ развоја значења деадјективних именица по семантичким доменама у времену од Вуковог до савременог српског језика. Наравно, ове шеме треба схватити само условно, будући да је њихов смисао крајње практичан. Стога су оне сасвим сведене, између осталог и због тога што су у њиховој презентацији узимани у обзир само типични представници творбених типова.

Табела 8: *Шема значења деадјективних айсџрактивних именица у Вуковом језику у оквиру система особина*

	ПОЗИТИВНА Д. О. (СТАЊЕ)	НЕГАТИВНА Д. О. (СТАЊЕ)	ПОЖЕЉНА Т. О. (СТАЊЕ)	НЕПОЖЕЉНА Т. О. (СТАЊЕ)	ЧУЛНО САГЛЕДИВА Ф. О.	ЕМПИРИЈ. САГЛЕДИВА Ф. О.	ТЕРМИН. ЗНАЧЕЊЕ	КОНКРЕТНО ЗНАЧЕЊЕ
-ост	◆	◆						◇
-ота	◆	◆	◆	◆	◇			
-оћа	(◆); (◇)	(◆); (◇)		(◆)	(◆)			
-ина	◇	◇			◆			◇
-ило		(◆)			◇			◆

Табела 9: *Шема значења деадјективних айсџрактивних именица у савременом језику у оквиру система особина*

	ПОЗИТИВНА Д. О. (СТАЊЕ)	НЕГАТИВНА Д. О. (СТАЊЕ)	ПОЖЕЉНА Т. О. (СТАЊЕ)	НЕПОЖЕЉНА Т. О. (СТАЊЕ)	ЧУЛНО САГЛЕДИВА Ф. О.	ЕМПИРИЈ. САГЛЕДИВА Ф. О.	ТЕРМИН. ЗНАЧЕЊЕ	КОНКРЕТНО ЗНАЧЕЊЕ
-ост	◆	◆				◆	◆	◇
-ота	◆	(◆)	◆; ◇	(◆); (◇)				◇
-оћа	(◆); (◇)	◆; ◇	(◆)	◆	◆	◇		◇
-ина	◇	◇			◆		◇	◇
-ило		(◆)			◆		(◇)	◇

Легенда: ◆ - основно значење;

◇ - секундарно значење;

(◆); (◇) – значење које је непотврђено у целини књижевног језика.

Образложење и коментар сваког творбено-семантичког типа понаособ у оквиру овог модела резимираћемо у следећим тачкама:

1. Код именица на **-ост**, развој од Вуковог до савременог српског језика обележен је експанзијом значења: од домена духовних, на домен емпиријски сагледивих особина, као и на домен термилошких значења. Ова експанзија праћена је ширим усвајањем сложених придева као творбених основа којима се именице на **-ост** граде. Све то је условило структурно-семантичку поделу ових именица на две целине: групу оријентисану око значења ДУХОВНИХ ОСОБИНА (из које се, нарочито издвајају именице са

неизведеним придевима у основи); као и на групу оријентисану око значења ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА.

2. Код именица на **-ота**, развој од Вуковог до савременог српског језика обележен је семантичком редукцијом овог творбено-семантичког типа. Од именица које су широко распрострањене на све типове особина (ДУХОВНЕ, ТЕЛЕСНЕ, ФИЗИЧКЕ), именице на **-ота** постају творбено-семантички тип за означавање претежно ДУХОВНИХ ОСОБИНА, што диктира њихову доминантну употребу у језику књижевности.

3. Науспрот овоме, савремени језик бележи пораст употребе именица на **-оћа**, при чему се семантичка дистрибуција типичних представника ових именица остварује у обрнутој симетрији са дистрибуцијом именица на **-ота**. Именицама на **-оћа** у савременом језику означавају се, примарно, ТЕЛЕСНЕ ОСОБИНЕ, као и скуп ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА КОЈЕ СУ САГЛЕДИВЕ ЧУЛИМА. Поред овога, природа односа између типичних именица на **-ота** и **-оћа** је таква да се именицама на **-ота** означавају позитивне, а именицама на **-оћа** – негативне особине.

4. Код именица на **-ина**, развој од Вуковог према савременом српском језику обележен је са две паралелне развојне тенденције. Као прво, усложњавање метафоричких и метонимијских трансформација основног значења именица на **-ина**, присутно још у Вуковом језику, у савременом језику је резултовало усложњавањем контекста њихове употребе. Именице са основним значењем ФИЗИЧКИХ, ЧУЛНО САГЛЕДИВИХ ОСОБИНА, бележе метафоричке и метонимијске реализације у различитим доменима духовне, социјалне, културне и материјалне делатности човека; као и у множини функционалних стилова српског језика, у којима се остварују овакве употребе. Са друге стране, именице на **-ина** у савременом језику природно налазе место у многим термилолошким системима научних и техничких дисциплина, које на различите начине ресемантизују њихова основна значења.

5. Развој групе именица на **-ило** са основним значењем БОЈЕ обележен је даљим формално-семантичким усложњавањем. Са друге стране, употреба именица на **-ило** са значењем ДУХОВНИХ ОСОБИНА (попут *лудило* или *бесило*) експресивизује се и измешта у посебан контекст употребе, својствен разговорном језику.

Једно од могућих подручја примене представљеног модела јесте у покушају разјашњавања случајева напоредне употребе деадјективних апстрактних именица са заједничком осномом, које се у литератури обично означавају као синонимне. Ослањајући се на грађу из описних речника САНУ и МС, с тим у вези можемо навести неколико

најтипичнијих случајева који потцртавају њихове међусобне разлике према изложеним критеријумима:

- Од основе описног придева *густ̄и*, са примарним значењем физичке, чулно сагледиве особине, граде се у српском језику, према Р. САНУ, именице *густ̄ина*, *густ̄иоћа*, *густ̄иос̄и*, *густ̄ио̄и* и *густ̄ило*. Међутим, од њих су у живљој језичкој употреби само оне именице чије примарно значење обухвата домен ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА: *густ̄ина* и *густ̄иоћа*, док именице *густ̄иос̄и*, *густ̄ио̄и* и *густ̄ило* у Р. САНУ носе квалификаторе 'нераспр.(острањено)', 'заст.(арело)' и 'необ.(ично)'. Значења именице *густ̄иоћа* оријентисана су, претежно, на визуелну процену ограниченог броја објеката који се налазе на једном простору (*густ̄иоћа зуба*, *густ̄иоћа с̄иановнишӣва*, *густ̄иоћа косе*, *густ̄иоћа шуме* – Р: САНУ); док, за разлику од њих, значења именице *густ̄ина* претежно обухватају тактилне процене конзистенције материјала (*густ̄ина земље*, *густ̄ина сомо̄и* или *ӣлиши*, *густ̄ина каше* и сл.), на којима се заснивају њене секундарне реализације, забележене у Р. САНУ: **3.** физ. маса у јединици зајремине, с̄ицифична маса; с̄ицифична ӣежина; и **5.** покр. *дебело ваљано ћебе од вуне на коме се с̄и*ава. Овом типу перцепције (перцепцији масе предмета) подређена је и њихова визуелна процена на неком ограниченом простору: *густ̄ина ар̄иљерије*, *густ̄ина ӣиринча*, *густ̄ина народа* и сл.

- Од основе описног придева *бео*, са основним значењем БОЈЕ, граде се у српском језику, према Р. САНУ, именице *белос̄и*, *бело̄и*, *белоћа*, *белило* и *белина*. Међутим, од њих су у живљој употреби именице *белина*, *белоћа* и *белило*, док је именица *бело̄и* употребљена у књижевноуметничком стилу: *бело̄и снега*, *бело̄и језера*, *бело̄и облачића*. Између именица *белина* и *белило* развијају се семантичке разлике на оси 'апстрактно ↔ конкретно'. Именица *белина* има значење БЕЛЕ БОЈЕ КАО ВИЗУЕЛНОГ УТИСКА: *белина рубља*, *белина зуба*, *белина цвећа*, *седефас̄и* *белина* и сл., на којем се заснивају њена секундарна значења: **1. б.** морална, духовна *чист̄ио̄и*; **4.** *бело ӣла̄ино*. Са друге стране, именица *белило* развија значења МАТЕРИЈЕ КОЈОМ СЕ БОЈИ У БЕЛУ БОЈУ: **2.** *бела боја*; **3. а.** *сред̄и*во за бељење: *размућен креч у води* или *бео ӣпрашак* или *бела земља*; **б.** *козмет̄ичко сред̄и*во беле боје (*ӣрах*, *ӣечност̄и* или *ӣомада*) за бељење или *улејшавање лица*, и сл, а ова значења се на ознаку *мес̄и*а на коме се *бели ӣла̄ино* (Р. САНУ **5.**). Судаће према Р. МС, на сличан начин у српском језику понашају се и именице *жӯи*ло и *жӯи*на; *цр*нило и *цр*нина и сл.

- Код низова апстрактних именица које имају примарно значење ДУХОВНИХ ОСОБИНА, попут: *грубос̄и* (*грубо̄и*, *грубоћа*, *грубило*); *глӯос̄и* (*глӯио̄и*, *глӯиоћа*, *глӯис̄иво*);

храброст̄ (храброћа); немирност̄ (немирноћа); наглост̄ (наглоћа); мушкост̄ (мушкоћа) и сл., значење именица на **-оћа, -ота, -ило** и **-ство** упућује се на значење именица на **-ост**. Са друге стране, значење именица на **-ост, -ота** и **-ило** упућује се на значење именица на **-оћа** онда када оне примарно означавају ТЕЛЕСНЕ ИЛИ ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ: *глувоћа (глувоића, глувост̄); бистроћа (бистрост̄, бистроића); муиноћа (муиност̄, муиноило)* и сл.

Оваквих случајева напоредне употребе апстрактних именица у српском језику има много. Из подробнијег испитивања феномена синонимије апстрактних именица у српском језику произилази закључак да се семантички критеријум на основу кога се утврђује однос две или више деадјективних именица са истом основом и различитим суфиксима у српском језику заснива на два фактора: дијахроном језичком слоју у коме се именица употребљава, и функционално-стилском контексту њене употребе.

У наставку рада, окренућемо се приказу творбених и семантичких аспеката деноминалних апстрактних именица, које су у српском језику представљене суфиксима **-ство, -штина** и **-лук**; при чему ћемо нарочиту пажњу посветити анализи контекста у коме долази до реализације њиховог апстрактног значења.

III. ДЕНОМИНАЛНЕ АПСТРАКТНЕ ИМЕНИЦЕ

1. Уводно разматрање

Када смо, у Уводу, апстрактне именице које се завршавају на суфиксе **-ство**, **-штина** и **-лук** издвојили у посебну целину (декларативно названу *Nomenabstracta*), учинили смо то мотивисани скупом творбених и семантичких критеријума, до којих смо дошли у току општег прегледа развоја ових именица у времену од Вуковог до савременог језика. Мада смо неке од ових разлога већ предочили у Уводу, на овом месту ћемо поново, у прегледну целину, заокружити основне критеријуме који су мотивисали два поступка: сврставање именица три наведена творбена типа међу апстрактне с једне; као и њихово издвајање у засебну творбено-семантичку групу, с друге стране.

Развој творбене парадигме именица на **-ство**, **-штина** и **-лук** у времену од Вуковог до савременог српског језика показује значајне промене на плану творбених основа које улазе у њихов састав. Судаћи према прикупљеној грађи, ове именице се, у Вуковом језику, граде претежно од придевских основа, и имају значење НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ИЛИ МОРАЛНЕ ОСОБИНЕ (*лукавсѝво*, *лакомсѝво*, *неваљалишѝина*, *безобразлук* и сл.). Овом својом карактеристиком, именице на **-ство**, **-штина** и **-лук** се уклапају у већ презентован семантички систем деадјективних апстрактних именица у српском језику. Самим тим, истиче се и органска повезаност ова три творбена типа са тим системом.

До дијахроних промена у оквиру сваког творбеног-семантичког типа ових именица долази како на **структурном**, тако и на **семантичком плану**. На **структурном плану**, развој од Вуковог према савременом српском језику код сва три творбена типа бележи велики пораст продуктивности суфикса **-ство**, **-штина** и **-лук**, праћен променом односа адјективних и номиналних основа у саставу ових творбених типова. У састав ових именица, наиме, у све већој мери улазе именичке, а све ређе придевске основе. На **семантичком плану**, именице на **-ство**, **-штина** и **-лук** са именичким (номиналним) основама, које у Вуковом језику превасходно имају збирно, аугментативно, присвојно или какво друго конкретно значење, у савременом српском језику еволуирају у сложен систем апстрактних значења, према законитостима које ћемо представити у наставку рада (*срѝсѝво*, *балкансѝво*, *вољѝеријансѝво*, *дражѝиновѝина*, *ђиласовѝина*, *бошњаклук*, *франковлук* и сл.). Тежиште продуктивности ових суфикса, које данас, готово искључиво, почива на именичким основама, навело нас је да у Уводу ове именице назовемо

деноминалним (*Nomenabstracta*), мада ћемо размотрити и њихову творбену парадигму пре стања затеченог у савременом српском језику.

2. Семантичка структура деноминалних апстрактних именица

Као што смо већ нагласили, промена тежишта продуктивности код ових именица, од адјективних ка номиналним основама, временски је ближа савременом српском него Вуковом језику. Ова чињеница добија на значају у светлу сазнања да промена на творбеном плану представља одраз промена које се одвијају у семантичкој структури. Будући да значење деноминалних именица стоји у директној вези са видовима друштвене организације, можемо тврдити да развој ових именица у савременом језику јасно одражава развој друштвених структура које оне номинују. Такође, у складу са сазнањем да се ради о процесу новије природе, који је и даље активан, у српском језику можемо наћи доста нових именица ова три творбено-семантичка типа, које представљају околионализме, незабележене у описним речницима САНУ и МС.

Већ и општији преглед реализације апстрактног значења у саставу именица на **-ство**, **-штина** и **-лук** које су изведене од именичких основа у савременом српском језику може послужити као полазна тачка у расветљавању процеса семантичког развоја сва три творбена типа.

На плану реализације апстрактног значења, наведене именице показују како велику сродност, тако и суштинске разлике. Уопштено говорећи, значењска сродност између именица на **-ство**, **-штина** и **-лук** изведених од именичких основа огледа се у томе што се оне темеље на збирном значењу. Наиме, деноминалне апстрактне именице се, у литератури посвећеној овом проблему, дефинишу још као оне које означавају „неизбројиво мноштво“ (Прановна 1974: 24); или као „именице које одликује скупност, потенцијално неограничено мноштво“ (Чернејко 1997: 32); или, једноставније, као збирне именице.

На конотативном плану, из збирног значења овако изграђених именица апстрахује се, метонимијски условљен, КОЛЕКТИВНИ ИДЕНТИТЕТ. Код одређених група деноминалних именица које сматрамо апстрактним, овај идентитет се везује се за скуп духовних, карактерних и других особина, вештина, стручних знања и сл., одликујући све особе које припадају датом колективу. Преко претпостављеног скупа особина који одликује све његове чланове, према томе, препознаје се и припадност јединке самом колективу. Узмимо за пример именицу *јеврејство*, у којој је, унутар метонимијске реализације везане за колективно поимање овог појма, сажета релација према претпостављеном СКУПУ

ДУХОВНИХ ОСОБИНА свих припадника јеврејског народа, као што се види из следећег примера: „Јевреји су као оне биљке пузавице ... То је један живот и исхрана без земље. То је чудо! То је *јеврејство*“ (Секулић И., Р. САНУ). Према томе, апстрактно значење особине код одређених група деноминалних именица развија се у специфичном односу према збирном значењу, и заједно са њим постаје део њиховог метонимијски реализованог значења.

У савременом језику, реализација апстрактног значења на бази колективног идентитета код деноминалних именица не одвија се на исти начин за сва три творбена типа, па на овом месту морамо размотрити и њихове разлике. Гледано са становишта базичног модела значења ових именица, те разлике повлаче прилично јасну границу између именица на **-ство**, са једне, и именица на **-штина** и **-лук**, с друге стране. Наиме, код именица на **-ство**, изведених уз помоћ значењски неутралног суфикса, апстрактно значење потиче од трансформације семантичке структуре именице која се налази у њеној **творбеној основи** – док код именица на **-штина** и **-лук**, будући да се ради о изведеницама насталим од стилски маркираних суфикса, ово значење, великим делом, потиче од пејоративне семантичке компоненте која је садржана у **самим творбеним наставцима**. Детаље везане за реализацију апстрактног значења особине код именица сва три творбено-семантичка типа изложићемо у наставку рада.

2. 1. Именице на **-ство**

Код именица на **-ство**, основ апстрактног значења особине сачињавају семе колективне експресије које улазе у састав њихове творбене основе. Другим речима, апстрактно значење особине или стања код ових именица потиче од стереотипних представа (типичних својстава) које се приписују њиховим творбеним основама, што значи да се у саставу овог творбеног типа никад не налазе основе које су сасвим испражњене од семантичког садржаја (као што је то случај са личним именима). Полазећи, дакле, од значења творбених основа, примећујемо да се стереотипне представе у семантичкој структури именица на **-ство** реализују на два начина: **примарном** и **секундарном**.⁶⁰

⁶⁰ Потребно је напоменути да појмови **примарна** и **секундарна реализација значења особине** нису узети у класичном смислу, што ће рећи да не означавају реализацију семантичке компоненте унутар семантичког садржаја лексеме (уп. Премк 1999: 101 и д.), већ имају за циљ да осветле начин на који, надоградњом основног значења мотивне речи, долази до формирања архисеме деривата.

а. Код именица чију реализацију значења ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ сматрамо **примарном**, значење духовне особине или стања потиче од **колективне експресије денотата творбене основе**, и у потпуности потискује све друге семе. Тако, на пример, основу значења именице *донжуансџиво* као *особине донжуана, донжуанског начина живоџа, донжуанских џосџуџака, заводниџџа* (Р. САНУ), које је апстрактно, треба тражити у значењу карактерне особине која се, путем стереотипне рецепције друштвене интеракције, уписује у властито име *дон Жуан: заводник жена, љубавник, џусџолов, аванџурисџ* (Р. САНУ). Исто је, нпр., са именицама *фарисејсџиво, џирансџиво, џозерсџиво* и другим, код којих се апстрактно значење особине у потпуности ослања на стереотипну рецепцију апстрактних особина или поступака, именовану именицама *фарисеј, џиранин, џозер* и другим у свести говорника српског језика. Према томе, овај тип реализације значења деривата у односу на његову творбену основу можемо назвати *џирансџозиционим*.

Највећу тешкоћу при идентификацији апстрактног значења код ових именица представља еволуција семантичке структуре њихових основа, до које долази на дијахроном плану. Тако, судећи према Ђ. Даничићу, „именица царство у старијем књигама српскијех царева значи ... *царску власџ* ... исто и краљевство“ (Даничић 1925: 126, курзив: Н. И.). Ово значење се, захваљујући семантичким редуцијама код читаве групе именица на **-ство** које су везане за феудалну друштвену организацију: *војводсџиво, бансџиво, грофовсџиво* и др, именице *царсџиво* и *краљевсџиво*, у савременом језику губи, остављајући само конкретно значење. Услед свега овога, када говоримо о именицама изведеним уз помоћ суфикса **-ство** (а поготово о именицама на **-штина** и **-лук**) у српском језику, морамо прецизирати како време њихове употребе, тако и функционално-стилски контекст у коме се та употреба бележи.

б. У семантичком садржају именица на **-ство** чију реализацију значења ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ сматрамо **секундарном**, одвија се процес при коме се апстрактно значење особине изводи из **конотативне реализације значења творбене основе**. Да бисмо боље објаснили ову тврдњу, узећемо за пример именицу *срџсџиво*, која се у Р. МС дефинише на следећи начин:

срџсџиво: **а.** *каракџтерисџичне особине срџског народа; б.* (Српство) *срџски народ, сви Срби.*

Из семантичке структуре ове именице, како је она изложена у Р. МС, уочљиво је следеће. Прво, апстрактно значење особине код именице *срџсџиво* представља реализацију

семе *йрияднишиџва народу* (колекџиву, друшиџвеној, йолиџичкој и сл. групи) која је конотирана у семантичком садржају именице *Србин*. То припадништво је, како смо већ истакли, повезано са скупом одређених ДУХОВНИХ ОСОБИНА, које представљају стереотипну представу именице *срџсџиво* у свести говорника српског језика. Будући да је процес реализације апстрактног значења код ове именице везан за стереотипне представе разних врста друштвене организације колектива, значење особине ту не потискује колективно значење, већ се изграђује на основу њега, и интегрише са њим у једну целину. И друго, конотативно, апстрактно значење на основи збирног на овај начин постаје доминантно у семантичкој структури именице *срџсџиво* (и у речничкој дефиницији долази на прво место). Тако је, нпр., и са именицама *јеврејсџиво*: **а.** *оно шио каракџерише Јеврејина, Јевреје (вера, кулџура, начин живоџа, схвайџања и др.), жидовсџиво*; **б.** (Јеврејство) *Јевреји, Жидови* (Р. САНУ); *немсџиво*: **1.** *скуџ особина које каракџеришу немачки народ, Немце*; **2.** *немачки народ, Немци* (Р. САНУ); затим *хрвайсџиво*, *масонсџиво*, *језуџисџиво*, *йарџизансџиво* и другим.

Судећи према изложеном, овај тип реализације значења деривата у односу на творбену основу можемо назвати *муџационим*.

Табела 11: Однос џворбене и семантичке сџрукџуре код именица на **-сџиво** у срџском језику

Творбена парадигма:	придевске основе ↓↓↓	именичке основе		
		↓	↓	↓
Семантичка структура:	ДУХОВНА ОСОБИНА: <i>лукавсџиво</i> , <i>лакомсџиво</i>	ПРИМАРНА (ДЕНОТАТИВНА) РЕАЛИЗ. ЗНАЧЕЊА ДУХ. ОСОБИНЕ: <i>йозерсџиво</i> , <i>снобовсџиво</i>	СЕКУНДАРНА (КОНОТАТИВНА) РЕАЛИЗ. ЗНАЧЕЊА ДУХ. ОСОБИНЕ: <i>срџсџиво</i> , <i>немсџиво</i>	ДРУГА ЗНАЧЕЊА: <i>йосреднишиџиво</i> , <i>воћарсџиво</i>

2. 2. Именице на **-шиџина** и на **-лук**

У семантичкој структури деноминалних именица на **-шџина** и **-лук** такође можемо разликовати **примарну** и **секундарну реализацију** апстрактног значења особине. Међутим, док се **примарна реализација** значења особине код ових именица подудара са примарном реализацијом овог значења код именица на **-ство** (базирајући се на експресивном значењу самих творбених основа: *лицемеришиџина*, *боемишиџина*, *дриџачлук*, *дивџаклук*); процес **секундарне реализације** значења особине код именица на **-шџина** и -

лук се, на структурном плану, разликује од процеса секундарне реализације овог значења код именица на **-ство**.

Да подсетимо. Секундарном реализацијом апстрактног значења особине код деноминалних именица назвали смо процес при коме апстрактно значење особине изводи на основу стереотипне рецепције њиховог основног значења, која је базирана на конотативним семама. Међутим, док је код именица на **-ство** овај процес везан за творбене основе; код именица на **-штина** и **-лук** се везује за конотативне семантичке елементе који су садржани у њиховим суфиксима.

Наиме, суфикси **-штина** и **-лук** семантички су много активнији од неутралног суфикса **-ство**, а до њиховог активирања у процесу развоја српског језика долази већ у другој половини 19. века. У овом светлу, могуће објашњење секундарне реализације апстрактног значења код именица на **-штина**, која се одвијала у прелазу од Вуковог према савременом српском језику, пружио је Ј. С. Сорокин. Он је утврдио следеће: будући да именице на **-штина** воде порекло из народних говора⁶¹, у сфери књижевног језика, чији је народни говор само саставни део, ови суфикси добијају компоненту пејоративности захваљујући „печату простонародности“, свести о њиховом дијалекатском пореклу код говорника српског језика који живе у урбаним подручјима. Другим речима, код све бројнијег становништва урбаних подручја који, услед активног политичког и културног живота одраженог у медијима јавног живота (новинарство, позориште, белетристика) представљају носиоце језичког развоја, изграђује се, путем стереотипних представа, став према суфиксу **-штина** као творбеном средству „простонародног језика“, чија употреба дисквалификује саговорника (у: Вулетић 1972: 617-618). На овај начин, употреба поменутог суфикса измештена је на периферију књижевног језика у кључној фази његовог развоја.

Аналогно са именицама на **-штина**, код именица на **-лук** се секундарна реализација апстрактног значења заснива на процесу пејоративизације овог суфикса. Међутим, за разлику од именица на **-штина**, пејоративни значењски елементи код суфикса **-лук** почивају на процесу који има другачију мотивацију: одбацивању турских језичких и културних утицаја у свести говорника српског језика. Овим својим својством, процес пејоративне рецепције суфикса **-лук** у српском језику претвара се у процес одбацивања „турског“, „заосталог“ и „преживљеног“ од стране говорника српског језика. Будући да

⁶¹ Ову тврдњу поткрепљује чињеница да смо именице на **-штина** у Вуковом језику ексцерпирани готово искључиво из *Рјечника*. Њихову употребу у тексту *Светлог њисма* избегавали су и Вук и Даничић.

је компонента пејоративног значења код суфикса **-лук** мотивисана свешћу о националној припадности (за разлику од мотивације пејоративног значења код именица на **-штина**, која се одвија на линији реакције урбаног становништва на суфикс који се сматра руралним), она, по свој прилици, поседује и снажнију негативну конотацију у језику него што је то случај са суфиксом **-штина**, као што потврђује и прикупљена грађа.

Да резимирамо. Код именица на **-штина** и **-лук**, **секундарна реализација** значења особине проистиче од конотативне, експресивно-пејоративне значењске компоненте самих суфикса, при чему ова компонента утиче на изградњу стереотипне рецепције саме именице као СКУПА НЕГАТИВНИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА.

Као илустрацију ћемо навести један сликовит пример. Властита именица *Александар*, на пример, као и све друге властите именице, испражњена је од семантичког садржаја. Стога не може поседовати ни пејоративну конотацију. Са друге стране, ова конотација (која уједно значи и њену идентификацију) приписује се датој именици путем њеног деривата *александровићина*, који се, у време владавине Александра Обреновића, јављао у памфлетима његових политичких и идеолошких противника, да би означио скуп негативних духовних особина који је, према њиховом мишљењу, био карактеристичан за ову особу. Такве су и именице *ђинђивићина*, *комраковићина*, *недићевићина*, *шешљевићина* и друге, сложене од властитих именица, које као медијум дистрибуције користе памфлетске чланке, политичке говоре и остала средства јавног информисања, у којима доминира јавна, и најчешће негативна оцена.

У складу са изложеним, код неких именица на **-штина** и **-лук** које у Вуковом језику имају конкретно, аугментативно значење, у савременом језику долази до секундарне реализације њиховог семантичког потенцијала у равни АПСТРАКТНОГ ЗНАЧЕЊА (ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ). Дobar пример који ово илуструје јесте именица *калуђерићина*, која у *Рјечнику* има конкретно значење аугментатива од речи *калуђер*. У савременом језику међутим, ова именица развија апстрактно-пејоративно значење према моделу: '(скуп) особа + негативна морална, психичка, односно духовна особина'. Према томе, именица *калуђерићина* у савременом језику задобија изразито негативно конотирано значење *калуђерског духа, морала* – као што се види из следећег примера: „Послије сјајне и високе грчке и римске културе настаје густа помрчина средњег века: пустињаштво, *калуђерићина*, религиозно лудило“ (Ђорђевић В., Р. САНУ).

Табела 12: Однос творбене парадигме и семантичке структуре код именица на -
иштина и -лук у српском језику

Творбена парадигма:	придевске основе ↓↓↓	именичке основе ↓		
Семантичка структура именица на -иштина:	ЗНАЧЕЊЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ: <i>лукавиштина,</i> <i>безумиштина</i>	↓ ПРИМАРНА (ДЕНОТАТИВНА) РЕАЛИЗ. ЗНАЧЕЊА ДУХ. ОСОБИНЕ: <i>буржујиштина,</i> <i>лицемериштина</i>	↓ СЕКУНДАРНА (КОНОТАТИВНА) РЕАЛИЗ. ЗНАЧЕЊА ДУХ. ОСОБИНЕ: <i>журналиштина,</i> <i>недићевиштина</i>	↓ ДРУГА ЗНАЧЕЊА: <i>болеиштина,</i> <i>иуђиништина</i>
Семантичка структура именица на -лук:	ЗНАЧЕЊЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ: <i>безобразлук,</i> <i>себичлук</i>	↓ ПРИМАРНА (ДЕНОТАТИВНА) РЕАЛИЗ. ЗНАЧЕЊА ДУХ. ОСОБИНЕ: <i>лисичлук, дивљаклук</i>	↓ СЕКУНДАРНА (КОНОТАТИВНА) РЕАЛИЗ. ЗНАЧЕЊА ДУХ. ОСОБИНЕ: <i>адвокатлук,</i> <i>кријичарлук</i>	↓ ДРУГА ЗНАЧЕЊА: <i>чизмарлук,</i> <i>шегрлук</i>

3. Концепт и структура стереотипа

Будући да смо, у претходном делу поглавља, при образложењу значења деноминалних именица користили термин „стереотипна рецепција“ у контексту реализације конотативних компоненти значења у равни њихове секундарне реализације, у обавези смо да на овом месту изложимо сам концепт стереотипа, као и да опишемо однос овог концепта према семантичкој структури деноминалних именица у српском језику.

Према теоријском одређењу савремене науке, стереотипи су погрешне, искривљене или редуковане представе о некој појави, појединцу или групацији. У друштвеној свести, стереотипи успешно замењују реалне представе захваљујући, пре свега, чињеници да разложно расуђивање и критичка анализа, воља да се о културним различитостима размишља аналитички и изнијансираније, имају мању привлачност од ширења готових, „инстант“ и лако примењивих „слика себе“ или „слика другог“. Из овог разлога, стереотипне представе се изграђују на основу тростепеног система градиције, који је карактеристичан за њихово формирање: „поједностављивање → вредновање → идентификација“ (Јовановић 2002: 118 и д.).

У складу с овим, разлике између примарне и секундарне реализације апстрактног значења особине код деноминалних именица на **-ство**, **-штина** и **-лук** могле би се представити у односу на изложени систем. Код именица сва три творбено-семантичка типа, код којих је реализација особине **примарна**, њихово апстрактно значење се ослања

на трећу фазу овог процеса, **идентификацију**, која у себи садржи фазе **поједностављивања и вредновања**. У семантичкој бази именица *ѝозер*, *боем*, *дивљак* и сл., леже већ изграђени стереотипи, који активирају механизам опште моралне квалификације друштвеног окружења, садржан у апстрактним именицама *ѝозерстѝво*, *боемшѝина*, *дивљаклук* и сл. У овим случајевима, тај механизам се артикулише кроз идентификацију говорниковог убеђења да оно што се именује није део његовог моралног система и жељу да се од именованог огради, што се у литератури о овом питању назива „стереотипним реализацијама које припадају 'они' – сфери“.

Са друге стране, код именица сва три творбено-семантичка типа код којих је реализација особине **секундарна**, апстрактно значење се изграђује постепено, кроз све три фазе изложеног процеса: **поједностављивање, вредновање и идентификацију**. Ове три фазе, као што смо већ нагласили, нису једнаке за именице које се завршавају на **-ство** са једне; и на **-штина** и **-лук**, с друге стране.

Код именица на **-ство, идентификација** са семантичким садржајем стереотипно перципиране лексеме заснива се на њеном **вредновању**; док је код именица на **-штина** и **-лук** обрнуто. Посматрано кроз наведене параметре, код именице *срѝстѝво*, на пример, прво долази до њеног семантичког **поједностављивања**, свођењем свих припадника овог колектива на ограничен скуп особина, чиме се постиже сама стереотипизација тога појма. Затим долази до њеног **вредновања**, које је видљиво кроз скуп особина на коме се заснива сама стереотипизација; и на крају до **идентификације** са тим скупом особина, у овом случају артикулисане кроз реализацију која припада 'ми' – сфери.

Са друге стране, код већ поменути именице *александровшѝина* такође прво долази до њеног **поједностављивања**, свођењем поступака једне особе на ограничени скуп стереотипних особина. Истовремено долази и до **негативне идентификације са стереотипом**, која се заснива на самој употреби пејоративно обојеног суфикса **-штина**. На тај начин, наглашава се и **негативно вредновање** саме именице (која припада 'они' сфери).

Уочљиво је да се стереотипна реализација деноминалних именица артикулише кроз двополну матрицу 'ми – они', при чему се оно што припада 'ми' сфери вреднује као изузетно позитивно, а оно што припада 'они' сфери – као изузетно негативно. Именице на **-штина** и **-лук** припадају равни 'они' – квалификација. То је случај и са већином именица на **-ство**, које су претежно везане за оцену и квалификацију других, а веома ретко за сопствену оцену и аутоквалификацију. На овај начин, као што смо истакли,

изграђује се механизам моралне квалификације друштвеног окружења говорника српског језика, који је заснован на стереотипним представама.

Табела 13: *Шема стѐреотипне реализације апстрактног значења особине код именица на -ствo, -штина и -лук од именичких основа у српском језику*

Примарна (денотативна) реализација апстрактног значења		
суфикс	начин реализације	резултат реализације
-ствo	идентификација (поједностављивање + вредновање)	„они“ сфера (<i>дивљаиштво</i>)
-штина	идентификација (поједностављивање + вредновање)	„они“ сфера (<i>будалаиштина</i>)
-лук	идентификација (поједностављивање + вредновање)	„они“ сфера (<i>ћростаклук</i>)
Секундарна (конотативна) реализација апстрактног значења		
суфикс	начин реализације	резултат реализације
-ствo	поједностављивање → вредновање → идентификација	1) „ја“ сфера (<i>српствo</i>) 2) „они“ сфера (<i>масонствo</i>)
-штина	поједностављивање → идентификација → вредновање	„они“ сфера (<i>александровиштина</i>)
-лук	поједностављивање → идентификација → вредновање	„они“ сфера (<i>кришћарлук</i>)

Ово својство деноминалних апстрактних именица донекле отежава њихову семантичку идентификацију у описним речницима САНУ и МС. Услед тежње да, служећи се метајезиком описне дефиниције, буду неутрални, из дефиниције именица на **-ствo** лексикографи често изостављају податке који говоре о томе да ли се оне у свести говорника перципирају као позитивне или као негативне, као и податке о коме се скупу позитивних или негативних особина ради. Ово нарочито важи за именице чија је стереотипна реализација преплетена са значењем колектива, дакле за именице на **-ствo** са **секундарном реализацијом** апстрактног значења особине (нпр. *српствo*, *хрваиствo*, *јеврејствo*, *босанствo*, *језуиствo*, *цинцарствo*, *ћартизанствo* и сл.), и које се у речницима дефинишу тек као 'скуп особина које карактеришу неко X', при чему је X национална, друштвена, политичка, социјална и др. група, без помена о квалитету ових особина и специфичностима њихове реализације у савременом језику.

И поред свега изложеног, семантичку границу између апстрактних именица на **-ствo** са једне, наспрам именица на **-штина** и **-лук** с друге стране, у пракси није увек лако утврдити. Именице сва три творбена типа често се налазе у непосредној семантичкој вези једне с другима. Значења семантичких група именица на **-штина** и **-лук**, као што ћемо видети, у великој мери се уређују према значењима семантичких група именица на **-ствo**, на тај начин да именице на **-штина** и **-лук** представљају експресивно-пејоративну

варијанту (збирно-)апстрактног значења именица на **-ство**. Именице на **-штина**, на пример, и у речницима САНУ и МС се често дефинишу упућивањем на њихове творбене еквиваленте на **-ство**: *варваршићина: в. варварсџтво* (Р. САНУ); *мађаршићина: в. мађарсџтво* (Р. САНУ); *фаризејшићина: в. фаризејсџтво* (Р. МС); и сл.; а исто тако и на именице на **-лук**: *безобрашићина: безобразлук* (Р. МС); *лојовшићина: лојовлук* (Р. МС); *нићковишићина: в. нићковлук* (Р. САНУ), и сл.

ИМЕНИЦЕ НА -СТВО

1. Уводно разматрање

Заједно са апстрактним именицама на **-ост**, именице на **-ство** се убрајају међу најпродуктивније апстрактне именице у српском језику. Описни речници САНУ и МС фиксирају приближно 1300 апстрактних именица које припадају овом творбеном типу. Велику продуктивност апстрактних именица на **-ство** (укључујући ту и аломорфе **-штво**, односно сложене суфиксе **-анство**, **-инство**, **-тељство**, **-лаштво** и сл.) приметио је још П. Скок (III: 354-355), а исто их тако продуктивним сматрају и савремени дериватолози С. Бабић (1986: 260) и И. Клајн (2003²: 185).

Насупрот овоме, у грађи коју смо ексцерпирани из Вуковог језика, затекли смо свега 136 апстрактних именица на **-ство**. Истовремено, како смо већ нагласили у Уводу, однос придевских према именичким творбеним основама код ових именица у савременом језику значајно се мења заједно са порастом њихове творбене продуктивности, и то у корист именичких основа. Узевши у обзир да је промена творбене парадигме код неког творбено-семантичког типа у дијахронији одраз промена које се одвијају у његовој семантичкој структури, можемо тврдити да је, у последњих век и по, дошло до значајних промена у моделу значења именица на **-ство**; промена које су, несумњиво, пратили одређени социјални и културни фактори, чији се одраз може јасно видети на дијахроном плану његовог развоја.

2. Именице на -ство у Вуковом језику

2. 1. Творбена анализа

Грађа ексцерпирана из Вуковог језика показује следећи однос: насупрот 32 именице на **-ство** са придевском основом, стоји 98 именица које као основу имају именицу. Овоме треба придружити још 5 именица на **-ство** са другим основама, што укупно чини 136 ексцерпираних именица на **-ство** у Вуковом језику.

2. 1. 1. Придевска образовања

а. Са неизведеним придевом у основи само је једна именица: *убошћиво*, која је остала незабележена у Р. МС.

б. Са секундарно простим придевом у основи је 9 именица: *могућство*, *богајство*, *лукавство*, *лакомство*, *ицијанство* и сл. Поред *Рјечника*, већина ових именица заступљена је, у већој мери, и у преводу Светог писма, и то подједнако код Вука и код Даничића.

в. Именица које у основи имају изведени придев у *Рјечнику* има 19, а њима можемо додати још 2 именице које се јављају само у преводима *СЗ* и *НЗ*. Њихов преглед према творбеним основама изгледа овако:

- 10 именица изведено је од придева на **-ан**: *сиромаштѝво*, *достѝојанстѝво*, *коварстѝво* (од *коваран*), *сујеврстѝво*, *искустѝво* и сл.;

- 3 именице изведене су од придева на **-ен**: *величанстѝво*, *савришенстѝво*, *йрвородстѝво*;

- По једна именица изведена је од придева на **-ет**, **-ив** и **-ав**: *йроклейстѝво*, *кичељистѝво*, *йврдоглавстѝво*;

- Од присвојног придева на **-ин** изведене су именице *сестѝринстѝво*, *дединстѝво*, *делијнстѝво*, *женинстѝво*, *мајтеринстѝво*; а од присвојног придева на **-ев** именица *краљевстѝво*⁶²;

- Од придева на **-ињи** изведена је именица *дејѝињстѝво* (*ђејѝињстѝво*, *дјејѝињстѝво*); а од придева на **-ски** именица *нашинстѝво* (од *нашински*, према *Речнику Б-И*).

2. 1. 2. Именичка образовања

Већина именичких образовања на **-ство** са апстрактним значењем у Вуковом језику настала је од заједничких именица мушког рода: *ђаволстѝво*, *ојѝаднишѝво*, *стѝарешинстѝво*, *калуђерстѝво* и сл. Именица *брајѝимстѝво* настала је, према Вуку (1827 [1969]: 282), од именице *брајѝим* („као *йобразѝим*, премда се сáмо не говори“). Само две именице су настале од именица женског рода: *женстѝво* и *девојашѝво*; док именица *Чивујѝстѝво* води порекло од имена етника.

Текст Светог писма доноси три нове именице којих нема у *Рјечнику*: *йророчанстѝво*, *йрвенашѝво* и *бекстѝво* (од именице *бег*).

На питање да ли се испред наставка **-ство** налази придевска или именичка основа, није лако одговорити у свим случајевима. М. Стевановић, склон томе да деноминалне именице сведе на придевске основе, убраја именице *јунашѝво*, *девојашѝво*, *момашѝво*, *нечовешѝво* у изведенице од придева на **-ски** (Стевановић 1964: 537). Насупрот овоме, И. Клајн сматра да „нема разлога да именице ... сматрамо секундарним или мање важним од придева на **-ски**“ (Клајн 2003²: 186), тако да се, према његовом мишљењу, ради о именичким изведеницама.

⁶² О апстрактном значењу именица *царстѝво*, *краљевстѝво*, *војводстѝво* у Вуковом језику в. у наставку рада.

2. 1. 3. Друга образовања

Из Вуковог језика ексцерпирани смо 2 именице на **-ство** које у основи имају број: *ѿројсѿво* (редни) и *јединсѿво* (збирни); док именице *мношѿво* и *ѿремношѿво* у основи имају прилог.

2. 2. Морфонолошка обележја

Према морфонолошким променама које настају на шаву између творбене основе и форманта, прикупљену грађу можемо поделити на следећи начин:

а. Именице код којих не долази до промена на творбеном шаву: *зрубѿјансѿво*, *блаженсѿво*, *ѿјансѿво*, *деверсѿво*, *царсѿво* и сл.;

б. Именице код којих долази до промене финалног сугласника творбене основе (*к*, *ч*, *ж*, или *ш*), што наставак **-ство** трансформише у **-штво**: *друшѿво* (< *друж-сѿво*); *мношѿво* (< *множ-сѿво*); *сиромашѿво* (< *сиромаш-сѿво*), *(не)чов(ј)ешѿво* (< *(не)чов(ј)ек-сѿво*), *ѿророшѿво* (< *ѿророк-сѿво*), и сл.;

в. Код именице *бексѿво* долази до обезвучавања финалног сугласника творбене основе;

г. Код именица *ѿаосѿво* (< *ѿаоѿ-сѿво*), *кичелѿсѿво* (< *кичелѿв-сѿво*) и сл. долази до губљења финалног сугласника основе приликом творбе;

д. Код именица *грађансѿво* (< *грађанин*), *нев(ј)ерсѿво* (< *нев(ј)еран*) и сл. долази до губљења наставка сложене основе приликом творбе.

2. 3. Именице на -ство према структурном и семантичком аспекту

Како смо већ истакли у Уводу, до реализације апстрактног значења ДУХОВНИХ ОСОБИНА код именица на **-ство** у Вуковом језику може доћи на два начина.

Код именица чију реализацију апстрактног значења особине сматрамо **примарном**, творбене основе се перципирају као семантичка база за исказивање ДУХОВНИХ ОСОБИНА у српском језику. Овим својим својством, именице на **-ство** се приближавају значењу изложених типова деадјективних именица у српском језику.

Са друге стране, код именица чију реализацију апстрактног значења сматрамо **секундарном**, значење ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ се изводи на основу конотативне надоградње основног значења именице, које најчешће одражава различите моделе друштвене организације.

Судећи према контексту употребе ових именица у тексту Светог писма, као и према стању затеченом у *Рјечнику*, именице на **-ство** у Вуковом језику могу се поделити на следеће семантичке групе:

2. 3. 1. Именице са њримарном реализацијом значења особине. Ове именице се могу поделити на следеће лексичко-семантичке подгрупе:

1. Именице са значењем ОСОБИНА, СТАЊА, СХВАТАЊА И ПОСТУПАКА У ВЕЗИ СА КАРАКТЕРНО-ЕМОЦИОНАЛНИМ СКЛОПОМ ЉУДСКЕ ЛИЧНОСТИ. Овде се сврставају оне именице на **-ство** које настају подједнако и од придевских и од именичких основа. Од придевских основа су: *лукавсџво, лакомсџво, коварсџво* (од придева *коваран*, у значењу *склоносџи њрема лукавим, издајничким њосџуџцима* (Р. МС), *савршенсџво, њосџојансџво*, и др.; а од именичких: *њџријатџелсџво, злочинсџво, јунашџво, грубијансџво, џаволсџво, враговсџво, курварсџво, (не)човешџво, хајдушџво* и др.

На плану књижевне употребе именица које припадају овој семантичкој групи у тексту Светог писма, запазили смо следеће: главнина примера у којима се ове именице јављају показују већу фреквенцију негативног, него позитивног контекста употребе. На овај начин, истиче се специфична употреба ових именица у дискурсу НЕГАТИВНЕ МОРАЛНЕ, ОДНОСНО ДРУШТВЕНЕ ОЦЕНЕ ОСОБИНА И ПОСТУПАКА. Сагласно овоме, у састав именица на **-ство** чешће улазе придеви и именице негативног, него позитивног значења. Уп. примере: „Мржња се покрива *лукавсџвом*, али се злоћа њезина открива на збору“ (СЗ: 577); „Чувај се да не буде какво *невалалсџво* у срцу твом“ (СЗ: 182); „Јер је непослушност као гријех од чарања, и непокорност као *сујевјерсџво* и идолопоклонство“ (СЗ: 267); „Поморите дакле уде своје који су на земљи: *курварсџво*, нечистоту, сласт, злу жељу и *лакомсџво*, које је *идолоџоклонсџво*“ (НЗ: 209); „А позната су дјела тјелесна, која су *џрељубочинсџво, курварсџво*, нечистота, бесрамност, | *Идолоџоклонсџво*, чарања, *њџријатџелсџва*“ (НЗ: 197); „Прођите се врага и *хајдушџива*“ (Вук. Рј.), и сл.

Негативна оцена различитих карактерних особина, која је својствена главнини именица на **-ство**, прераста у КОНКРЕТНО ЗНАЧЕЊЕ СКУПА ПОСТУПАКА мотивисаних негативним карактерним особинама које се номинују њиховим творбеним основама. Значење поступка присутно је у полисемној структури многих именица које припадају овој семантичкој групи. Сходно овоме, те именице и у савременом језику могу имати облике множине:

неваљалсѣво: **2. а.** *неваљало, неѣошѣено, неморално дело, неѣошѣен ѣосѣуѣак* – „Том приликом, изгледа, вршили су [Турци] разна *неваљалсѣва* те није ни чудо ако су у то доба наши манастири ... постали ’турске потпрдице’“ (Поповић Д., Р. САНУ);

неѣријатѣљсѣво: **2.** (у мн.) *ратне оѣерације, борбе* – „Енглеска је изјавила да ће, ако Порта ступи у савез са Наполеоном ... отпочети одмах *неѣријатѣљсѣва*“ (Гавриловић М., Р. САНУ);

злочинсѣво: **1. в.** *злочин (1)* – „Слушао сам ја да се неки лудак ... издавао за Марка Краљевића и учинио нека *злочинсѣва* и крађе“ (Домановић Р., Р. САНУ), и сл.

2. Посебно значење има скуп именица са значењем ДУШЕВНИХ СТАЊА, ОДНОСНО РАСПОЛОЖЕЊА у којима се неко налази, са придодатом временском компонентом трајања датог стања. Ове именице се такође граде подједнако и од придевских и од именичких основа, и то: *убошѣво, богатсѣво, ѣијансѣво, блаженсѣво, сиромашѣво, задовољсѣво* и сл. од придевских, односно: *сужањсѣво, момашѣво, ројсѣво, оѣѣаднишѣво, ѣѣасѣво, убошѣво* и сл. од именичких основа.

Код именица *блаженсѣво, ѣрогонсѣво* и *ројсѣво*, односно *сужањсѣво*, почев од најраније етапе развоја савременог језика, видљиво је повезивање специфичног конкретног значења места на коме долази до именичке реализације и апстрактног значења стања. Уп. примере:

ројсѣво: „Тако ће одвести цар Асирски у *ројсѣво* Мисирце, и Етиопљане и *сужањсѣво*, дјецу и старце, голе и босе“ (СЗ: 606);

блаженсѣво: **2.** рлг. *месѣо где влада ѣоѣѣуна срећа, рај, царсѣво небеско (обично уз реч „вечно“)* (Р. САНУ);

ѣрогонсѣво: *удаљено, слабо насељено месѣо на које се шаље ѣо казни*: „Стижу вести да Омерпаша ломи отпор бегова и ајана, почео је и да их ... шаље у *ѣрогонсѣво*“ (Андрић И., Р. МС).

2. 3. 2. *Именице са секундарном реализацијом значења особине.* Могу се поделити на следеће групе:

1. Именице са значењем ЗВАЊА, ЧИНОВА, ТИТУЛА, ПОЧАСТИ И ФУНКЦИЈА, као и СЛУЖБИ И ДОСТОЈАНСТАВА КОЈЕ НОСЕ ОВЕ ТИТУЛЕ. У ову семантичку групу спадају именице на -**ство** које се граде од именичких основа: *стѣарешинсѣво, ѣоглаварсѣво, аѣосѣолсѣво, бансѣво, везирсѣво, војводсѣво, калуђерсѣво, кайѣѣансѣво, ѣерјанишѣво, сердарсѣво, грађансѣво* и сл.

Говорећи о значењу именица *војводсџво*, *царсџво* и *краљевсџво* у Вуковом језику, Ђ. Даничић (1925: 126) је истакао чињеницу да, судећи према *Рјечнику*, ове именице примарно означавају *власџ*, или *часџ*, или *досџојансџво*, а тек секундарно територију којом се управља (он чак замера Вуку што у *Рјечнику* уз именицу *војводсџво* није ставио конкретно значење територије, већ само апстрактно значење⁶³). Разлоге за овакав развој значења треба тражити у систему феудалног друштвеног уређења, у коме се владарска титула повезује са скупом ДУХОВНИХ ОСОБИНА које одликују онога ко је носи. Отуда, по свој прилици, потиче и Даничићева опаска о томе да се АПСТРАКТНО ЗНАЧЕЊЕ КАРАКТЕРНЕ ОСОБИНЕ именица *царсџво* и *краљевсџво* може наћи „у старијем књигама старијех царева“.⁶⁴

Аналогно овоме, апстрактно значење карактерне особине у Вуковом језику постаје супституција за друге врсте припадности: друштвеној, сталешкој, верској или каквој другој хијерархији. Ово показују примери именица *грађансџво*, *йучансџво*, *свешџенсџво*, *хајдушџво* и других, које су употребљене у истом контексту. Уп. примере: „А ти стриче, војвода Гојко! | Мало л ти је *војводсџва* твојега? | Мало л’ ти је? Остало ти пусто!“ (Вук, *Рј.*); „Левити немају дијела међу вама, јер је *свешџенсџво* Господње њихово наслџество“ (СЗ: 218); „Ако ћу напит’ по *сџарјешџву*, | Напићу је старом Југ’ Богдану“ (Вук, *Рј.*); „Боље је моје *йучансџво* него твоје *власџеосџво* (рече у Дубровнику имућна пучанка сиромашној владици кад се сваде)“ (Вук, *Рј.*), и сл.

Са развојем савременог српског језика, код ових именица на **-ство** губи се апстрактно, и све више преовлађује збирно значење.

2. Посебну семантичку групу апстрактних именица на **-ство** у Вуковом језику чине оне именице које имају значење УЗАЈАМНИХ ОДНОСА И ВЕЗА ИЗМЕЂУ ЉУДИ, БИЛО ДА СУ ТЕ ВЕЗЕ РОЂАЧКЕ ИЛИ ПРИЈАТЕЉСКЕ, уз истовремено значење ДУХОВНОГ СТАЊА ПРОИСТЕКЛОГ ИЗ ТОГА ОДНОСА. Ове именице у основи могу имати изведене придеве на **-ин**: *сесџринсџво*, *дединсџво* и *маџеринсџво*; док су именичке основе у њиховој творби далеко чешће: *йријайџельсџво*, *браџисџво*, *браџимсџво*, *йобрайџ(им)сџво*, *деверсџво*, *јарансџво*, *кумсџво*, *йознансџво*, *сџаросваџисџво*, *укућансџво*, *йосинашџво* и сл.

⁶³ „*Војводсџво* је постало сасвијем као *царсџво*, и само би му се то могло забавити што у Вукову *Рјечнику* не стоји да значи земљу којој је војвода глава, не само војводску власт, или част, или достојанство, die Würde eines Wojwoden“ (Даничић 1925: 126).

⁶⁴ „Ваља знати да и *царсџво* у старијем књигама старијех царева значи царску власт, или част, или достојанство; исто тако и *краљевсџво*. А и у латинском језику *ducatus* или *principatus* значило је власт, или част, или достојанство, што има *dux* или *princeps*, а сад значи и земљу у којој је *dux* или *princeps* глава. А исто тако и њемачко *Fürstenthum* или *Herzogthum*“ (Даничић 1925: 126).

Именицама које припадају овој семантичкој групи описује се уређеност друштва које почива на блиским, непосредним односима између људи. Оваква структура односа својствена је чврсто уређеном, хијерархијском систему друштвених заједница, које су својствене другој половини 19. века⁶⁵. До реализације апстрактног значења код ових именица долази путем поистовећивања родбинске или какве друге везе са скупом ДУХОВНИХ ОСОБИНА које одликују ту везу. Уп. примере: „Оди тамо до Тушине пођи | А до куле Церовић-Новице, | Од мене му Богом *йобрайимсџиво*“ (Вук, *Pj.*); *Јако брајисџиво* брзо заплеће (Вук, *Pj.*); „Потом сломих други штап свој, свезу, да укинем *брајисџиво* између Јуде и Израилџа“ (*СЗ*: 802), и сл.

У савременом српском језику, ова група именица задржава својство реализације апстрактног значења особине. Уп. примере: „*Мајтеринсџиво* је највиша тачка на коју се женска природа и душа дићи може“ (Кнежевић Б., Р. МС); „Бијаше тешко разлучити: је ли то *йријатџельсџиво* или *брајисџиво* и *сестџинсџиво*“ (Ковачевић Б., Р. МС), и сл.

3. Именице на -ство у савременом српском језику

3. 1. Творбена анализа

3. 1. 1. Именичка образовања

У савременом језику, заједно са порастом продуктивности овог творбено-семантичког типа, долази до промене модела образовања именица на -ство. Оне се сада граде готово искључиво од заједничких именица, које су чешће мушког него женског рода (речници САНУ и МС фиксирају 1214 апстрактних именица на -ство од именичких основа). Као основе именица на -ство сада се у све већој мери рачунају и именице типа *Nomen agentis* на -ар, -тељ и -(л)ац (*зидарсџиво*, *мучиџельсџиво*, *сџихоџворсџиво* и сл.); сложенице (*жџуџокљунсџиво*, *лжжисахансџиво* и сл.); као и властите именице (*хегелијансџиво*, *мухамедансџиво* и сл.).

Придевске основе у саставу овог творбеног типа јављају се само спорадично; из прикупљене грађе издвојили смо свега њих 14. Тако су, на пример, именице

⁶⁵ Узимајући у обзир да уређеност готово целокупне друштвене структуре српског народа у Вуково време почива на овој врсти односа, не чуди што Вук, у *Рјечнику*, енциклопедијском дефиницијом образлаже контекст у коме ове именице настају и употребљавају се. Уп. примере из *Рјечника*:

брајисџиво: 2. (у Ц. г.) нахије се дијеле на племена, а племена на братства, *Familie, familia*; људи од једнога братства имају једно презиме и славе једно крсно име, и тако су сво као од једнога рода;

кумсџиво: Кумство је: 1) вјенчано, 2) крштено, 3) шишано, у коме кум дјетету већ поодраслу сијече косу. Ово кумство може бити да је за то постало да би Турчин Хришћанину а кашто Хришћанин Турчину могао кумовати.

зайуцансѣво, *йроклейсѣво* и сл. изведене од основе трпног придева; именица *шефовсѣво* од основе придева на **-ов**; а именице *мајчинсѣво*, *очинсѣво*, *сесѣринсѣво* и сл. од придева на **-ин**. Међутим, у складу са оним што смо већ истакли о морфолошкој врсти основа које улазе у састав овог творбеног типа, нема довољно разлога за то да именичке основе сматрамо секундарним у односу на придеве на **-ски**. Тако ћемо за именице *младићсѣво*, *мојсијевсѣво*, *вуковсѣво*, *свеславенсѣво* и сл. сматрати да су мотивисане именицом и изведене сложеним суфиксима **-овство** и **-анство** (уп. Клајн 2003²: 189–190).

3. 1. 2. Друга образовања

Апстрактних именица на **-ство** изведених од других основа веома је мало. Од заменичке основе су *својсѣво*, *јасѣво* и *сојсѣво* (ова два последња примера су филозофски термини); док је од основе збирног броја *двојсѣво*, а од основе редног – *йрвенсѣво*. Именица *јединсѣво* по значењу је мотивисана бројем *један*, пре него прилогом *једини* (Клајн 2003²: 189).

3. 2. Именице на -ство према семантичком аспекту

Прелаз из Вуковог у савремени српски језик обележен је развојем обе групе именица: са **примарном** и **секундарном реализацијом апстрактног значења особине**. Са друге стране, иако се и у савременом језику ове именице граде према семантичким моделима који су већ утврђени у Вуковом језику, велики број нових, именичких творбених основа које улазе у њихов састав, диктира значајне промене у моделу значења овог творбено-семантичког типа. Ове промене су у највећој мери мотивисане изменама у друштвеном систему, које у лексички састав српског језика уносе нове речи везане за различите видове друштвене, социјалне, политичке и др. организације.

3. 2. 1. Именице са йримарном реализацијом значења особине

1. У савременом српском језику, ова група именица на **-ство** представљена је групом именица са значењем НЕГАТИВНИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА, КАРАКТЕРНИХ ЦРТА, СХВАТАЊА, ПОСТУПАКА и сл., који стоје у вези са карактерно-емоционалним склопом људске личности. Те именице се изграђују према семантичком моделу: „именица X + **-ство** = који је као X, који се понаша као X, који има карактер као X“. Такви су следећи примери:

аварсџво: склоносџ ка рушењу, ѓљачкању, ѓоробљавању и сл. (чиме су се одликовали сџари Авари) – „Шта мислите, да л’ да останемо, | Или да се ропству и *аварсџву* | У наручје повраћамо морско?“ (Јакшић Ђ., Р. САНУ);

гоџовансџво: *гоџовански живоџ*, *нерад*, *бесџосличарење* – „Они осетише страхоту лаганог живота, *гоџовансџва*“ (Ђуровић Д., Р. САНУ);

дамсџво: *џежња жена да ѓосџану*, *буду даме*, *да се држе као даме* и сл. – „Треба имати на уму да нас женска изопаченост или *дамсџво* ... може одвести у наручје мормонизму“ (Вујаклија М., Р. САНУ);

демонсџво: **1.** *демонске особине*, *демонска ѓприрода*, *мрачне сџране живоџа* и *људске ѓприроде*; *јаке сџрасџи*, *обично негатиџвне* – „Демонсџво у Хеди Габлер ... није толико у злу ѓудског рода колико је у супериорности женске индивидуалности над мушком врстом“ (Глигорић В., Р. САНУ);

силеџисџво: *ѓонашање*, *владање силеџија*; *ѓосџуџци силеџија*, *насиље* – „Тај готован женидбом са старом спахиницом добија подлогу за спахијско *силеџисџво*“ (Стварање 1948, Р. МС); *аскеџисџво*, *бескаракџерсџво*, *богальсџво*, *вамџирсџво*, *вандалсџво*, *веџроџирсџво*, *ѓозерсџво*, *зверовсџво*, *жбирсџво*, *зулумђарсџво*, *злойворсџво*, *злойудсџво*, *мангуйсџво*, *малоумсџво*, *шкрџичарсџво*, *шџреберсџво*, *донжуансџво*, *жуџокљунсџво*, *зликовсџво*, *инаџијсџво* и друге.

Као што се види из изложеног, доминантно значење НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ код именица које припадају овој семантичкој групи почива на стереотипним представама ДУХОВНИХ ОСОБИНА помоћу којих се квалификују одређени типови ѓуди: *зликовац*, *ѓозер*, *демон*, *силеџија*, *шкрџица*, *шџребер*, *зулумђар*, *инаџија* и сл. Узимајући изложено у обзир, можемо закључити да су именице на **-сџво** које припадају овој семантичкој групи своје апстрактно значење, исто као и своју експресивно-пејоративну конотацију, развиле на основу СТЕРЕОТИПНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ, која подразумева поимање особа, појмова или представа ѓиховим свођењем на једно карактеристично, најчешће негативно својство.

Именице новијег образовања, које не налазимо у описним речницима САНУ и МС, попут: *дисиденџисџво*, *хулигансџво*, *фрајерсџво* и друге, говоре у прилог творбеној продуктивности именица са овим значењем у савременом српском језику.

У оквир исте лексичко-семантичке подгрупе улазе и малобројне именице на **-сџво** сложене од властитих имена која су се, захваљујући каквој упадљивој карактеристици свога носиоца, развиле у заједничке именице (уп. Премк 1997: 22–23): *донжуансџво*, *сизифовсџво*, *хамлеџовсџво* и сл.

2. Као посебна група у оквиру ове семантичке целине истиче се скуп именица са значењем СТАЊА, ОДНОСНО РАСПОЛОЖЕЊА, СА ПРИДОДАТОМ ВРЕМЕНСКОМ КОМПОНЕНТОМ ТРАЈАЊА НАВЕДЕНОГ ЗНАЧЕЊА: *дерансџиво, заробљенишџиво, њодсџанарсџиво, изгнансџиво, беженсџиво, безаконсџиво, инвалидсџиво, малолетсџиво, младићсџиво, (не)џунолетисџиво, сџуденисџиво* и сл.

3. 2. 2. Именице са секундарном реализацијом значења особине

Као што смо већ споменули, апстрактно значење особине код именица које припадају овој групи представља надоградњу њиховог основног значења, које номинује различите видове друштвене организације. Реализација апстрактног значења почива на рецепцији саме творбене основе у свести говорника српског језика и, према речима С. Бабића „у још одређенијем опису значења могла би се означити блиским појмовима као што су: *својсџиво, џосџуџак, владање, сџање, живоџи, начин живоџа, склоносџи, сџособносџи*“ (Бабић 1986: 262). У састав семантичких група групе које реализацију апстрактног значења особине граде на основу различитих видова друштвене организације, спадају следеће именице:

1. Са основним значењем ПЛЕМИЊКИХ ТИТУЛА И ЗВАЊА, као и сродних почести: *власџелинсџиво, грофовсџиво, кнежевсџиво, лордовсџиво, баронсџиво, велеџуџансџиво, великовезирсџиво, маркграфсџиво, надвојводсџиво, суџџансџиво, арисџокрајисџиво, масонсџиво* и сл. Пример: „Уза то задржи све позе једног француског племића који у дну срца много воли *арисџокрајисџиво*“ (Секулић И., Р. САНУ).

2. Са основним значењем ЦРКВЕНИХ ТИТУЛА СВЕ ТРИ ВЕРЕ: *кардиналсџиво, архиџаконсџиво, архијерејсџиво, архимандрисџиво, џајисџиво, каџелансџиво, мисџројолијисџиво, муфџијисџиво* и сл. Примери: „Рајачић се одмах на почетку свога *мисџројолијисџива* истакао као енерџичан и смишљен духовни поглавица“ (Радонић Ј., Р. САНУ); „Одриче се *кардиналсџива* и враћа световном животу“ (Јовановић С., Р. САНУ), и сл.

3. Са основним значењем ВОЈНИЧКИХ ЧИНОВА И ЗВАЊА: *генералсџиво, маршалсџиво, адмиралсџиво, барјакџарсџиво, главарсџиво, диздарсџиво, комесарсџиво, официрсџиво* и сл. Пример: „Тебе хођу скинут’ с *генералсџива*, | У солдате тебе уписати“ (НП Херм., Р. САНУ); „Удри! – Бајонетом! – Свршио си своје *комесарсџиво!*“ (Московљевић М., Р. САНУ).

4. Са основним значењем РАЗНИХ АДМИНИСТРАТИВНИХ ПОСЛОВА, КОЛИ СЕ ДОВОДЕ У ВЕЗУ СА ДРУШТВЕНИМ ПОЛОЖАЈЕМ: *конзулсџиво, шефовсџиво, губернадурсџиво,*

гувернерсѝво, канцеларсѝво, ментѝорсѝво, меценатѝсѝво, рекѝорсѝво, сенатѝорсѝво и сл. Примери: „Теби је у глави *шефовсѝво*“ (Фелдман М., Р. МС); „Са Савом Текелијом изумрло је српско *меценатѝсѝво*“ (Игњатовић Ј., Р. САНУ).

5. Именице са основним значењем УЗАЈАМНИХ, РОЂАЧКИХ И ПРИЈАТЕЉСКИХ, ОДНОСА И ВЕЗА ИЗМЕЂУ ЉУДИ, које се у савременом српском језику готово и не образују. Ту налазимо следеће примере: *синовсѝво, ѝасѝво: однос ѝасѝа ѝрема зетѝу* (Р. МС); *деверсѝво, другарсѝво, зетѝсѝво, кумосѝво, ѝосесѝримсѝво*.

6. Код именица чије творбене основе чине ИМЕНА ИЛИ ПРЕЗИМЕНА НЕКЕ ЛИЧНОСТИ које представљају осниваче филозофских праваца, идејних погледа, општеполитичких уверења, идејних покрета или струја, реализација апстрактног значења представљена је особинама, поступцима, владањем, држањем и идејама који се типично приписују члановима тога покрета, правца или учења. У зависности од значења творбене основе, ове именице можемо поделити на следеће семантичке подцеле:

6. 1. Са основним значењем ВЕРСКОГ УЧЕЊА, ПОКРЕТА ИЛИ СПЕЦИФИЧНОГ НАЧИНА ИСПОВЕДАЊА ВЕРЕ, који су праћени посебним кодексом понашања што захтева специфични скуп духовних особина, јесу следеће именице: *богомилсѝво, луѝтерансѝво, манихејсѝво, мојсијевсѝво, мухамедансѝво, хришћансѝво, зелоѝсѝво, зороастѝровсѝво* и сл. Примери: „Папа Иноћентије III поручи угарском краљу Емерију да позове Кулина да се одрече јереси и да очисти земљу од *богомилсѝва*“ (Вукићевић М., Р. САНУ); „Одрекао се вере и примио *луѝтерансѝво*“ (Кнежевић Л., Р. САНУ), и сл.

6. 2. Са основним значењем ФИЛОЗОФСКИХ, КУЛТУРНИХ И ПРОСВЕТНИХ, ЧЕСТО СЛОБОДОУМНИХ ИДЕЈА, ПОГЛЕДА ИЛИ УЧЕЊА, које су прихватиле веће групе људи, настају следеће именице, које постају парадигма за ове идеје, погледе или учења у друштвеној структури: *вуковсѝво; берксонијансѝво, волѝеријансѝво, канѝовсѝво, хегелијансѝво, калвинсѝво, свеславенсѝво* и сл. Примери: „Француски социјалисти сматрали су да ће антирелигиозношћу моћи да надмаше буржоаско *волѝеријансѝво*“ (Ђорђевић Б. – Теодосић Р., Р. САНУ); „Не можемо одрећи са смо ... били кочени ... неизмерним притиском *вуковсѝва*“ (Вујић Б., Р. САНУ), и сл.

6. 3. Са основним значењем ПОЛИТИЧКИХ И ИДЕОЛОШКИХ ПРАВАЦА, настају следеће именице: *обреновићевсѝво, ѝашићевсѝво, јакобинсѝво* и сл. Пр.: „Сетите се да сам категорично одрекао такозвано *обреновићевсѝво, ѝарѝизансѝво* у било којем смислу“ (Пекић Б., Р. МС).

7. У посебну семантичку подгрупу спадају именице на **-СТВО** са општим значењем СКУПА ДУХОВНИХ ОСОБИНА КОЈЕ СЕ ПРИПИСУЈУ ОДРЕЂЕНИМ НАРОДИМА У ЦЕЛИНИ. Наиме,

процес успостављања свести о националном идентитету, који се одиграо у другој половини 19. века, у свести говорника српског језика устројио је сазнање о националној припадности као скупу особина које одликују припаднике одређеног народа. Са том мотивацијом настају следеће именице на **-ство**, које служе као супституција скупа типичних духовних особина, за које се сматра да стоје у основи националне културе појединих народа: *српство*, *хрватство*, *дубровчанство*, *енглесство*, *жидовство*, *јеврејство*, *балканство*, *бугарство*, *далматинство*, *јудејство*, *италијанство*, *бизантинство*, *босанство*, *бохемство* и друге. Уп. примере: „Енглеz, Рус, радник, хришћанин, човек – имају значење само по конкретном остварењу тих начела у живом човеку. *Енглества* у Енглеzu, *Руства* у Русу“ (Велмар-Јанковић В., Р. САНУ); „Држите ли ви да Французи, који сада тако марљиво уче њемачки, да то чине из љубави к *нијемству*, које они вазда сматрају варварством?“ (Јагић В., Р. САНУ), и сл.

Збирно и апстрактно значење код ове групе именица на **-ство** покушао је да раздвоји С. Бабић (1986: 264), који је предложио да се у речницима то раздвајање и хомонимијски обележи. Апстрактна именица, у значењу осећаја припадности одређеном народу, односно карактеристичним духовним особинама које му се приписују, према његовом мишљењу, требало би да се пише малим словом (нпр. *српство*), а конкретна, у збирном значењу, великим (*Српство*). Међутим, у речницима САНУ и МС ова два значења се најчешће хомонимијски не раздвајају (није их могуће тако увек ни раздвојити), нити се то чини у језичкој пракси, већ се већина именица на **-ство** које припадају овој групи пише малим словом.

У саставу ове групе именица налазимо и примере: *великосрпство*, *великомађарство*, *младохрватство*, *илрство*, *југословенство*, *балканство* и сл., са значењем СКУПА ИДЕЈА које се приписују одређеним групама народа или народним покретима; као и именице сложене уз помоћ суфикса **-филство**, које имају опште значење ПРИЈАТЕЉСКИХ ОСЕЋАЊА према припадницима одређеног народа. Уп.: „Јављале су се ... силе ... под различитим именима: један пут у форми *свесрпства* или *свехрватства*, други пут у форми *илрства* или *југословенства* или *балканства*“ (Марјановић М., Р. САНУ); *аустрофилство*: *пријатељско расположење према Аустрији и свему аустријском* (Р. САНУ); *гркофилство*: *љубав према свему што је грчко* (Р. САНУ); *русофилство*: *русофилски став и расположење* (Р. МС); *франкофилство*: *љубав, пријатељство према Француској и Французима* (Р. МС), и сл.

4. Закључно разматрање

Узимајући у обзир све изложено, можемо закључити да је развој групе именица на **-ство** у српском језику од Вука до данас текао на следећи начин:

1. На творбеном плану, у овом периоду долази до редукције творбених основа именица на **-ство**. Док су у Вуковом језику у оквиру ове групе заступљене и придевске и именичке основе, у савременом језику све се више употребљавају именичке, а све мање придевске основе.

2. Редукцији на творбеном плану код именица на **-ство** одговара и трансформација ове творбене групе на семантичком плану. У Вуковом језику, као и у језику његових савременика, опште збирно значење главнине именица на **-ство** интегрисано је са општим значењем људске особине; док се у савременом српском језику колективно значење издваја као доминантни семантички елемент кроз који се преламају специфична значења особина код највећег броја апстрактних именица на **-ство**.

3. Захваљујући процесима различите организације друштвене структуре, односно преласку из феудално, родовски устројеног у индустријско друштво, прелаз из 19. у 20. век уједно означава и промену прототипне семантичке групе именица на **-ство** са значењем односа и веза у друштвеној структури. У Вуковом језику, ради се о именицама са значењем родбинских, пријатељских и других односа, чије значење подразумева тесну међусобну повезаност чланова колектива, до чије реализације долази у тачно прописаним друштвеним условима (*кумство*, *мајчинство* и сл.). У савременом српском језику, ову улогу преузимају именице које више не захтевају директну везу између чланова колектива, већ њихову заједничку припадност идеји колектива, који је институционално, верски или како друго организован.

ИМЕНИЦЕ НА -ШТИНА

1. Уводно разматрање

Можда и више него други суфикси, суфикс **-штина** (са сложеним варијантама: **-овштина** и **-уштина**), својом деривационом и семантичком сложеношћу, привлачио је пажњу српских филолога и лингвиста. У својој *Граматици и стилистици*, Т. Маретић (1899 [1963]: 360–361), ослањајући се на Даничићево мишљење (Даничић 1876: 168-170) наставак **-штина** изводи из суфикса **-ина** сложеног са придевима на **-ски**: „Ту је управо наставак **-ина**, а као основне ријечи служе придјиви на **-ски**, па је **-ак** испред **-ина** ... прешло у **-ши**. Из тијех и сличних ријечи узео је народ читаво **-шишина** као особити наставак“. Такође, Т. Маретић је први утврдио и то да именице на **-штина** у српском језику имају апстрактну природу: „[ове именице] обично значе својство, ређе што конкретно“.

Развијајући даље ову мисао, М. Стевановић (1964: 566) повезује дијахрону димензију творбе и синхрону димензију значења овог творбеног типа, констатацијом да „сугласнички скуп **-шт-** у првоме делу сложеног наставка **-штина** има пејоративан карактер“, што значи да готово све именице сложене са групом **-шт-** изведене уз помоћ овог суфикса имају погрдно значење. Из ове Стевановићеве тврдње можемо закључити две ствари. Прво, да је суфикс **-штина** сложеног постанка (мада се тај постанак у граматицима и савременим дериватолошким уџбеницима често занемарује); односно да сугласничка група **-шт-** унутар сложеног наставка утиче на опште пејоративно значење именица које су помоћу њега изведене – што представља тврњу са широким теоријским импликацијама у оквиру саме теме.

У расправама о именицама на **-штина** у русистици и србистици, питање порекла и развоја њиховог апстрактног значења тек је делимично обрађено. Значењем именица на **-штина** у контрастивној анализи позабавила се В. Вулетић (Вулетић 1972). Ова ауторка је упоредила развој значења именица на **-штина** у српском са развојем значења именица на **-щина** у руском језику, и анализира улогу коју именице ове творбене групе играју у функционалним стиливима савременог српског и руског језика. На тај начин, ауторка је дошла до значајних закључака о значењу апстрактних именица које припадају овом творбено-семантичком типу, који говоре у прилог тези о апстрактним именицама на **-ство**, **-штина** и **-лук** као уређеном, међусобно творбено и семантички повезаном систему у српском језику. Стога ћемо се, у средишњем делу овог одељка, позабавити дијахроним димензијом развоја апстрактног значења особине код именица на **-штина**, са нарочитим

освртом на оне семантичке групе које улазе у језичку употребу почев од друге половине 19. века.

2. Апстрактне именице на -штина у Вуковом језику

2. 1. Творбена анализа

Творбену анализу именица на **-штина** у Вуковом језику први је, у српској филологији, извео Ђ. Даничић. И поред мале фреквенције ових именица у преводу Светог писма, као и у књижевним текстовима Вуковог времена, Ђ. Даничић је, у *Основама српског или хрватског језика*, на ове именице обратио нарочиту пажњу. Овај Даничићев поступак може се правдати само великом фреквенцијом именица које припадају овом творбено-семантичком типу у народном језику Вуковог времена.

Судећи према *Рјечнику*, у Вуковом језику постоји 18 именица на **-штина** са апстрактним значењем особине, међу којима доминирају придевска образовања. Захваљујући Даничићевој анализи, њима можемо прикључити још једну именицу, *извршићина*, која код Вука нема апстрактно значење особине.⁶⁶ Код ових именица, реализација апстрактног значења особине је примарна, а њихова творбена структура може се представити на следећи начин:

2. 1. 1. Придевска образовања

Будући да суфикс **-штина** има јасно одређено апстрактно значење, које је обликовано његовом пејоративношћу, у састав ових именица већ од Вуковог језика улазе само оне творбене основе чије значење одговара семантичко-категоријалној вредности тога суфикса. Стога оне не развијају полисемну структуру, већ су усмерене на семантички опсег који одговара самом суфиксу. Због тога, очекивано, нисмо нашли ни једну именицу на **-штина** у Вуковом (а ни у савременом језику), која у основи има неизведени придев.

а. Са секундарно простим придевом у основи су 4 именице, чије основе имају јасно одређено, пејоративно значење: *лукавишићина*, *мршавишићина*, *неваљалишићина*, *јоганишићина*.

б. Судећи према Ђ. Даничићу, за 9 апстрактних именица на **-штина** које се налазе у *Рјечнику* може се утврдити да у основи имају сложени придев: *безобрашићина*, *извршићина*

⁶⁶ Према мишљењу Ђ. Даничића (1876: 170), именица *извршићина* је изведена од придева *извршићан*, и има значење 'особине онога што је изврсно'; док Вук, у *Рјечнику*, ову именицу сврстава међу глаголске, бележећи њено значење које је мотивисано глаголом *извршићи*: „Свакога отмичара осуде на пет година, а младожењу за *извршићину* на шест“ (Вук, *Рј.*).

(од *изврстѿан*), *неимашѿина* (од *неиматѿан*), *неоѿранишѿина*, *умјешѿина* и *неумјешѿина* (од *умјешѿан*), *инокошѿина* (од *инокосан*), *суѿройѿившѿина*.

в. 4 именице на **-штѿина** Даничић изводи из придева на **-ски**: *госѿошѿина* (од *госѿодски*), *луѿешѿина* (од *луѿешки*), *сиромашѿина* (од *сиромашки*) и *убошѿина* (од *убошки*). Међутим, савремени дериватолози не слажу се са Даничићевим судом о пореклу набројаних именица на **-штѿина**. „Са суфиксом **-штѿина** – пише И. Клајн, – основа трпи фонетске промене уобичајене испред суфикса с почетним *-ш*: обезвучавање у *нейодойшѿина*; обезвучавање и једначење по месту изговора у *безобрашѿина*, *луѿешѿина*; исто после палатализације у *убошѿина*, *сиромашѿина*. Глас *д* испада у *госѿошѿина*... а *стѿ* у *будалашѿина*“ (Клајн 2003²: 209). Из обратне творбене анализе поменутих именица јасно је видљиво да И. Клајн изводи поменуте именице на **-штѿина** од основа описних придева, што се не слаже са Даничићевим мишљењем по овом питању: основа која улази у састав именице *будалашѿина*, према Клајну, јесте придев *будаласѿ* (а не именица *будалаш*), будући да у процесу творбе из основе „испада секвенца **-стѿ**“; а основе у саставу именица *луѿешѿина* и *убошѿина* су именица *луѿеж*, односно придев *убог* (а не придеви *луѿешки* и *убошки*) – будући да у процесу творбе долази до „обезвучавања и једначења по месту творбе“: *луѿеж* + *-шѿина* > **луѿез* + *-шѿина* > **луѿес* + *-шѿина* > *луѿешѿина*; а код именице *убог* долази до истог процеса „после палатализације“: *убог* + *-шѿина* > **убоѿж* + *-шѿина* > **убоз* > *-шѿина* > **убос* + *-шѿина* > *убошѿина*). Тако је и именица *сиромашѿина* могла настати од именице *сиромаш*, а не од придева *сиромашки*.

2. 1. 2. Друга образовања

За именицу *будалашѿина* Даничић тврди да је изведена од основе заједничке именице *будалаш*. Са друге стране, именица *нашѿина*, са значењем *стања у коме је неко још нашѿе срца*, у коме није *нишѿа* јео (Вук, *Рј.*), изведена је од прилога *нашѿе*.

2. 2. Апстрактне именице на -штѿина према семантичком аспекту

1. Апстрактне именице на **-штѿина** у Вуковом језику имају значење ЛЈУДСКЕ ОСОБИНЕ ИЛИ СТАЊА, ЧЕШЋЕ ДУХОВНОГ НЕГО ТЕЛЕСНОГ, чији контекст употребе је готово по правилу негативан. Употребљавају се, готово без изузетка, у народном говорном језику. Уп. примере из *Рјечника*: „Изједе га *неоѿранишѿина* (кад ко дуго кошуље не мијења)“; „Код

њега је сама *сујројившићина*“; „Боље сложна *инокошићина* него несложна множина“; „*Убошићина* и *сиромаштићина*“, итд.

У савременом српском језику, ове именице на **-штица** задобијају наглашену пејоративност, изражену кроз семантичку компоненту друштвене, моралне оцене. Стога се оне користе као ефектно средство негативне оцене читавог скупа различитих поступака мотивисаних НЕГАТИВНИМ ДУХОВНИМ ОСОБИНАМА које се номинују њиховим творбеним основама, и које, као такве, могу имати конкретно значење (и у складу с њим, и облике множине). Уп. примере из савременог језика: „За такву *јогаништићину* [прељубу] од њега бољег у округу не би могла да нађе“ (Ћосић Д., Р. МС); „А какве *безобраштићине* [безобразне речи] причаше та фукара, то се не може казати“ (Вулетић С., Р. САНУ); „Научила [је] ... да прибегава свакаквим *лукавштићинама* [преварама, подметањима и сл.] где треба“ (Шубић З., Р. САНУ); „Дубровачки пук живео је тада без уредаба, без икаква суда, па при свему томе не догоди се ... ни једна *лујештићина* [крађа]“ (Стојановић И., Р. САНУ); „Не служим се *умјештићином* [празном вештином]“ (Богдановић М., Р. МС), и сл.

2. У току развоја српског језика, семантички елемент МОРАЛНЕ ОЦЕНЕ, заједно са пејоративном конотацијом, преноси се и на оне именице које у Вуковом језику имају конкретно, аугментативно значење. Примери за овакву промену су именице *калуђерштићина* и *цигаништићина*, које у *Рјечнику* имају конкретно, збирно значење, а у савременом језику (захваљујући процесу **секундарне реализације** значења особине) и ПЕЈОРАТИВНО ЗНАЧЕЊЕ ОСОБИНЕ. Уп. *калуђерштићина*: *калуђерски дух, морал* – „Чему води наша борба против поповштине и *калуђерштићине*“ (Република 1907, Р. МС в.); односно *цигаништићина*: *цигански, скићнички живој* (Р. МС 3. фиг.). Развој значења ових именица од збирног према апстрактном одвија се у складу са процесима стереотипизације појмова који у савременом језику означавају различите социјалне и друштвене групе (*лакејштићина*, *боемштићина* и сл.).

3. Апстрактне именице на **-штица** у савременом српском језику

3. 1. Творбена анализа

Судећи према описним речницима САНУ и МС, у савременом српском језику има око 400 именица на **-штица** са апстрактним значењем особине. Семантичка разноврсност творбених основа овог типа, која настаје као директна последица њихове продуктивности у овом семантичком домену, иде у прилог тези да су именице на **-штица** постале „водеће

творбено средство у експликацији експресивно и пејоративно обликованог апстрактног значења у српском језику“ (Вулетић 1972: 619).

Именице на **-штина** у савременом језику граде се од именичких, много ређе од придеских основа, док су образовања од других основа веома ретка (*наштина, ваштина*).

3. 1. 1. Придевска образовања

а. Са изузетком именице *леништина*, која има конкретно значење, описни речници САНУ и МС не бележе именице на **-штина** које у основи имају неизведени придев.

Такође, секундарно прост придев у основи има тек мали број ових именица:

блесавиштина, бљућавиштина, богашиштина, лукавиштина, неваљалиштина и можда још по нека.

б. У именице изведене од сложене придевске основе спадају:

- Именице које у основи имају придев на **-ан** у основи, настале губљењем овог наставка пре творбе: *безбошиштина, безумиштина, бесјамешиштина, нейодоиштина*;

- Именице које у основи имају придев на **-ав**: *буђавиштина, глибавиштина, глућавиштина, рђавиштина, брљавиштина*;

- док је са придевом на **-ив** у основи само именица *лењивиштина*.

Према мишљењу М. Стевановића, именице са значењем особина карактеристичних за етничке или националне групе, попут: *балкаништина, византињиништина, илиршиштина, францушиштина* и сл., не потичу од именица, већ се „и по облику њихову може рећи да су изведене преко придева [на **-ски**: *балкански, византијски, илирски, француски*], и у свима њима ... имамо у основи придевско значење“ (Стевановић 1964: 566-567). Исто је са неким именицама на **-штина** које у основи имају лична имена, код којих се у основи може препознати присвојни придев: *владановиштина, мачековиштина* и сл. Међутим, треба имати на уму да „мотивација ових именица не мора ићи само преко једне речи (придева), већ се може вршити и преко више речи (рецимо, *балкаништина* је мотивисана и придевом *балкански*, и именицом *Балкан*)“ (Вулетић 1972: 613).

3. 1. 2. Именичка образовања

Именице које улазе у састав збирно-апстрактних именица на **-штина** у савременом српском језику најчешће су заједничке: *намћоршиштина, адвокатиштина, бирократиштина* и сл.; ређе властите: *донкихошиштина, њургењевшиштина* и сл. Готово све су мушког рода.

3. 2. Апстрактне именице на -штина према семантичком аспекту

Као и код именица на **-ост**, код именица на **-штина**, почев од средине 19. века, долази до промене оријентације њиховог значења. Та промена се, сагласно друштвеним факторима који су одиграли пресудну улогу у њеној реализацији, одвијала у две етапе.

Већ смо раније поменули да је до интензификовања пејоративне конотације именица на **-штина** у савременом српском језику дошло путем рецепције њиховог дијалекатског порекла у свести говорника урбаних подручја српског језика. Друго, будући да већ у Вуковом језику у саставу ових именица преовлађују основе које имају негативно значење: *сиромашћина*, *убошћина*, *неимашћина*, *будалашћина*, *луљешћина* и сл., сам суфикс **-штина**, испрва без обавезне пејоративне конотације, апстрахује се из оваквих изведеница као суфикс код кога је ова конотација обавезан, саставни део нових твореница. Обогаћен овим значењским елементом, он у савременом језику преузима семантичко тежиште нових именица, дајући изведенице код којих негативно значење није условљено значењем творбене основе (уп. Вулетић 1972: 619).

И треће, у исто време се, паралелно са суфиксом **-ство**, и наставак **-штина** утемељује као суфикс за грађење именица са општим значењем друштвених појава. Захваљујући овоме, отворен је пут формирању мноштва именица на **-штина** којима се тумаче и на негативан начин описују различити друштвени процеси или појаве.

Сходно изреченом, именице на **-штина** у савременом српском језику могу се поделити на следеће семантичке групе:

3. 2. 1. Именице са примарном реализацијом значења особине.

1. У ову семантичку групу спадају именице на **-штина** са значењем НЕГАТИВНИХ ДУХОВНИХ ОСОБИНА, КАРАКТЕРНИХ ЦРТА, СХВАТАЊА, ПОСТУПАКА и сл. Именице које припадају тој групи граде се како од основа описних придева: *блесавишћина*, *лукавишћина*, *неваљалишћина*, *глујавишћина*, *рђавишћина* и сл.; тако и од именичких основа: *бекришћина*, *нићковшћина*, *грубијанишћина*, *дивљашишћина* и сл. У састав ових именица, почев од краја 19. века, почињу да улазе основе које имају искључиво негативно значење.

Као што смо већ нагласили, именицама на **-штина** које се граде **од придевских основа** номинују се особине и поступци који, према мишљењу говорника, одликују особе и појаве у његовом друштвеном окружењу. Стога, поред апстрактног значења НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ, именице на **-штина** које припадају овој групи као секундарно развијају конкретно значење реализације негативне друштвене појаве која је мотивисана номинованом особином, и као такве могу имати облик множине.

Уп. примере: „Њезине оштре очи сјале су пламеном блудне *лукавишћине*“ (Николић Р., Р. САНУ); „Говорим о обичним појавама живота, нарочито о *рђавишћини*“ (Продановић Ј., Р. МС); „У том њином храму – дивља *глујавишћина*“ (Ненадовић Љ., Р. САНУ); „Шта говорите *блесавишћине*?“ (Стојановић С., Р. САНУ); „Све оне *нејододишћине*, што сам их приређивао и изводио, имале су да ми послуже као освета“ (Цар Е., Р. САНУ); „Нико није могао ни слутити ... Све оне *дивљашишћине* под којима ће бити прегажена Белгија“ (Политика 1915, Р. САНУ), и сл.

2. Именицама на **-шћина** које се граде од **именичких основа** номинују се СТЕРЕОТИПНЕ ПРЕДСТАВЕ ОСОБИНА, КОЈЕ СЕ ПРИПИСУЈУ ОДРЕЂЕНИМ ТИПОВИМА ОСОБА. Код ових именица, компонента пејоративности, садржана у њиховим творбеним основама, чини саставни део стереотипног приказивања дате особе или друштвене групе. Тако је са следећим именицама: *фукарашћина*, *грубијанишћина*, *буржујшишћина*, *варваршишћина*, *намћоршишћина*, *ђаволишћина*, *малограђанишћина*, *млийавишћина*, *нићковишћина* и другим.

Уп. примере: „Због Васкове '*буржујшишћине*' некада би се и Пеко наљутио“ (Секулић И., Р. САНУ); „Најпосле ваља да се Петрова *варваршишћина* сравни и са савременом у Европи“ (Прелог М., Р. САНУ); „Ви револуционари зовете те људске животне тенденције отпора *малограђанишћино*“ (Давичо О., Р. САНУ); „Мића је слабо маран за ту девојачку *ђаволишћину*“ (Драженовић Ј., Р. САНУ), и сл.

Пејоративност као семантичка компонента значења ове групе именица на **-шћина** може се испољити и метафоричким путем, мутацијом фигуративних значења њихових творбених основа, при чему метафорично значење творбене основе постаје основно значење именице на **-шћина**. Дobar пример за ово су именице које примарно означавају животиње, а од којих се изводе именице на **-шћина** са основним значењем НЕГАТИВНИХ КАРАКТЕРНИХ ОСОБИНА:

магарац: 2. фиг. погрд. **а.** онај који чини *глујосић*, *будалашишћине*, *глуј*, умно ограничен човек, *глујак* → *магарешћина*: *глуј*, *неразборић* *јосићујак*, *будалашишћина*; *глујосић*, *лудосић* – „Када се једном увјерио о глупости и *магарешћини* пријоровој, напредовао је на доста уобичајен начин“ (Јовановић М., Р. САНУ);

мајмун: 2. фиг. погрд. **а.** особа која *слејо* *подражава*, *ојонаша* друге; **б.** *блесав*, *будаласић* човек, *глујак*, *будала* → *мајмунишћина*: *мајмунске* *особине*, *мајмунско* *јонашање* (Р. САНУ);

крокодил: према изразима **крокодилске сузе, крокодилски смех** *символ неискрености и лицемерног претварања* (аут.) → *крокодиловићина*: необ. *лицемерно, претворањено, неискрено саосећање, сажалење* (Р. САНУ).

У живом говорном и књижевном језику, нове именице на **-штина** од именичких основа често настају и ad hoc: *декадешћина, интелектуалићина, фрајершћина* и друге.

3. 2. 2. Именице са секундарном реализацијом значења особине

У претходном делу рада, истакли смо да код именица на **-ство** долази до реализације апстрактног значења на основи стереотипне рецепције друштвене групе, која је представљена спојем творбене основе и елемената збирног значења, који су садржани у суфиксу. Слично је и са именицама на **-штина**, те у овом смислу код две поменуте групе можемо указивати на бројне паралеле. У зависности од значења њихових творбених основа, именице на **-штина** могу се сврстати у следеће групе:

1. Код именица чије творбене основе чине ИМЕНА ИЛИ ПРЕЗИМЕНА НЕКЕ ЛИЧНОСТИ, реализација апстрактног значења почива на рецепцији деловања поменутих личности у јавном (политичком, верском, просветном и сл.) животу Србије, почев од последњих деценија 19. века па до данас. Именице *куеновићина, калајшћина, милановићина, владановићина*, на пример, односе се на режиме које су завели Куен-Хедервари у Хрватској, Калај у Босни и Херцеговини, Милан Обреновић и Владан Ђорђевић у Србији – све у последњим деценијама 19. века. Њима можемо придружити и следеће именице, које се односе на режиме и покрете из 20. века:

александровићина: пеј. *режим Александра I Обреновића* (Р. САНУ);

дражиновићина: *политичка идеологија и покрет дражиноваца* (Р. САНУ);

драгољубовићина: *демагошка политика у духу Драгољуба Јовановића* (Р. МС);

недићевићина: *политичка идеологија и покрет недићеваца* (Р. САНУ);

мачековићина: *презр. политичка идеологија мачековаца* (Р. САНУ), и сл.

Настанак апстрактног значења особине код ових именица изазван је, према речима В. Вулетић, „потребом за убитачним вербалним оруђем у полемикама идејне природе ... Тако, на пример, у књизи К. Сфорце *Никола Пашић* на једном месту стоји: Пашић није могао да нађе горих речи него кад је рекао: ’То је *милановићина*’“ (Вулетић 1972: 47). Другим речима, експресивно-пејоративно значење особине код ове групе именица, које почива на суфиксу **-штина**, прикључено је имену неке јавне личности, и тиме постаје оцена не само њеног карактера и деловања, већ и деловања њених присталица и помагача.

Управо из тог разлога, развој ове групе именица можемо даље пратити кроз цео 20. век, кроз полемичке и памфлетске чланке са идеолошком, политичком или књижевном позадином, где срећемо примере попут: *симамарковићевшићина* (према С. Марковићу), *мишкоратовићевшићина* (према М. Радовићу), *бухаровићина* (према Н. И. Бухарину), *богдановићина* (према М. Богдановићу); *ђиласовићина* (према М. Ђиласу), *комраковићина* (према М. Комракову), *ђинђивићина* (према З. Ђинђићу), *шешелјевићина* (према В. Шешелју) и других, којих углавном нема у описним речницима САНУ и МС.

2. У складу са изреченим, именице на **-шћина** у чијој основи стоји ПРЕЗИМЕ ПИСЦА ИЛИ ФИЛОЗОФА користе се да би означиле специфичан скуп особина у вези са начином размишљања, гледања на свет и сл., који су карактеристични за те писце или филозофе. Такве су именице: *достојевићина*, *Ђургевићина*, *јесењинићина*, *Ђиранделовићина*, *Еуклидовићина*, *Ейкурејићина* и др.

3. У сродну лексичко-семантичку подгрупу могли бисмо сврстати и именице на **-шћина** чија је творбено-семантичка основа ИМЕ ИЛИ ПРЕЗИМЕ ЈУНАКА КЊИЖЕВНИХ ДЕЛА ИЛИ МИТОВА. Ове именице се употребљавају у далеко већој мери него оне које у основи имају презиме писца, и то из следећег разлога: јунаци књижевних дела или митова изграђени су рељефно, око једног маркантног скупа карактерних особина, услед чега лако постају стереотипни модели за именовање негативних скупова особина у друштву. Тако се, на пример, именицом *хамлејовићина* исказује *стијална неодлучна зајшћаност о неком проблему*; именицом *донжуанићина* – *ојседнућосћ љубавним усјесима*; именицом *карамазовићина* – *нездрав, изојачен однос према ближњима, душевна болесћ*; именицом *глембајевићина* – *скуј негатијивних духовних особина карактијеристијичних за јознајшћу јородишћу настјалу из јера јисца М. Крлеже*; именицом *донкихотићина* – *узалудна борба јрошћив игнорантијски настјројеног јрошћивника (инстијшћуција сисшћема)*; именицом *сизифовићина* – *узалудан јосао*, и сл.

Будући да у формирању њихове семантичке стурктуре подједнаку улогу играју како значење творбене основе, тако и значењски елементи суфикса, можемо тврдити да поменута лексичко-семантичка подгрупа стоји на граници између примарне и секундарне реализације апстрактног значења особине.

4. У посебну семантичку подгрупу спадају и именице на **-шћина** са општим значењем СКУПА НЕГАТИВНИХ ОСОБИНА КОЈЕ СЕ ПРИПИСУЈУ ОДРЕЂЕНИМ НАРОДИМА У ЦЕЛИНИ. Још је М. Стевановић (1964: 566) издвојио „именице са наставком *-шћина* које означавају особину или особине карактеристичне за етничку или националну групу или за групу од

више по тој особини једнаких народа“, која се гради искључиво од имена народа, етника. Ове именице одражавају стереотипни став који према припадницима једног народа, најчешће оних са којима долазе у непосредан додир, развијају говорници српског језика. Судаћи према њиховој лексикографској дефиницији, ове именице се могу поделити у следеће подцелине:

4. 1. Именице чију лексикографску дефиницију карактерише негативан став говорника према означаваној појави, у описним речницима САНУ и МС обично прате квалификатори који наглашавају њихову пејоративну семантичку вредност, или је овај став уграђен у њихову дефиницију. Уп. примере:

аустријанинџина: (често пеј.) *скуј особина које су карактерисале некадашњу Аустрију и њену џолиџику; џреџерана џриврџеност џвему шџо је аустријско*; исп. *аустријанџиво* (Р. САНУ);

германинџина: (обично пеј.) *германџиво* (Р. САНУ);

мађаринџина: (обично с пеј. призвуком) *в. мађарџиво* (Р. САНУ);

евројејинџина: *евројеизам* (обично у негатиџивном смислу) (Р. САНУ);

кинеинџина: **2.** *фиг. лукавост, џреџреденост* (Р. МС);

американинџина: *американизам* (обично у џејоратиџивном смислу) (Р. САНУ), и сл.

4. 2. Именице чију лексикографску дефиницију карактерише неутралан став говорника према означаваној појави, у описним речницима САНУ и МС означавају језик, културу, начин живота својствен одређеном народу. Такве су именице:

енглеџинџина: *оно шџо је карактеристично за Енглезе и Енглеску; енглески језик* (Р. МС);

француџинџина: *француски језик, говор, француско џонашање* (Р. МС);

неминџина: *немачки уџицај, дух, карактер, џрагови, елементи немачког језика; немачки језик* (Р. МС);

гринџина заст. књ. *грчки језик; све шџо џриџада Грџима* (Р. МС), и сл.

Међутим, и поред тога што се у описним речницима САНУ и МС прави разлика између значења именица ове две групе, примери узети из речника, али и из језичке праксе, говоре у прилог чињеници да **све** именице на **-џтина** са етником у основи имају пејоративно значење. Уп. контекст употребе следећих примера употребе именица које се, у описним речницима САНУ и МС, дефинишу као неутралне: „Папастергије, који се одједном покајао, конвертирао у чисте ... и ЗАДИВЉАО отада у *гркиџини*“ (Секулић И.

Прозни радови)⁶⁷; „До појаве бугаршиине, 1870. године, кумановци су живели у слози“ (Хаџи-Васиљевић Ј., Р. САНУ); „Дигао се народ да се освети ... за срамотну власт јеврејшиине у хришћанској земљи“ (Глишић М., Р. САНУ); „Крф има још остатака од италијанишиине; ако се то не види по музици, види се по просјачењу (Дучић Ј., Р. МС), и сл.

5. Именице на **-штина** са општим значењем припадности социјално, политички или на други начин организованом колективу, условљена је развојем истих оних друштвених процеса који су условили настанак групе именица на **-ство** са сличним значењем. Именице на **-штина** које припадају овој групи имају значење идеологије као друштвене појаве, односно манифестације скупа духовних особина која је карактеристична за одређени колектив, и коју практикују чланови тога колектива. Стога у састав ове семантичке групе улазе именице са значењем колектива који шире одређену идеологију, или преко којих се она остварује, као што показују следећи примери:

гестџајовишиина: „Све је претворено у шпијунажу и издајство, у ... империјализам и гестџајовишиину“ (Пијаде М., Р. САНУ);

информбировишиина: „У пракси постоји велика разлика између ... информбировишиине и вишеполитичког схватања“ (Борба 1951, Р. САНУ);

бирокрајшииина и *канцеларшииина*: „Понављају се све мане из доба царизма, бирокрајшииине и канцеларшииине“ (Београдски дневник 1921, Р. САНУ);

журналишииина: „Журналишииина све руши, обара, уништава“ (Књижевни југ, Р. САНУ);

дијломајшииина: „Знамо да дијломајшииина и кабинети који дишу освајачким духом неће престати радити противу српског народа“ (Слобода 1864, Р. САНУ), и сл.

Закључно разматрање

Као што се види из изложеног, до настанка првих именица на **-штина** са **секундарном реализацијом значења особине** није могло доћи пре 60-х година 19. века, од када датира наш најстарији пример; док се ове именице масовније користе тек од средине 20. века. Будући да настају као средства савремене друштвене квалификације, именице на **-штина** са секундарном реализацијом значења особине често су оцаиналног карактера, настају сваког дана и исто тако брзо и нестају, па их описни речници САНУ и МС најчешће не бележе.

⁶⁷ Исидора Секулић, „Паланка и њени последњи Грци“, *Прозни радови*, Српска књижевност у 100 књига, Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга, 1959, стр. 358.

ИМЕНИЦЕ НА -ЛУК

1. Уводно разматрање

У времену када је Вук, у *Рјечнику*, бележио именице које се завршавају на **-лук**, утицаји турског језика, у коме овај суфикс служи за грађење апстрактних именица од именичких, придевских и других основа (исп. Радић 2001: 63) на словенске језике којима се говори на Балкану били су много живљи и интензивнији него данас. Захваљујући утицају турског државног уређења и језичке културе у српским земљама током вишевековног периода, суфикс **-лук** се, уз извесне фонетске модификације,⁶⁸ осамосталио не само у српском језику, већ и у већини земаља источног и јужног Балкана.

Са друге стране, када је овај утицај окончан, процес постепене архаизације суфикса **-лук**, који је трајао кроз другу половину 19. и читав 20. век, утицао је на његову данашњу рецепцију. „Приличан број изведеница с овим суфиксом означава појмове из прошлости“ – тврди И. Клајн (2003²: 152). Са друге стране, под утицајем еволуционих тенденција које, вођене друштвено-историјским променама које су се одиграле крајем 19. и почетком 20. века (ослобођење од турског ропства и заснивање модерне државности у Србији), и у језику добијају статус доминанте, мења се семантичка структура именица на **-лук** затечених у Вуковом језику. Под овим утицајем, у потпуности се мењају творбена мотивација и значење апстрактних именица на **-лук** које се образују у 20. веку, тако да можемо тврдити како је овај творбени тип готово у потпуности изменио своју творбену и семантичку парадигму у времену од Вука до данас.

У савременом српском језику, на пример, готово да се и не употребљавају именице на **-лук** у истом значењу у којем су их употребљавали писци из Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине, који су се у већој мери ослањали на концепцију Вуковог језика у изграђивању сопственог израза: С. Сремац, Ј. Веселиновић, Ј. Игњатовић, С. Матавуљ, П. Кочић и други (Радић 2001: 64). Штавише, употребу именица на **-лук** у језику књижевности све више смењује њихова употреба у новинско-публицистичком стилу и језику јавне расправе. Напоредо с овим, већ постојеће именице употребљавају се на нови начин, а стварају се и многобројне нове изведенице, које узимају учешћа у емотивно обојеним исказима.

⁶⁸ У македонским и бугарским говорима, али и у говорима југоисточне Црне Горе, односно јужне и југоисточне Србије, присутне су стандардне варијанте **-лак** и **-лък**, као и дијалекатске варијанте **-лок**, **-лик**, **-љук** (Радић 2001: 63).

2. Именице на -лук у Вуковом језику према творбеном и семантичком аспекту

Вуков *Рјечник* фиксира 16 апстрактних именица на -лук, које се, очекивано, не употребљавају у тексту превода *Светог њисма*. Ове именице чине придевска и именичка образовања. Од основа изведених придева на -ан су именице *безобразлук* и *мамурлук*; док су остале именице на -лук изведене од основа заједничких именица мушког рода: *агалук*, *дахилук*, *орјайлук*, *рсузлук*, *ширејлук* и др.

2. 1. Именице са примарном реализацијом значења особине. У Вуковом језику, апстрактним именицама са овим значењем припада група која означава негативне духовне особине или стања. Поред изведеница од придева: *безобразлук* и *мамурлук*, срећемо много чешће случајеве извођења од именичких основа: *јусџаилук*, *угурсузлук*, *јасјалук* – „То је његов *јасјалук*“, „Не може од *јасјалука*“, „То је учинио од *јасјалука*“ (Вук, *Рј.*); *ширејлук*, *делилук*: *надменост*, *охолост* (Вук, *Рј.*), *бестилук* (од тур. основе *бестии* + *лук*), и сл. Код ових именица, значење негативне особине везано је за рецепцију њихове творбене основе у свести говорника српског језика.

2. 2. Именице са секундарном реализацијом значења особине. Друга семантичка група апстрактних именица на -лук у Вуковом језику, изведена искључиво од именичких основа, има опште значење простора којем је придодата семантичка компонента власништва које дефинише тај простор, нпр.: *агалук* као *јосед који припада аги* (Вук, *Рј.*; Р. САНУ); *башалук* као *башин јосед* (Вук, *Рј.*; Р. САНУ), и сл. Ове именице означавају државно-административна звања, а уједно и друштвени положај, статус који их прати: *агалук*, *беглук*, *базерђамбашлук*, *јашалук*, *даилук*, *кадилук* и сл. Сагласно семантичком развоју сродних именица на -ство (*царство*, *краљевство*) развој значења особине код ових именица можемо реконструисати како на основу дефиниције из *Рјечника*, тако и на основу њиховог доцнијег развоја у језику.

У времену феудалног поретка у Србији и околним балканским земљама, стицање високог звања, титуле и сл. у турској државној администрацији значило је, у исто време, и одређену количину земље, односно територију која се добијала у посед или над којом се управљало. Стога именице на -лук са значењем територије узете на управу обавезно означавају и претпостављени скуп особина везан за друштвени статус онога који том територијом управља. Дефиниције ових именица у Вуковом *Рјечнику* и описним речницима САНУ и МС у овом случају је најчешће изведена по наведеном обрасцу: *агалук*: звање, *достојанство аге* и *јосед који припада аги*; *башалук*: звање, *достојанство*

баше и *башин њосед*; *кадилук*: судско њодручје *кадије*; *део санџака*, *срез* и *званје*, *досњојансњво кадије*, и сл.

Управљање неком територијом у феудалном поретку уједно је повлачило собом и разне обавезе физичког рада на том поседу, односно пореза, дажбина и присилних послова који су везани за тај посед. Стога ове именице могу имати и једно од наведених значења. Именица *беглук*, која има значење *имања које бег добија у њосед*, у оваквим условима лако поприма значење *бесњлајног, њприсилног рада на беговском имању*; *кулука* – „Док се беглучило само у недјељу ... младеж је на *беглук* ишла радо као на мобу“ (Вук, *Pj.*, под *чињлук*); „И Београђани и сељаци све су то радили под кулук и *беглук*“ (Поповић С., Р. САНУ). Тако је и са значењем именице *агалук*, као *дела њприхода које се даје агама* (Вук, *Pj.*; Р. САНУ).

Из значења обавезе физичког рада, уз постојање друштвене свести о физичкој експлоатацији, није тешко извести ни значење лошег поступања према потчињенима који обављају тај рад. Одатле се, пејоративном генерализацијом, лако може извести значење ДУХОВНИХ ОСОБИНА које одликује бахат, суров, једном речју лош однос према људима у подређеном положају. Р. САНУ показује да је то случај са значењем следећих именица: *агалук*: **4.** фиг. *осионосњ, самовлашће* (Р. САНУ); *да(х)илук*: **2.** фиг. **а.** *суровосњ, насиље, зулум, њтиранија* – „Чинило се да читава кућа вршати, пјева, бјесни од весеља што се опростила бабина *дахилука*“ (Ђоровић С., Р. САНУ); док П. Радић (2001: 73) у овом контексту помиње и именице *везирлук* и *суњњанлук*, које су прошле кроз сродне семантичке трансформације. Стога није чудна чињеница, у науци већ примећена, да именице на **-лук** које припадају овој семантичкој групи у својој полисемној структури имају супротстављена два значења: основно, са ослонцем у турском језику – и секундарно, са ослонцем у српском језику, које је супротстављено основном.⁶⁹ Ова трансформација основног значења именица на **-лук**, до које долази у савременом језику, мотивисана је поменутиим друштвеним процесима који прате напуштање турске управе и стицање самосталности, чинећи тиме саставни део пејоративне конотације самог суфикса **-лук**.

⁶⁹ „Старији лексички слој у великој мери сведочи о друштвеном карактеру низа лексичких значења ових изведеница. Тако ће *дахилук* у српском значити не само „област којом је владао дахија, дахијски посед“, већ и: „суровост, насиље, зулум, тиранија“ (Р. САНУ). То је управо супротно од изворног значења турског облика *dayilik*: „јунаштво, херојство“, на које спорадично указује и Шкаљ. ... Овакви језички и међујезички процеси не могу се, дакле, у потпуности разумети без укључивања ширег друштвеноисторијског аспекта, посебно оног који је заснован на односу: поробљени народ – страни завојевач“ (Радић 2001: 73).

3. Именице на -лук у савременом српском језику према творбеном и семантичком аспекту

Описни речници САНУ и МС, према нашем истраживању, бележе још око 50 нових именица на -лук које имају апстрактно значење. Међутим, овај број је у стварности већи, будући да се, попут именица на -штина, многе именице на -лук граде сходно тренутним потребама изражавања говорника српског језика.

3. 1. У савременом српском језику, развој именица на -лук одвија се путевима њиховог „оживљавања у условима српског бурног политичког живота последњих деценија [XX века]“ (Радић 2001: 71). Код именица са *примарном реализацијом айсџрактивног значења*, у сфери негативне духовне особине, судећи према описним речницима САНУ и МС, бележи се умножавање броја основа описних придева које улазе у њихов састав: *блесавлук, несрејлук, јогунлук, себичлук, немирлук, глужалук, њасјалук*⁷⁰ и сл. Такође, савремени српски језик бележи и пораст именичких основа које немају турско порекло, у саставу ове семантичке групе: *лисичлук, ниџковлук, чудаклук, дивљаклук, дриџачлук, идиоџлук, киџошлук, мајмунлук, драконлук, зврндовлук, душманлук, њросџаклук* и сл. Међу њих можемо сврстати и именице *кукавичлук* и *џврџичлук*, код којих током творбе долази до палатализације гласа -џ- у финалном слогу творбене основе. Присуство ових основа и гласовних промена на творбеном шаву значи да се поменути суфикс одомаћио у српском језику, и постао део његовог деривационог система, наравно под новим условима који диктирају његов индивидуални развој.

3. 2. Са друге стране, у другој половини 20. века долази до опште тенденције употребе именица на -лук са *секундарном реализацијом айсџрактивног значења особине*, у својству (дис)квалификатора негативних друштвених појава. Код ових именица, реализација апстрактне особине се, како смо већ изложили, одвија путем пејоративизације семантичких компоненти самог суфикса -лук. Развоју употребе ових именица знатно доприноси јавни дискурс њиховог коришћења, у коме ове именице најчешће важе као средства идеолошких, политичких или националних напада на неистомишљенике у јавним расправама и политичкој борби.

⁷⁰ Код именица *глужалук* и *њасјалук* (од придева *глуж*, односно *њасј*), срећемо инфикс -а-, који Д. Радића (2001: 119-120) наводи на помисао о сложенем суфиксу -алук. Међутим, И. Клајн (2003²: 153) ово -а- посматра као деривациону аномалију, насталу по угледу на изворне турцизме као што су *џашалук, дуњалук, калабалук*.

Секундарну реализацију значења особине, коју прати опште значење понашања или поступака мотивисаних тим понашањем, у савременом језику остварују следеће именице на -лук:

1. Именице *адвокаџлук, госџодлук, ђачлук, шегрџлук, њилџарлук, чобанлук, мајсџорлук, криџичарлук, свиџарлук* и др., поседују значење карактеристичног понашања или поступака својствених припадницима одређених занимања, друштвених слојева и сл. Уп. примере: „Био је неки мали чиновник ... па је после живео од ’дрвеног адвокатаџлука“ (Пауновић С., Р. САНУ); „Све ти се то дало на *госџодлук*“ (Костић Т., Р. САНУ); „Помпезни *криџичарлук* у муслиманству нареченог Миралема Богдановића замало је упропастио младог Васка Попу“ (Књижевне новине 1976), и сл.

2. Именица *бошњаклук*, забележена у Р. САНУ, има значење понашања или поступака својствених припадницима једне националне групе: „Из његове целокупне личности одудара онај себични *бошњаклук*, са својом одвратном националном безбојношћу“ (Кочић П., Р. САНУ).

3. Именице *франковлук, усџаилук* и др., имају значење понашања или поступака својствених припадницима једне политичке или војне организације: „Сепаратизам хрватски [изродио се у] Павелићев *усџаилук*“ (Политика 1944, Р. САНУ); „Требало је радити и борити се ... против клерикализма и *франковлука*“ (Рибар И., Р. МС).

Због свог оказионалног карактера, у описним речницима САНУ и МС ове именице нису нарочито бројне, нити је апстрактно значење особине увек остало забележено у њиховој лексикографској дефиницији. Међутим, примери данашње употребе ових именица уверевају нас у то да је ово значење код њих веома активно. Да бисмо образложили изложено, навешћемо један илустративан пример из скорије прошлости. Именујући период политичке доминације странака ДОС-а као *ДОСлук*, представник једне политичке странке истакао је, по његовом мишљењу видне, паралеле између поступака тада актуелне власти и турске владавине Србијом. На овај начин, скуп пејоративних квалификација које су приписиване читавом политичком блоку ефектно је сажет помоћу овог суфикса.

Модел емоционално-експресивне обојености семантичког садржаја именица на -лук без сумње је и даље присутан у савременом српском језику, где његова употреба указује на „читав речник различитих психолошких и социолошких појмова, перципираних добрим делом кроз пејоративну призму“ (Радић 2001: 74).

Утемељеност суфикса -лук у систему апстрактних именица у српском језику доказује и његова синонимност са апстрактним именицама других творбених типова: на -ство

(барбарлук : барбарс̄тво, башӣованлук : башӣованс̄тво, зеленашлук : зеленашӣтво;
гош̄ованлук : гош̄ованс̄тво); на **-ост** (бајатӣлук : бајатӣост̄, лешӣинлук : ленос̄т̄,
нишӣтавлук : нишӣтавнос̄т̄); на **-штина** (йоганлук : йоганишӣтина), и на **-(ар)ија**
(дешӣњарлук : дешӣњарија, свињарлук : свињарија) (Радић 2001: 147).

Закључак

О структурним и семантичким аспектима употребе апстрактних деноминалних именица у српском језику

У току свог историјског развоја, именице на **-ство**, **-штина** и **-лук** удаљиле су се, у знатној мери, од творбено-семантичког модела који познаје Вуков језик. На структурном плану, ова промена је означена развојем само једног творбеног модела, деноминалних именица; док деадјективни модели нису усложњавани у већој мери. Развој поменутих творбених типова у периоду од Вука до данас, обележен порастом броја именичких основа у њиховом саставу, може се приказати и табеларно:

Табела 14: *Дистрибуција именица на -ство, -штина и -лук према творбеним моделима у Вуковом језику*

суфикс	са придевском осн.	са именичком осн.	са другим осн.
-ство	32	98	5
-штина	17	1	1
-лук	–	22	–

Табела 15: *Дистрибуција именица на -ство, -штина и -лук према творбеним моделима у савременом српском језику*

суфикс	са придевском осн.	са именичком осн.	са другим осн.
-ство	14	1215	6
-штина	16	135	–
-лук	12	81	–

Заједно са порастом броја именичких основа, код сва три творбена типа у савременом српском језику долази и до усложњавања њихове семантичке структуре. За ово усложњавање заслужни су механизми социјалне интеракције и организације, који су обележили смену 19. и 20. века. Секундарна реализација значења особине, која се јавља у 20. веку, везује се за појам колективног идентитета; или за потребу да се јединка, путем стереотипне рецепције духовних особина у оквиру система моралних вредности, самоодреди у односу на окружујући колектив. Овај тип реализације подразумева обogaћивање система духовних особина стереотипима везаним за политичке, националне, верске, филозофске, личносне и друге видове организације или уређености тога колектива, као што је уочљиво из следеће табеле:

Табела 16: *Развој значења именица на -сџво, -шџина и -лук са секундарном реализацијом значења особине у српском језику*

суфикс	у Вуковом језику	у савременом српском језику
-ство	1) реализација ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ заснована на значењу ЗВАЊА, ЧИНОВА, ТИТУЛА – <i>калуђерсџво, сердарсџво</i>	1) реализација ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ заснована на значењу ЗВАЊА, ЧИНОВА, ТИТУЛА: - племићка звања – <i>лордовсџво</i> - црквена звања – <i>миџројолиџсџво</i> - војничка звања – <i>маршалсџво</i> - административна звања – <i>шефовсџво</i>
	2) реализација ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ заснована на значењу ОДНОСА И ВЕЗА У КОЛЕКТИВУ – <i>брајџсџво, деверсџво</i>	2) реализација ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ заснована на значењу ОДНОСА И ВЕЗА У КОЛЕКТИВУ – <i>џасџво, зетџсџво</i>
		3) реализација ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ на основу ИМЕНА, ПРЕЗИМЕНА И ИМЕНА ЕТНИКА: - религиозно-личности стереотип – <i>манџејсџво</i> - филозофско-личности стереотип – <i>берксонијансџво</i> - просветно-личности стереотип – <i>калвинсџво</i> - политичко-личности стереотип – <i>џашићевсџво</i> - национални стереотип – <i>срџсџво</i>
-шџина		1) реализација ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ на основу ИМЕНА, ПРЕЗИМЕНА И ИМЕНА ЕТНИКА: - политичко-личности стереотип – <i>мачековиџина</i> - филозофско-књижевни стереотип – <i>достџојевиџина</i> - књижевно (фикционално)-личности стереотип – <i>глембајевиџина</i> - национални стереотип – <i>немџина</i> 2) реализација ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ заснована на значењу СОЦИЈАЛНЕ ИЛИ ПОЛИТИЧКЕ ИНТЕРАКЦИЈЕ У КОЛЕКТИВУ – <i>диџломаџиџина</i>
-лук	Реализација ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ заснована на значењу ЗВАЊА, ЧИНОВА, ТИТУЛА – <i>агалук, кадилук</i>	1) реализација ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ на основу ИМЕНА, ПРЕЗИМЕНА И ИМЕНА ЕТНИКА: - политичко-личности стереотип – <i>франковлук</i> - национални стереотип – <i>бошњаклук</i> 2) реализација ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ заснована на значењу СОЦИЈАЛНЕ ИЛИ ПОЛИТИЧКЕ ИНТЕРАКЦИЈЕ У КОЛЕКТИВУ – <i>криџичарлук, госџодлук</i>

Истовремено, перцепција духовних особина на основу стереотипних представа друштвене интеракције, која представља идејно (и лексичко) наслеђе 20. века, постаје саставни део примарне реализације апстрактног значења особине у српском језику, као што је уочљиво из следеће табеле:

Табела 17: Развој значења именица на *-ствo*, *-штина* и *-лук* са њимарном реализацијом значења особине у српском језику

суфикс	у Вуковом језику	у савременом српском језику
-ство	1) ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ И СТАЊА (реализација у контексту друштвене оцене) – <i>лукавство, непријатељство</i>	1) НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ (стереотипно-пејоративна реализација у контексту друштвене оцене) – <i>демонство, сљециство</i>
	2) ДУХОВНА СТАЊА (временска реализација) – <i>ројство, блаженство</i>	2) НЕГАТИВНА ДУХОВНА СТАЊА (временска реализација) – <i>деранство, инвалидство</i>
-штина	НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ И СТАЊА (пејоративна реализација) – <i>убоштина, сиромаштина</i>	НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ, КАРАКТЕРНЕ И СЛ. ОСОБИНЕ И СТАЊА (стереотипно-пејоративна реализација у контексту друштвене оцене) – <i>глуштина, мајмуништина</i>
-лук	НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ ОСОБИНЕ И СТАЊА (пејоративна реализација) – <i>џасјалук, ширејлук</i>	НЕГАТИВНЕ ДУХОВНЕ, КАРАКТЕРНЕ И СЛ. ОСОБИНЕ И СТАЊА (стереотипно-пејоративна реализација у контексту друштвене оцене) – <i>нишковлук, зрндовлук</i>

Код именица које припадају овој семантичкој целини, уочљиво је померање према негативном значењу које се, у контексту друштвене оцене, везује за стереотипну рецепцију појмова из говорниковог социјалног окружења. Стога се и развој ове групе именица у времену од Вука до данас, као што показује изложени модел, везује за језичке контексте у којима су ове именице подложне стереотипизацијама.

IV. АПСТРАКТНЕ ИМЕНИЦЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ ПРЕМА ФУНКЦИОНАЛНО-СТИЛСКОМ АСПЕКТУ

Све што је до сада изложено о категорији апстрактних именица у српском језику сведочи о потреби да творбеним и семантичким спецификацијама суфикса, којима смо се бавили у раду, придружимо и излагање о стилистичком плану њихове употребе. Науци о језику је позната чињеница да се различити функционални стилови, између осталог, одликују и посебним лексичким особинама. Имајући у виду студије које су посвећене проблему стилске реализације апстрактних именица у различитим епохама развоја српског језика, као и властито истраживање, имамо довољно разлога за претпоставку да творбени типови којима смо се бавили у раду поседују јасно дефинисани стилски значај, што значи да њихова употреба јасно одсликава различите језичке сфере.

„Познато је – пише у својој студији М. Киршова – да ниједан књижевни језик није хомоген у погледу стилистике, већ представља систем функционалних стилова. Најчешће се разликује пет функционалних стилова: књижевноуметнички, публицистички, научни, административни и разговорни, са могућим варијацијама у називу ... Разграничавање стилова је доста условно, а између посебних функционалних стилова постоје прелазне зоне ... Ниједан функционални стил не поседује таква специфична језичка средства која не би могла бити искоришћена у неком другом стилу. Особине неког одређеног стила се испољавају веома ретко, треба их специјално тражити и налазити ... Стилистичка диференцијација лексичког фонда је веома компликована и не може да се интерпретира једнозначно“ (Киршова 1998: 153).

Изложени проблем, на који је указала ова ауторка, упућује на чињеницу да је за идентификацију функционалног стила у односу на анализу његових творбених средстава потребно широко гледиште, које обухвата творбени и семантички план истраживања. На творбеном плану, то значи идентификацију оних суфикса које се претежно јављају у једном функционалном стилу. Поред већ поменутих именица на **-ота**, које махом налазимо у језику књижевности, ту спадају и именичка образовања на **-штина** и **-лук**, која углавном служе као изражајна средства разговорног стила. Са друге стране, семантички аспект анализе ове теме подразумева да апстрактне изведенице које се подједнако употребљавају у свим функционалним стилима српског језика не морају у свима њима имати исто значење, већ оно може варирати у зависности од контекста њихове употребе.

1. Општи преглед прикупљене грађе

Као предмет истраживања изабрана су два функционална стила на којима почива већина писмене продукције српског језика: књижевноуметнички и новинарско-публицистички стил. Међутим, грађа која је прикупљена упућује на ширење контекста истраживања према прелазним зонама поменутих стилова: научном, административном и разговорном плану изражавања. Апстрактне именице са општим значењем особине ексцерпирани су из следећих извора:

а. За књижевноуметнички стил:

1. Горан Петровић: *Ојсада цркве св. Спаса*, Београд, 2004.
2. Милорад Павић: *Хазарски речник – андрогино издање*, Београд, 2003.
- 3–4. Душан Ковачевић: *Радован Ђуређи (болна комедија о самоиздају)*, и: *Сабирни центар, драма, у: Балкански шпигун и друге драме*, Београд, 1985.
5. Драгослав Михајловић: *Кад су цветале ђишке*, Београд, 2003.

б. За новинарски стил:

1. *Зли волшебници, полемике и џамфлети у српској књижевности 1917–1943*, приредио Гојко Тешић, Београд, 1983 (прегледани су сви чланци из 1940, и 1941. и 1942. године).
2. *Рачунарска часопис Микро*, бр. 1–12, годиште 9/2005, Београд.

Као што то показује прикупљена грађа, под термином „књижевноуметнички стил“ може се обухватити више видова писменог изражавања. Метода приповедног излагања, са елементима експресивности и стилске обојености, обликовала је дела Г. Петровића и М. Павића – чији се језик, захваљујући овом својству, може сврстати у поетски (под)стил књижевноуметничког стила (према: Тошовић 2002: 182). Са друге стране, драмски (под)стил књижевноуметничког стила одражен је у драмама Д. Ковачевића, где налазимо на усмену, монолошку и дијалошку, комуникацију ликова, блиску разговорном стилу. Поред овога, у роману Д. Михаиловића *Кад су цветале ђишке* налазимо на стилизовани монолог близак разговорном стилу, који у својој структури поседује лексичке елементе и синтаксичке обрте својствене жаргону.

У новинарско-публицистичком стилу срећемо велику жанровску разноврсност, којој је природна комуникациона поливалентност, односно готово неограничена могућност коришћења разноврсних језичких средстава (Тошовић 2002: 301). Широку фундираност

новинарско-публицистичког стила потврђује језик полемичких чланака и памфлета, које одликује функционална усмереност према жаргонским елементима изражавања; као и језик рачунарског часописа *Микро*, кога одликује функционална усмереност према научно-популарном стилу. Оба типа усмерености постигнута су специфичном оријентацијом језичких средстава у ексцерпираним делима.

2. Употреба апстрактних именица у оквиру књижевноуметничког стила

Као једна од важнијих особина књижевноуметничког стила, спомиње се коришћење стилски обојених лексичких средстава, чије значење, захваљујући посебном контексту употребе у оквиру необичних синтагми или реченица, одудара од њиховог основног семантичког модела. Такву употребу деадјективних апстрактних именица уочили смо у следећем низу примера:

Из романа *Ойсада цркве св. Сјаса* Г. Петровића: „Шта је ово? Има ли у походу коња што се подбише на *ѿромосѿ*?“; „Старац је неко време помно разгледао дланове и прсте, па уз јагодицу десног палца принео усне. Када је исисао и испљунуо црн трн, само је кратко рекао: – *Малодушносѿ!*“; „Иако у одмаклим годинама, могао је да опази и најмању троху *нечисѿошѿ*“; „Једна је кобила згазила на трн, али сви други коњи су ваљано потковани *брзином*, како сте и заповедили у Скопљу!“; „Горња се Дивнина *ѿошѿлина* раскопча“; „Вође Кумана већ су премештале телесне *врелине* у носиљкама младих наложница“; „Тек повремено, што пажљивије могу, дотле зађу тек монаси манастира Бање, чудним послом – да за келије покупе штогод пале *ѿишине*“; „Спочетка је будући цар прилично трапаво подносио неочекиване почести, сплитао се у сложене наборе *досѿојансѿва* на одори“; „Магистер Инђиријану једино остаде да испроба *лукавсѿво* спремљено у нарочит *цеп*“; „Сву своју *лукавшѿину* дужд Републике св. Марка размери на неколико једнаких мерица и подели својим уходама“;

Из романа *Хазарски речник* М. Павића: „Уђосмо у магле, а оне су се селиле и носиле у себи кроз шуме ... неку тврду *ѿишину* од које се глуви и у коју се уливају све друге *ѿишине*“; „Змије *седине* вијугале су му кроз браду“; „Могу рећи да [Бранковић] спада међу оне који с посебном пажњом и усрђем негују сопствену *будућносѿ* као неки велики повртњак“; „Знање је покварљива роба, зачас убуђа. Као *будућносѿ*“.

Из изложених примера је видљиво да се апстрактне именице у наведеним делима реализују у двојном контексту. Значење особине се поима као метонимијски конкретизован предмет кога одликују димензије, тежина, површина и сл. (ређе као живо биће), и који се може поистоветити са конкретним предметом (нпр. „коњи потковани

брзином“ : „коњи потковани *йойковицама*“; „кўпити п`алу *йишину*“ : „кўпити п`але *йлодове*“, и сл.). У исто време, овако обликован предмет задржава своје апстрактно значење, које даје нову, појмовну димензију исказу. Оваква употреба апстрактних именица чини особену и препознатљиву карактеристику стила поменутих писаца.

Поред изложеног, у роману *Ойсада цркве св. Сїаса* Г. Петровића уочљива је још једна карактеристична црта књижевноуметничког стила, која је представљена стилско-функционалном диференцијацијом именица на **-ота** и **-оћа** у оквиру раслојавања текста. Тако, именице на **-ота** се употребљавају као маркери „вишег стила“, који служи за нарацију у „духовној сфери“ радње романа и експликацију ДУХОВНИХ ОСОБИНА; док су именице на **-оћа** овде употребљене у контексту „нижег стила“, који служи за нарацију у „световној сфери“ радње романа и експликацију ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА. Уп. примере:

За именице на **-ота**: „Од свих страна стадоше долазити слушаоци да се наврше умилном *лейойом*“; „У име Отца и Сина и Светаго Духа, zde похитај ручице, *йескоийи* забран утврди“; „Господ је нештедимице даривао благотворну *йойлошу*“;

За именице на **-оћа**: „Највећи део пећине беше под језером савршено бистре воде, вековном тишином углачане до кристалне *јасноће*“; „За појасевима су држали по свежњић перушки ... Њиме су повремено, до *јасноће*, чистили дугачке увоје својих ушних шкољки“; „Природна *лакоћа* маслачковог цвета одузимала је коњима њихову стварну тежину“; „Напољу је падала киша, ветар је наносио *зимоћу*“; „Табани су бридели од неподношљиве *йврдоће*“.

У драмским текстовима Д. Ковачевића, у којима преовлађују монологске и дијалогске форме изражавања, употреба апстрактних именица сведена је на мањи број изведеница које су познате општем лексичком фонду савременог српског језика. Њихову главнину чине именице присутне у устаљеним обртима говорног језика. То потврђују бројни случајеви њихове метонимијске конкретизације у тексту, честа употреба именица на **-ост** чију основу чини прост, неизведен придев, као и коришћење именица на **-ство** са придевском основом.

Уп. примере: „Ви ме нисте препознали вероватно зато што сам први пут без *црнине*“; „Затим почиње да се кваси: прво срце, па све жиле куцавице, да га вода не пресече кад се баци у хладну *дубину*“; „Штета што ови дивни предмети нису доступни *јавностии*“; „Неко умре на *жалосїи*, неко на *радосїи* своји“; „Причате *глуїосїи*. Ви нисте нормални!“; „Извини, тренутак урођене *слабосїи*“; „Тачно сам знао да ће неко *йроклейсїиво* доћи из оне рупетине“; „Чуди ме да то ви, у зениту *искусїива*, нисте схватили“.

У дијалозима из драме *Радован Ђуређић*, уобличеној у форми пародије бирократског стила, могу се наћи и апстрактне именице на **-ост** које припадају језику медија. У комбинацији са разговорним стилем, ове именице имају за сврху да пародирају карактер информативних телевизијских емисија из 80-тих година 20. века, што тексту даје иронијски ефекат. Уп. примере: „Руменка! Немој да нам рушиш морал! Немој да уносиш *малодушности* у наше редове!“; „Морамо искористити сутрашњу *йојуларности* да је већ једном удамо“; „Које су моје најкарактеристичније особине? Узмимо само оне најизразитије: поштење, *храбрости*, *видовитости*, љубав према народу“; „Сматрамо да су поједине епизоде ове серије, како по својој *суровости*, тако и по идејном усмерењу, неприхватљиве за даље емитовање“.

У роману *Кад су цветале џикве* Д. Михаиловића наишли смо на свега неколико апстрактних именица, које су заступљене у устаљеним обртурама говорног језика (у коме се апстрактне именице готово уопште и не срећу). Оваква употреба подржава жаргонски карактер наведеног књижевног дела. Уп. примере: „Оног тренутка кад си ушао међу конопце, рачунај с тим да ти је глава у торби: нема ту шале, нема *милости*“; „Ја се ломим од *скромности*“; „*Финоћа* ти је одувек била јака страна“; „Кад ме ухвати моје *лудило*, и ћутим, она ме не дира“; „И, временом, то ти тако постане као неко *лудило*: не смеш да изгубиш!“.

Да закључимо. Из изложених примера може се закључити да употреба апстрактних именица у оквиру књижевноуметничког стила јасно одсликава карактер књижевног дела, као и специфичности пишевог израза, које се очитују кроз њихову употребу у тексту. Поред тога што употребу апстрактних именица у оквиру књижевноуметничког стила одликује готово искључива заступљеност деадјективних творбених модела, у текстовима високо стилизоване садржине уочљива је актуализација семантичког садржаја ових именица, као и подвлачење функционалних разлика између различитих суфикса; док се у књижевним текстовима који су базирани на говорном језику апстрактне именице користе у сврху експликације контекстуалног окружења у коме долази до њихове реализације.

3. Употреба апстрактних именица у оквиру новинарско-публицистичког стила

За разлику од књижевноуметничког стила, који се одликује специјалним видовима употребе лексичких елемената, унутар новинарско-публицистичког стила доминира функционална условљеност језичких средстава према специјалним језичким контекстима, која резултује променом творбене парадигме. Ово новинарски стил чини флексибилним и лако прилагодљивим начином изражавања у најразличитијим сферама језичке употребе.

Ова карактеристика новинарског стила најочљивија је када постоји потреба за његовом синтезом са другим функционалним стиловима или видовима изражавања. Изречену тврдњу проверили смо на два типа примера. Први тип заступљен је у пресеку језичких елемената новинарског и полемичког (култивисаног разговорног) стила, који је присутан у полемичко-памфлетским чланцима који су обележили средину 20. века. Други тип примера сачињавају језички елементи присутни у рачунарском часопису *Микро*, чијих 12 бројева ексцерпираних за потребе рада указују на чињеницу да се, у споју новинарског са научним стилем, на његову флексибилну основу могу наслојавати и творбена и семантичка средства језика уже стручних области (у овом случају области рачунарства и информатике).

На творбеном плану, синтеза новинарског и разговорног стила унутар полемичког начина изражавања има за исход мноштво апстрактних именица на **-ство** и **-штина** које имају деноминално порекло. Реализација значења особине код ових именица најчешће је примарна, што значи да у њихов састав улазе основе са негативно конотираним значењем, као што показују следећи примери:

„Огњен Прица, као самозвани судија, хоће пошто-пото да извуче некакав поразан доказ о мом криминалном троцкистичком *месечарсџиву*“; „Филтриран кроз *филисџарсџиво*, Хаксли постаје ... своја карикатура“; „Садржајно мишљење код Крлеже јесте глупост, *барбарсџиво*, *дилувијалсџиво*“; „Ваш клик и поклик о љубави није ништа друго до глас *хијенсџива* и *шакалсџива*“; „Тако представник ... политичког *змијинсџива* прилази народу“; „Насамарити некога у нашем језику значи ... натоварити га као магаре *магарешџином*“; „Узлови овог нашег књижевног бесмисла и рогобатних *будалашиџина* могли би се разрешити и другачије“; „Везаност за елементе *малограђанишиџине* сметала му је да се потпуно сроди с револуционарним покретом“, и сл.

У текстовима овог типа могу се јавити и именице на **-штина** са секундарном реализацијом значења особине, које негативну конотацију развијају у споју творбене основе са значењским елементима суфикса, а у контексту негативне друштвене оцене појединаца или њихових поступака, као што је то случај са следећим низом примера:

„Такве стихове какви се данас код нас у масама штампају ... називали смо пре тридесет година *јармековишиџина*“; „Заслугом самог Крлеже, углавном, нема важнијег и судбоноснијег питања од 'Печата' – јер су његово име и ауторитет несумњиво главни ослонац и упориште *йечайовишиџине*; „Рихтманово 'интерсубјективно' заправо је ... одбачена *богдановишиџина*“; „Привремена победа *зоговићевшиџине* ... само је резултат

једне велике надмоћности Бихалија, Галогожа и Зоговића над једном једином слабошћу Мирослава Крлеже ... његовом одбојношћу ка сплеткарењу“, и сл.

Синтеза новинарског и научно-популарног стила, видљива у рачунарском часопису *Микро*, има за исход мноштво апстрактних именица на **-ост** чије основу чине изведени придеви, најчешће страног порекла. Ове именице изражавају читав низ физичких, емпиријски сагледивих особина, које не чине део општег лексичког фонда, већ стоје у непосредној вези са поменутом стручном облашћу.

Уп. примере: „SyncMaster 930MP уопште не делује спорије од модела 730 MP с декларисано двоструко бржим одзивом, а *дефинисаносћ* боја је на врло високом нивоу“; „Друга предност овога програма над конкурентским алатима јесте добра *интегрисаносћ* компонената“; „Прва карактеристика вредна помена је његова изузетна *компактносћ*: заузима само 200 МБ, па се може покренути и са УСБ диска“; „Предности у односу на конкурентске производе су: мање димензије, квалитетнији пријемни сигнал, апсолутна звучна изолација и *компатибилносћ* са свим типовима пријемних уређаја“; „Иако смо уочили незнатну *некомпатибилносћ* са СД картицама од 512 МБ, овај уређај заслужује препоруку“; „Нову серију плејера одликују *минијатурносћ* и технолошке иновације“; „*Економичносћ* рачунара заснована на пакету Центрино превазишла је наша очекивања“.

Нагли развој рачунарско-информационе технологије узроковао је, поред стварања нових именица на **-ост**, и појаву нових значења унутар семантичке структуре именица на **-ина**. Ова значења, која имају термилошки карактер, великом већином нису забележена у описним речницима САНУ и МС, будући да су у језичку употребу ушла тек у последњим деценијама 20. века.

Уп. примере: „Чип NV43 на картицама 6600GT ради на 500 MHz, док *брзина* меморије износи читав гигахерц“; „Широк опсег жижних *даљина* је велика предност у пракси“; „*Дубина* боја је 36 бита, што се не може сматрати недостатком јер су боје биле топле и природне“; „Укупна *количина* радне меморије је 256 МВ, од чега је кориснику доступно око 215 МВ“; „У овом режиму можете снимати крупне кадрове инсеката, цвећа и других ситних објеката, али водите рачуна о томе да је дубинска *ошћрина* при овим удаљеностима врло мала“; „У играма Doom 3 и Far Cry се интензивно користе алгоритми за сенчење пиксела и *површина*“.

Примери употребе апстрактних именица у оквиру у новинарско-публицистичком стилу говоре у прилог тези да оне могу служити као индикатор језичких промена, указујући на специфичне правце лексичког и семантичког развоја српског језика у оквиру различитих сфера његове употребе.

Закључак: О стилским аспектима употребе апстрактних именица у савременом српском језику

Имајући у виду употребу апстрактних именица у књижевноуметничком и новинарско-публицистичком стилу, намеће се закључак да апстрактне именице представљају део лексичког фонда који служи као добар показатељ стилске микроструктуре текста. Променом деривационе продуктивности, структуре творбених модела, контекстуалне употребе и семантичких функција (међу које спада и њихова терминологизација), изведене апстрактне именице готово сеизмички реагују на функционалну оријентацију текста, која се организује у складу са језичким и стилским особеностима писца, односно ситуационим контекстом његове текстуалне реализације.

ЛИТЕРАТУРА:

I. ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗВОРИ:

1. НЗ: *Нови Завјет Госиода нашега Исуса Христиа*, превео Вук Стефановић Караџић; *Светио ѿсмо Сѿарог и Новог Завейта*, Београд: издање Библијског друштва (дигитално издање: http://www.rastko.org.yu/bogoslovlje/novi_zavjet/index_c.html).
2. Р. Б–И 1–2: *Рјечник хрвайскога језика*. Скупили и обрадили др Ф. Ивековић и др Иван Броз, Загреб, 1901.
3. Р. ЈАЗУ: *Рјечник хрвайскога или срјскога језика*. На свијет издаје Југославенска академија знаности и умјетности, том 1–23, Загреб.
4. *Рјечник* (или: Вук, Рј.): *Срјски рјечник исѿумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. *Скупио га и на свијет издао Вук Сѿеф. Караџић (1852)*, Београд: Четврто државно издање, 1935.
5. Р. МС: *Речник срјскохрвайскога књижевног језика, ѿом 1–6*, Нови Сад: Матица Српска, 1971–1976.
6. Р. САНУ: *Речник срјскохрвайског књижевног и народног језика Срјске академије наука и умейносѿи, ѿом 1–17*, Београд: 1959–2006.
7. СЗ: *Светио ѿсмо Сѿарога Завейта*, Превео Ђуро Даничић; *Светио ѿсмо Сѿарог и Новог Завейта*, Београд: издање Библијског друштва (дигитализовано од стране Светог архијерејског синода Српске православне цркве, Београд, 2000).

II. ЕКСЦЕРПИРАНА КЊИЖЕВНА ДЕЛА И ЧАСОПИСИ:

1. Горан Петровић: *Ојсада цркве св. Сѿаса*, Београд: Политика – Народна књига, 2004.
2. Драгослав Михаиловић: *Кад су цвейале ѿикве*, Београд: електронско издање, 2006.
3. Душан Ковачевић: *Радован ѿрећи (болна комедија о самоиздаји)*, у: *Балкански ѿијун и друге драме*, Београд: Бигз, 1985.
4. Душан Ковачевић: *Сабирни ценѿар, драма*, у: *Балкански ѿијун и друге драме*, Београд: Бигз, 1985.
5. *Зли волшебници, ѿолемике и ѿамфлейѿи у срјској књижевносѿи 1917–1943*, приредио Гојко Тешић, Београд: Слово љубве – Београдска књига – Матица српска, 1983.

6. Милорад Павић: *Хазарски речник – андрогино издање*, Београд: Дерета, 2003.

7. *Рачунарски часопис Микро*, бр. 1–12, 9/2005, Београд.

III. СТРУЧНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Аврамова 2003: Цветанка Аврамова, *Словообразувателни тренденции при съществителните имена в Българския и Чешкия език в края на XX век*, София: Naon press.
2. Анић 1958: Владимир Анић, „О придјевима на **-ан** и **-љив** од истог коријена или основе“, Загреб: *Језик* бр. 4, стр. 111–115.
3. Бабић 1986: Стјепан Бабић, *Творба ријечи у хрватском књижевном језику (нацрт за граматику)*, Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности – Глобус.
4. Бабић 1956: Стјепан Бабић, „Нека питања у вези с именицама на **-ост**“, *Језик* бр. 4, Загреб, стр. 145–148.
5. Барић 1997: Еугенија Барић и др., *Хрватска грамика, друго, промијењено издање*, Загреб: Школска књига.
6. Вауер 1983: Laurie Bauer, *English Word-formation*, Cambridge: Cambridge University Press.
7. Белић 1941: Александар Белић, *О језичкој природи и језичком развоју*, Посебна издања СКА, Филозофски и филолошки списи 35, Београд: Српска краљевска академија.
8. Белић 1949 [2000]: Александар Белић, *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика II – наука о грађењу речи*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, I изд. 1949.
9. Бјелаковић 2006: Исидора Бјелаковић, „Терминологија из области физике у *Физици* Атанасија Стојковића (1802)“, *Научни састанак слависта у Вукове дане – МСЦ 35/1*, Београд, стр. 305–326.
10. Bolinger 1968: Dwight Bolinger, *Aspects of Language*, Harvard: Harvard University Press.
11. Боранић 1925: Драгутин Боранић, „Вуков и Даничићев пријевод библијских цитата“, *Даничићев зборник*, Посебна издања СКА – књига LV; филозофски и филолошки списи – књига 15, Београд–Љубљана, стр. 155–215.
12. Бошковић Ј. 1887: Јован Бошковић, *Скуљени списи у 8 свезака. Свеска 1. О српском језику*, Београд: Штампарија Краљевине Србије.

13. Бошковић Р. 1936 [2000]: Радосав Бошковић, „Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници“, *Основи уџоредне граматиџке словенских језика*, Београд: Трeбник, стр. 205–348.
14. Бошковић *et al.* 1944: Радосав Бошковић, Кирил Тарановски, Јован Вуковић, Сима Пандуровић, Исидора Секулић и др., *Речник срџскога књижевног и народног језика, огледна свеска*, Београд: Државна штампарија.
15. Бугарски Н. 2004: Наташа Бугарски, „Деадјективна именица као средство номинализације (у публицистичком стилу стандардног српског језика“, *Зборник Матице срџске за филологију и лингвистиџку XLVII/1–2*, Нови Сад: Матица српска, стр. 297–403.
16. Васић-Павловић 1996: Вера Васић, Слободан Павловић, „Деветнаестовековни језички узор: *Писати чистио срџски*“, *Научни сасџанак славистиџа у Вукове дане – МСЦ, 25/2*, Београд, стр. 265-272.
17. Вјежбицка 1991: Anna Wierzbicka, “Cross-Cultural Pragmatics and the Semantics of Human Interaction“, *Trends in Linguistics 53*, Berlin: Mouton de Gruyter.
18. Вулетић 1972: Вера Вулетић, „Именице са суфиксом –џина у руском и суфиксом –џиџина у српскохрватском језику“, *Годишњак филозофског факултетиџа у Новом Саду XV/2*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, стр. 613–629.
19. Гвоздев 1958, А. Н. Гвоздев, *Современный Русский лиџературный язык, Часџь I, фонетиџка и морфологиџа*, Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФР.
20. Грицкат 1964: Ирена Грицкат, „Вуков превод Новог завета као споменик великог филолошког настајања“, *Јужнословенски филолог 26/1–2, 1964.*, Београд, стр. 219–245.
21. Грицкат 1964: Ирена Грицкат, „Покушаји стварања српске научне терминологије средином прошлог века“, *Наш језик XIV*, Београд, св. 2-3; стр. 130-140.
22. Грицкат 1993: Ирена Грицкат, „Стогодишњица лексикографског рада при Српској академији наука и уметности“, *Сџо година лексикографског рада у САНУ, зборник*, Београд: Институт за српски језик САНУ, стр. 5–13.

23. Грицкат 2005: Ирена Грицкат, „Из проблематике именичке суфиксације у српском језику – о суфиксу **-ина**“, *ГЛАС Српске академије наука и уметности CDI*, Одељење језика и књижевности, књ. 21, Београд, стр. 39–46.
24. Даничић 1876: Ђуро Даничић: *Основе српскога или хрватскога језика*, Београд: Државна штампарија.
25. Даничић 1878: Ђуро Даничић, *Оглед Рјечника хрватскога или српскога језика Југославенске академије знаности и умјетности*, Загреб: ЈАЗУ.
26. Даничић 1925: *Ситнији сѝиси Ђ. Даничића I – критика, ѝолемика и истѝорија књижевности*, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1925.
27. Диксон 2005: Dixon R. M. W., *A Semantic Approach to English Grammar*, Oxford: Oxford University Press.
28. Драгићевић 1996: Рајна Драгићевић, „О правим именичким и придевским антонимима“, *Јужнословенски филолог*, бр. LI, Београд, стр. 25–39.
29. Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику (ѝворбена и семантичка анализа)*, Библиотека јужнословенског филолога 18, Београд: Институт за српски језик САНУ.
30. Драгићевић 2002: Рајна Драгићевић, „Придеви са значењем људских особина као део Семантичко-деривационог речника српског језика“, *Дескриптивна лексикографија сѝандардног језика и њене ѝеоријске основе*, зборник радова, Нови Сад–Београд: САНУ, МС, ИСЈ САНУ.
31. Драгићевић 2006: Рајна Драгићевић, „Испитивање концептуализације љутње“, *Когниѝивнолингвистичка ѝроучавања српског језика–зборник*, Одељење језика и књижевности, књига 1, Београд: Српска академија наука и уметности, стр. 97-124.
32. Драгићевић 2007: *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уѝбенике и наставна средства.
33. Згуста 1991: Ладислав Згуста, *Приручник лексикографије*, Сарајево: Свјетлост.
34. Иванова-Шалингова 1970: Марија Иванова-Шалингова, „Лингвистичке теорије о системима у лексици“, *Филолошки ѝреглед* 3-4, Београд, стр. 77-91.

35. Ивановић 2006: Ненад Ивановић, „Значења изведених апстрактних именица у српском језику (на материјалу из Речника САНУ и Речника МС)“, *Наш језик*, књ. XXXVI/1–4, Београд, стр. 86-99.
36. Ивић М. 1975: Милка Ивић, „Предикатска кондензација у граматичком опису словенских језика“, *Зборник реферата са заседања Међународне комисије за проучавање грамаиичке струкуиуре словенских језика*, Скопље.
37. Ивић М. 1997: Милка Ивић, *О Вуковом и вуковском језику*, Београд: XX век.
38. Ивић М. 1992: Милка Ивић, „О ’денотативном’ и ’конотативном’ карактеризовању“, *ЈФ XLVIII*, 1–11.
39. Ивић М. 2000: Милка Ивић, „Година 1847: Прва свеска ’Гласника Друштва српске словесности’“, *Лингвистички огледи, три*, Београд: XX век, стр. 163–174.
40. Ивић М. 2003: Милка Ивић, „О разликовању људи по боји“, *Јужнословенски филолог* XLIX, Београд, стр. 1–21.
41. Ивић П. 1998: Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*, Целокупна дела, 8, Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића.
42. Илсон 2005: Robert F. Ison, “Lexicography”, у: *The Linguistics Encyclopedia, Second Edition*, Routledge, London, pp. 331–339.
43. Јесперсен 1958: Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, London: Geoge Allen and Unwin ltd.
44. Јовановић 1981: Гордана Јовановић, „Лексика старијих типова књијевног језика у Речнику српскохрваииског књијевног и народног језика САНУ“, *Научни састанак слависта у Вукове дане –МСЦ 11*, Београд, стр. 11–16.
45. Јовановић 1989: Гордана Јовановић, „Црквена и црквенословенска лексика у народним говорима и њена адаптација“, *Хрваииски дијалектолошки зборник*, књ. 8, Загреб, стр. 41–53.
46. Јовановић 2002: Мирослав Јовановић, *Језик и друштивена историја – друштивеноисторијски оквири ѿлемике о српском књијевном језику*, Београд: Стубови културе.
47. Јовић 1981: Душан Јовић, „Даничићеви преводи – образац класичнога књијевног језика и стила“, *Зборник о Ђури Даничићу*, уредници А. Исаковић и Ј. Торбарина, Загреб–Београд, стр. 83–130.

48. Каменкова 1994: Ю. А. Каменкова, „Языковые способы представления денотата имен эмоционально-чувственного восприятия“, *Славянский вестник*, выпуск 2, Москва: М. Г. У., стр. 145-157.
49. Караулов 1989: Ю. Н. Караулов, „Русская языковая личность и задачи ее изучения, предисловие“, *Язык и личность*, Москва: Наука.
50. Караца-Гарић 1979: Мелвида Караца-Гарић, *Школски рјечник ѿерминолошких вишесѿрукосѿи* (предговор), Сарајево: Институт за језик и књижевност, „Приручници“, 1.
51. Кашић 1964: Јован Кашић, „О Српском рјечнику из 1852. године“, *Српски рјечник (1852), Р – Ш* (поговор), Сабрана дела Вука Караѿића XI/II, Београд: Просвета, стр. 1483–1743.
52. Киршова 1998: Маријана Киршова, *Nomina agentis u Nomina instrumenti у српском и руском књижевном језику*, Подгорица: Универзитет Црне Горе.
53. Клајн 2003²: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику (други део - суфиксација и конверзија)*, Београд: Завод за уѿбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ.
54. Кликовац 2001: Душка Кликовац, „О бирократизацији српског језика“, *Наши језик*, књ. XXXIV/1–2, Београд, стр. 85–110.
55. Кликовац 2004: Душка Кликовац, *Метјафоре у мишљењу и језику*, Београд: 20. век.
56. Конески 2003: Кирил Конески, *Зборообразувањето во современиот македонски јазик (вѿторо ѿојравено издание)*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
57. Копривица 2006: Верица Копривица, *Творба именица од ѿридева у чешком и српском језику*, Београд: Филолошки факултет у Београду.
58. Криле 1979: Иво Криле, „О значењској опозицији конкретно/ајсѿиракѿно“, *Језик* 26/5, Загреб, стр. 129-134.
59. Кушар 1934: Марцел Кушар, *Народно благо*, Сплит–Љубљана.
60. ЛЕ 2005: *The Linguistics Encyclopedia, Second Edition*, London: Routledge, 2005.
61. М. Р. Тешић 2002: Милица Радовић-Тешић, *Именице с ѿрефиксима у српском језику*, Библиотека Јужнословенског филолога 20, Београд: Институт за српски језик.
62. Маретић 1899 [1963]: Томислав Маретић, *Грамаѿишка и сѿилисѿишка хрвајскога или српског књижевног језика*, Загреб.

63. Маретић 1924: Томислав Маретић, „Прилог српскохрватској стилистици из језика Даничићева”, *Даничићев зборник*, Посебна издања СКА – књига LV; филозофски и филолошки списи – књига 15, Београд–Љубљана, стр. 1–8.
64. Маројевић 2000: Радмило Маројевић, *Српски језик данас*, Београд.
65. Матијашевић 1987: Јелка Матијашевић, „Око неких питања у творби речи“, *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане – МСЦ 16/1*, Београд, стр. 109–117.
66. Матијашевић 1991: Јелка Матијашевић, „Моделџ у творби речи и развитак језика“, *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане – МСЦ 20/2*, Београд, стр. 335–243.
67. Матијашевић 1998: Јелка Матијашевић, „Деривациони модели као аксиолошка средства“, *Славистиџика* бр. 2, Београд, стр. 78–84.
68. Миливојевић 2005: Зоран Миливојевић, *Емоџије, џсихотераџиџа и разумевање*, Београд: Прометеј.
69. Миновић 1974: Миливоје Миновић, „Термин као језички знак (семиотичка пројекџиџа терминолошке проблематике)“, *Радови Инстџитутџа за језик и књџжевностџ у Сарајеву*, бр. 1, Сарајево, стр. 205–218.
70. Мразовић-Вукадиновић 1990: Павџца Мразовић, Зора Вукадиновић, *Грамаџика српскохрватског језика за стџранце*, Нови Сад: Издавачка књџжарница Зорана Стојановића.
71. Неринг 1996: Дитер Неринг, „Називи с суфиксима апстрактних именица у новинама из Сарајева и Беча после 1878. године“, *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане – МСЦ 25/2*, стр. 199-215.
72. Николић Б. 1972: Берислав Николић, „Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском језику“, *Наш језик XIX/1*, Београд, стр. 2–3, 7–20, 142–154, 273–286.
73. Нуорлуото 1988: Јухани Нуорлуото, „Језички тип Јована Стејића у конфронтациџи са вуковским типом стандардног језика“, *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане – МСЦ 17/2*, стр. 151–158.
74. Орожен 1968: Марџина Орожен, „Категориџа абстрактних samostalnikov v slovenskem knjižnem jeziku“, *Зборник за филологиџу и лингвистиџику XI*, Нови Сад: Матиџца српска, стр. 211-218.

75. *Обраћени речник српскога језика*, израдио Мирослав Николић, Нови Сад – Београд: Матица Српска – Институт за српски језик САНУ, 2000.
76. Оташевић 1997: Ђорђе Оташевић, *Нове речи и значења у савременом стандардном српском језику – лингвистички аспекти*, Београд: текст докторске дисертације.
77. Павић 1885: Армин Павић, „Ђуро Даничић умро 17. студенога 1882“, *Раd ЈАЗУ LXXVII*, Загреб: Књижарница Југ. Академије и Л. Хартмана, стр. 127–202.
78. Павловић 1953¹: Миливој Павловић, „Значење придева с наставком *-аси* и његових варијаната“, *Наш језик (н. с.)*, књ. 4, Београд, стр. 9–24, 99–114, 175–195.
79. Павловић 1953²: Миливој Павловић, „Апстрактне именице с наставком *-ост*“, *Наш језик (н. с.)*, књ. 4, Београд, стр. 296–307.
80. Петровић 1937: Љубомир Петровић, *Техника сџила – основни појмови*, Београд: Геца Кон.
81. Пешикан 1987: Митар Пешикан, „Типолошка допуњавања Вуковог народног лексичког система за потребе књижевног језика“, *Научни сасџанак славистџа у Вукове дане – МСЦ 17/1*, Београд, стр. 33–42.
82. Пипер 2001: Предраг Пипер, *Језик и џросџор, друго, доџуњено издање*, Београд: XX век.
83. Пипер 2005: Предраг Пипер, „Именски израз с непредметним значењем“, у: *Синџакса савременог српскога језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, стр. 105–118.
84. Појатић 1996: Дурија Појатић, *Глаголске именице у друшџивено-џолиџичкој лексици у руском и српском језику*, Подгорица–Пљевља: Универзитет Црне Горе и Међуреџубличка заједница за културно-просвџетну делатност Пљевља.
85. Поповић 2005: Љубомир Поповић, „Стејићева концепција српског књижевног језика“, Београд: *Књижевност и језик*, 3/4, стр. 1–31.
86. Поповић 2006: Љубомир Поповић: „Полисемичност лексема као један од проблема интерфејса синтаксе и речника“, *Научни сасџанак славистџа у Вукове дане – МСЦ*, бр. 35/1, Београд, стр. 25–40.
87. Прановна 1974: Валентина Прановна, *Абсџрактџна лексика на маџериале сџаробелорусских џисьменных џамаџников XV–XVII веков*, Минск: Государственный университет.

88. Премк 1987: Даринка Гортан-Премк, „О семантичком односу деривата према творбеној основи“, *Научни састџанак славистџа у Вукове дане 16/1*, Београд, стр. 101–107.
89. Премк 1992: Даринка Гортан-Премк, „О семантичкој позицији као месту реализације једне лексеме“, *Јужнословенски филолог XLVIII*, Београд, стр. 13–23.
90. Премк 1995–1996: Даринка Гортан-Премк, „О структури и семантици деривата“, *Наши језик XXX/1–5*, Београд, стр. 76–81.
91. Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког сисџема у срџскоме језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека јужнословенског филолога, књ. 14.
92. Прџић 1997: Твртко Прџић, *Семантика и прагматика речи*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
93. Радић 2001: Првослав Радић, *Турски суфикси у срџском језику (са осврџом на сџање у македонском и бугарском)*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека јужнословенског филолога, књ. 17.
94. Радовановић 1978: Милорад Радовановић, *Именица у функцији кондензатиора*, Нови Сад: Матица Српска.
95. Радовановић 1990¹: Милорад Радовановић, „О ’кондензацији реченице’ као језичком поступку“, *Сџиси из синџаксе и семантике*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, стр. 13–27.
96. Радовановић 1990²: Милорад Радовановић, „О ’номинализацији’ као језичком поступку“, *Сџиси из синџаксе и семантике*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, стр. 28–37.
97. Радовановић 1990³: Милорад Радовановић, „О значењу речи и граматичком тумачењу ’номинализованих исказа’“, *Сџиси из синџаксе и семантике*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, стр. 38–41.
98. Радовановић 1990⁴: Милорад Радовановић, „О ’номиналном и вербалном стилу’ у језику“, *Сџиси из синџаксе и семантике*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, стр. 42–50.
99. Радовановић 2006: Милорад Радовановић, „О ’именичком стилу’ у уму и језику“, у: *Когниџивнолингвистџичка џроучавања срџског језика*, зборник, Београд: Одељење језика и књижевности САНУ, књ. 1, стр. 211–229.

100. Ристић О. 1969: Олга Ристић, „Лексичко-семантичке одлике творбе именица у неких српских и хрватских романтичарских песника“, *Јужнословенски филолог* XXVIII/1–2, Београд.
101. Ристић С. 2002: Стана Ристић, „Експресивна лексика у дескриптивном речнику“, *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе (зборник)*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Матица Српска, стр. 89-102.
102. Ристић С. 2004: Стана Ристић, *Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
103. Ристић–Дугоњић 1999: Стана Ристић – Милана Радић–Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање (студија из лексичке семантике)*, Београд.
104. Секулић 1931: Исидора Секулић, „Белешка о честољубљу“, *Српски књижевни гласник*, бр. 34, Београд, стр. 595–598.
105. Секулић 1950: Исидора Секулић, „Именице које се свршавају на -ло“, *Наш језик*, књ. 5–6, Београд, стр. 178–179.
106. *Семантичко – деривациони речник*, св. 1: *човек – делови тела*, ред. Д. Г. Премк, В. Васић и Љ. Недељков, Нови Сад: Филозофски факултет, 2003; св. 2: *човек – унутрашњи органи и ткива, психопсихолошка стања и радње, психопсихичке особине, сродство*, ред. Д. Г. Премк, В. Васић и Р. Драгићевић, Нови Сад: Филозофски факултет, 2006.
107. Симић 1999: Радоје Симић, „Неки општи теоријски проблеми творбене семантике у српском језику“, *Четврти лингвистички скуп 'Бошковићеви дани'*, Подгорица, стр. 37–42.
108. Скок 1971, I–IV: Петар Скок, *Етимолошки рјечник хрватског или српског језика I–IV*, Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности.
109. Смољска 1991: Аделаида Смољска, „Творбене категорије и њихови архимодели“, *Научни састанак слависта у Вукове дане – МСЦ 20/2*, Београд, стр. 317–324.
110. Смољска 1994: Аделаида Смољска, „Лексички синоними творбене семантике“, *Научни састанак слависта у Вукове дане – МСЦ 22/2*, Београд, стр. 235–241.

111. Смољска 1997: Аделаида Смољска, „Међуоднос граматичких и семантичких категорија код именица у српском језику“, *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане – МСЦ 26/2*, Београд, стр. 449–455.
112. Стакић 1994: Милан Стакић, „Творбени ликови и синтаксичке функције апстрактних именица у Андрићевом роману *’На Дрини ћурџија’*“, *Књижевности и језик*, XLIII/3–4, Београд, стр. 25-30.
113. Стамаћ 1983: Анте Стамаћ, *Теорија мџафоре*, Загреб: Мала едиџија Знаџи.
114. Станојџић–Поповић 2006: Живојин Станојџић, Љубомир Поповић, *Грамаџика срџског језика*, осмо, прерађено издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
115. Стевановић 1950: Михаило Стевановић, „Постанак и значење именица на *-ло*“ (одговор И. Секулић на питање из чланка „Именице које се свршавају на *-ло*“), *Наш језик*, књ. 5–6, Београд, стр. 180-190.
116. Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени срџскохрваџиски језик 1: фонџика и морфологија*, Београд: Научна књига.
117. Стејић 1849: Јован Стејић, „Језикословне примедбе на предговор г. Вука Стеф. Караџића к преводу Новог Завјета“, *Гласник Друшџтва срџске словесности*, св. 2, Београд, стр. 1–42.
118. Стојнић 1981: Мила Стојнић, „Поетичке категорије у Даничићеву преводу *Пјесме над џјесмама*“, *Зборник о Ђури Даничићу*, уредници А. Исаковић и Ј. Торбарина, Загреб – Београд, стр. 203-210.
119. Тафра 1993: Бранка Тафра, *Грамаџика у Хрваџа и Вјекослав Бабукић*, Загреб: Матица хрватска.
120. Тафра 2005¹: Бранка Тафра, „Конверзија као граматички и лексикографски проблем“, *Од ријечи до рјечника*, Загреб: Школска књига, стр. 99–114.
121. Тафра 2005²: Бранка Тафра, „Лексикализација као лексиколошки и лексикографски проблем“, *Од ријечи до рјечника*, Загреб: Школска књига, стр. 115–123.
122. Тафра 2005³: Бранка Тафра, „Десинонимизација“, *Од ријечи до рјечника*, Загреб: Школска књига, стр. 267–279.
123. Терзић 1969: Александар Терзић, „Структурно–семантичке одлике глаголских именица творбеног типа *-ние, -ение, -џие* у руском и *-ње, -ење, -ће* у

- српскохрватском језику“, *Анали Филолошког факултета б*, Београд: Филолошки факултет у Београду.
124. Тјапко 1997: Галина Георгијевна Тјапко, „Обрада семантике придевских изведеница са суфиксима -ота и -оћа у 'Српском рјечнику' (1818) В. С. Караџића и особине њиховог функционисања у почетној фази српског књижевног језика“, *Научни састјанак слависта у Вукове дане – МСЦ 26/2*, Београд, стр. 263-269.
125. Тјапко 2005: Галина Георгијевна Тјапко, *Развитие отвлеченной лексики у у сербском литературном языке*, Москва: МГИМО–Университет.
126. Толстој 2004: Никита Толстој, „Књижевни језик код Срба почетком XIX века“, *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска.
127. Тошовић 2002: Бранко Тошовић, *Функционални стилкови*, Београд: Београдска књига.
128. Трубачев О. 2000: Олег Н. Трубачев, „Регионални славјански суфикс *-*otja* (продолжение одной лингвистической идеи Бошковича)“, *Српски језик*, бр. 5/1–2, Београд, стр. 227–232.
129. Ћорић 1982: Божо Ћорић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Монографије, књ. 3, Београд: Филолошки факултет у Београду.
130. Ћорић 1983: Божо Ћорић, „Из творбене синонимије српскохрватског језика“, *Научни састјанак слависта у Вукове дане – МСЦ 12/1*, Београд, стр. 131-136.
131. Ћорић 1991: Божо Ћорић, „О неким творбеним моделима са становишта језичке економије“, *Научни састјанак слависта у Вукове дане – МСЦ 20/2*, Београд, стр. 325–334.
132. Ћорић 1994: Божо Ћорић, „Творбено и лексичко значење (наша лексикографска пракса)“, *МСЦ 22/2*, Београд, стр. 257–263.
133. Ћорић 1995: Божо Ћорић, „Стилистички аспекти деривације“, *Научни састјанак слависта у Вукове дане – МСЦ 23/2*, Београд, стр. 103–108.
134. Ћорић 1997: Божо Ћорић, „Варијације у тумачењу изведених речи у једнојезичким речницима српског језика“, *Научни састјанак слависта у Вукове дане – МСЦ 26/2*, Београд, стр. 334–350.
135. Ћорић 2002: Божо Ћорић, „О формално–семантичкој класификацији изведеница“, *Књижевност и језик XLIX/1–2*, Београд, стр. 1–8.

136. *Ујујисџива за израду Речника САНУ*, интерни спис Института за српски језик САНУ, Београд: САНУ.
137. Уфимцева 1986: Уфимцева А. А., *Лексическое значение*, Москва: Наука.
138. Фекете 1993: Егон Фекете, „О Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ“, *Сџо година лексикографског рада у САНУ, зборник*, Београд: Институт за српски језик САНУ, стр. 21–49.
139. Фелешко 1995: Казимјез Фелешко, *Значења и синџакса срџскохрватског гениџива*, Београд – Нови Сад: Вукова задужбина – Матица српска.
140. Хлебџ 2006: Борис Хлебџ, „Реификаџа именице *ојасносџ*“, *Научни сасџанак слависџа у Вукове дане – МСЦ*, бр. 35/1, Београд, стр. 235–242.
141. Цвијић 1964: Олга Цвијић, „О неким речима у преводу *Новог заветџа*“, *Јужнословенски филолог XXVI*, Београд, стр. 401-412.
142. Чермак 1990: František Čermák, *Syntagmatika a paradigmatica českého slova (II), Morfologie a tvořeni slov*, Praha.
143. Чернејко 1997: Л. О. Чернейко, *Лингво–филозофскиј анализ абсџакџног имени*, Москва.
144. Чигоја 1992: Бранкица Чигоја, „О неким лексемама у језику Павла Папића“, *Научни сасџанак слависџа у Вукове дане – МСЦ 22/2*, Београд, стр. 175–184.